

ИСТОРИЈА

ЗА СЕДМИ РАЗРЕД
ОСНОВНОГ
ОБРАЗОВАЊА

УЏБЕНИК

7

Проф. Д-р Ванчо Ѓорѓиев

ИСТОРИЈА

ЗА СЕДМИ РАЗРЕД
ОСНОВНОГ
ОБРАЗОВАЊА

7

УЏБЕНИК

Скопље, 2026
(друго издание)

ИСТОРИЈА 7 за седми разред основног образовања уџбеник
Друго издање, 2026

Ауторска права © 2026 АЛБИ ДОО, Скопје

Издавач:

Друштво за издавачку делатност, производњу, промет и услуге АЛБИ ДОО, Скопје

Уредник:

Елена Стефановска

Аутор:

Проф. Д-р Ванчо Ѓорѓиев

Превод са македонског на српски:

(„ИСТОРИЈА 7 за седмо одделение во основно образование учебник“)
Анета Пауноска

Језичка редакција:

Биљана Спасовска

Ликовно и графичко обликовање:

Паблик дипломаси, Скопје

Штампа:

Бранко Гапо – графичко производство, Скопје 2026

Тираж:

30

Сва права су задржана. Ниједан део ове књиге не сме бити прештампаван или преносен у било ком облику или било којим средствима, електронским или механичким, укључујући фотокопирање, снимање или чување у систему за поновно проналажење без писмене сагласности издавача.

Овај уџбеник је одобрен за употребу у деветогодишњем основном образовању, на основу Одлуке о одобрењу и употреби уџбеника за наставни предмет Историја за VII разред основног образовања, број 26-884/1 од 14.08.2025. године, Министарство образовања и науке на Република Северна Македонија

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:93/94(075.2)=163.41

ЃОРЃИЕВ, Ванчо

Историја 7 за седми разред основног образовања / аутор Ванчо Ѓорѓиев
; превод са македонског језика Анета Пауноска. - [2. изд.] - Скопје:
Албик, 2026. - 179, [1] стр. : илустр. ; 27 см

Превод на делото: Историја 7 за седмо одделение во основно образование

ISBN 978-608-241-082-1

COBISS.MK-ID 69155333

Садржај

Уводу историју средњег века	5	Ера открића	102
ТЕМА 1		Култура и наука у развијеном и касном средњем веку	107
Европа у раном средњем веку	9	Реформација и контрареформација	113
Велика сеоба народа и рана европска краљевства	10	„Сећања једног истраживача“	117
Франачка држава	14	ТЕМА 4	
Источно римско царство (Византија)	18	Балкан и Македонија у развијеном и касном средњем веку	119
Друштво у раном средњем веку	22	Успон Бугарске и Србије	120
Појава ислама и државе Арабљана	27	Албанија у развијеном средњем веку	124
Наука и култура у раном средњем веку	31	Појава самосталних феудалних владара у Македонији (XIII век)	128
ТЕМА 2		Феудални владари у Македонији у XIV веку	132
Балкан и Македонија у раном средњем веку	37	Османлије и њихова освајања на Балкану	136
Насељавање Словена на Балкану	48	Привредни и културни живот на Балкану (XII-XV век)	142
Бугарска држава у раном средњем веку	43	„Последње писмо владара“	146
Албанија у раном средњем веку	47	ТЕМА 5	
Рашка и Дукља	50	Балкан и Македонија под османском влашћу	147
Самуилова држава	53	Османско царство	148
Устанци у Македонији у XI веку	58	Живот на Балкану и у Македонији под османском влашћу	152
Појава и развој словенске азбуке и писмености	62	Отпор против османске власти	157
Делатност светих Климента и Наума	65	Устанак Скендербега	160
Богумилство	68	Карпошев устанак	165
Охридска архиепископија	71	Положај Охридске архиепископије у Османлијској држави	170
Култура Балкана у раном средњем веку	76	Култура и културно наслеђе Балкана и Македоније од XV до XVIII века	175
„Историјски турнир – који је догађај са највећим утицајем?“	80	„Моје белешке из Румелије“	180
ТЕМА 3			
Европа у развијеном и касном средњем веку	81		
Европске монархије у развијеном и касном средњем веку	82		
Крсташки походи и Византија	87		
Средњовековни градови	93		
Живот у средњем веку	97		
Црква у средњовековном друштву	100		

Увод у историју средњег века

Након пропасти Западног римског царства 476. године, стари градови били су опљачкани и опустошени, а путеви потпуно запуштени. Величанствене грађевине које су биле симбол античког градитељства претвориле су се у рушевине. Оне су постале неми сведок једне завршене епохе у историји човечанства. У Европи је завладала општа неписменост. Људи су пролазили кроз живот испуњен бедом, сиромаштвом, болестима и сујеверјем.

Током времена, на рушевинама које су остале као сведочанство заборављене прошлости, постепено је почела да се обликује слика једног другачијег света. То је било време када су постављени темељи модерне Европе. Време када ће почети да се развија нови друштвени поредак, у којем је свако знао своје место у пирамиди. То је време замкова и витезова, царица и царева, краљева и султана, племића и вазала. Током тих векова верске старешине су контролисале територије, склапале савезе и објављивале ратове. Градови су добили другачији изглед. У сенци градских зидина развијале су се нове привредне делатности, рађале су се нове идеје. Развијале су се наука и техника. То је време када су откривени и насељени нови, дотад непознати делови наше планете. То је један нови период у историји човечанства, познат као **средњи век**.

Средњовековна опсада

Витез

Појам и значај средњег века

Термин **средњи век** појавио се у време хуманизма и ренесансе (XIV - XVI век), када су људи почели да деле историју на доба антике (стари век) и на „ново“ или своје време. Период између антике и њиховог времена називали су средњи век (лат. *medium aevum*).

Међу историчарима постоје различита мишљења о томе када је започео и када се завршио средњи век. У вези са почетком средњег века, најшире је прихваћено да је започео након **пропасти Западног римског царства** 476. године. А што се тиче краја средњег века, најприхваћеније хронолошке одреднице су **откриће Америке** (1492) и **Енглеска револуција** (1640–1660).

Простор око Средоземног мора, где се некада простирало моћно Римско царство, током средњег века остао је главна сцена на којој су се одигравали интензивни догађаји из европске и светске историје. На том простору развијао се нови друштвени систем зван **феудализам**. Док је у Европи трајао средњи век, на другим континентима развијале су се посебне цивилизације са којима су људи из Европе изузетно ретко долазили у контакт.

Средњи век је значајан период у историји човечанства. Током средњег века настале су многе државе које постоје и данас. Хришћанство је преживело пад Западног римског царства и успело да се наметне као фактор у обликовању средњовековног друштва. Док је у Европи доминирало хришћанство, на Истоку

Св. Климент

Мона Лиза

Сазнај више:

Хуманисти су на средњи век гледали као на период економског, културног и интелектуалног опадања, време ратова и разарања. Због тога су овај период назвали мрачни векови. Ипак, каснија истраживања историчара у потпуности су променила ову представу о средњем веку.

Сребрна монета из средњег века

се појавила нова религија – ислам. У средњем веку настале су економске промене које су довеле до пораста трговине и занатства. Нови правци у култури и науци имали су снажан утицај на развој људске цивилизације.

Периодизација средњег века

У историјској науци, средњи век је подељен на три периода, према степену развоја феудалног система:

1. **Рани средњи век** – период од V до XI века, када је у Европи успостављен нови феудални систем и створене прве средњовековне државе.
2. **Развијени средњи век** – период од XI до XV века, када су феудални односи доминирали готово целом Европом.
3. **Касни средњи век** – период од XVI до XVII века, када је феудални систем постепено почео да се распада.

Ипак, ова подела је условна, јер се феудализам није развијао свуда под истим условима и истом динамиком. Док су у појединим земљама феудални односи били у развијеној фази, у другим су се налазили у свом зачетку.

Извори за историју средњег века

Да бисмо дошли до сазнања о историји средњег века, потребни су сачувани трагови из тог времена. Трагови које су људи у средњем веку остављали за

Знак Алказар у Сеговији (Шпанија)

Средњовековни рукопис

Приказ средњовековне коњанице

собом називају се **историјски извори**. Они могу бити у облику записа, предмета или грађевина. Због тога се историјски извори за средњи век деле на **писане** и **материјалне** изворе.

Најзначајнији писани извори за историју средњег века су документи које су издавали владари, племићи и верске старешине. Међу таквим документима најсадржајније су тзв. **повеље**. Значајне информације о догађајима из средњовековне историје, ратним походима, природним непогодама и болестима сазнајемо из историјских записа који се називају **хронике**. Оне су обично испуњене легендама и причама које су се усмено преносиле са генерација пре настанка хронике. Уобичајено је да хронике почињу легендама о стварању света и обухватају време до њиховог састављања. О животу светитеља сазнајемо из биографија које су писане о њима. Те биографије се називају **житија**. У писане изворе спадају и разни закони и уредбе из времена средњег века.

У материјалне изворе за историју средњег века спадају разни **предмети** из свакодневног живота људи као што су накит, оружје, одећа, новчићи и друго. У материјалне изворе спадају и **сликовни прикази** (фреске, иконе, минијатуре), као и **грађевине** (цркве, палате, тврђаве). Њиховим проучавањем проширујемо и допуњујемо знања која смо стекли путем писаних извора.

Повелба

Мање познате речи

Житије – „животопис“ – историјски списи посвећени животу неког светитеља. Они су се обично читали током богослужења и били намењени да, кроз пример светитеља, поуче вернике како треба да живе.

Провери научено:

1. Објасни како је настао појам средњи век.
2. Како се називао друштвени систем који се развијао у Европи током средњег века?
3. На који начин је средњи век подељен у историјској науци?
4. Кроз које врсте историјских извора сазнајемо о историји средњег века?

Задатак:

1. У свесци нацртај временску линију и означи почетак и крај средњег века, као и периоде средњег века.

Т Е М А

1

Европа у раном средњем веку

Велика сеоба народа и рана европска краљевства

Узроци Велике сеобе народа

У другој половини IV века започео је велики процес сеоба становништва у Азији, Европи и Северној Африци. Те сеобе биле су праћене ратовима и пустошењем. Оне су изазвале пропаст Западног римског царства. На рушевинама некадашње моћне империје настале су нове државе. Овај процес, који је био изазван из више разлога, у историји човечанства познат је као „**Велика сеоба народа**“.

Некада моћно Римско царство се у периоду од III до V века суочило са унутрашњим сукобима и економским слабљењем. То су искористила племена која су била насељена северно од граница римске државе. Она су почела учестало да продиру на римску територију. Та племена Римљани су називали **варварима**.

Продори варварских племена на римску територију јављају се и као последица измењених услова за живот у Европи и Азији. У северним деловима Европе, где су били насељени Готи, дошло је до великог пораста становништва. Као резултат тога, појавио се **недостатак обрадивог плодног земљишта**, које је било важно за исхрану становништва. Истовремено се сматра да су се на простору од Сибира до Скандинавије догодиле велике **климатске промене**. Те промене изазвале су кретање становништва ка топлијим крајевима, за које се веровало да је тамошња земља богатија. Нека племена су се, пак, суочила са **нападом моћнијих суседних племена**. Због свега тога започеле су велике сеобе племена. Притом, они су почели да продиру на територију ослабљеног Римског царства.

Истражи:

Истражи на интернету и одговори на следећа питања:

1. Шта означава појам „варварин“?
2. Који антички народи су користили овај појам?

Хуни пљачкају насеље у Галији

Готски накит

Хуни у Европи

Велика сеоба народа започела је покретањем **Хуна**. Они су били номади, првобитно насељени у Азији. Под притиском својих моћних суседа, Хуни су почели да се крећу на запад ка Европи. На путу ка Европи, покорили су и друга племена. У другој половини IV века, Хуни су прошли кроз такозвана **Врата народа**, која су се налазила на простору између планине Урал и Каспијског језера. На тај начин, они су из Азије прешли у Европу.

Хуни су у Европи формирали велики **племенски савез** под вођством **Атиле**. Под њиховим притиском многа племена су почела да се повлаче у различитим правцима, док су друга признала њихову врховну власт. Тако су ова ратоборна племена, која су дошла из Азије, брзо показала своју доминацију над осталим племенима у Европи.

Под вођством Атиле, Хуни су продрли у северну Италију и у Галију (данашњу Француску). Године 451. били су поражени у такозваној **Битци народа** од стране удружених римских и германских војски. Убрзо након те битке, хунски вођа Атила је преминуо. После његове смрти, племенски савез Хуна се распао.

Стварање раних европских краљевстава

Хуни су изазвали пресељавање германских племена ка јужним и западним деловима Европе. На тај начин једно племе је потискивало друго. Тако су почели да продиру на римске територије. Западно Римско царство, које је настало након поделе Римске империје (395. године), нашло се под претњом ових племена.

Током V века град Рим је два пута био освојен и опљачкан од стране варвара. Године **476.** са римског престола је збачен последњи император, чиме је **Западно римско царство** престало да постоји.

На рушевинама некадашњег Западног римског царства, варварска племена су створила своја прва краљевства. Тако су **Визиготи** (Западни Готи) населили простор данашње Шпаније и тамо основали

Извори говоре

Занимљиве податке о номадском животу Хуна преноси Амијан Марцелин. Он је у делу „Римска историја“ записао: „Слободно шетајући по планинама и шумама, они уче да преживе хладноћу, глад, жеђ. Никада не улазе у кућу јер сматрају да није безбедно боравити под кровом... на свом коњу, ноћу или дању, сваки од њих једе и пије, а наслоњен надуским вратом животиње, чак и спава.“

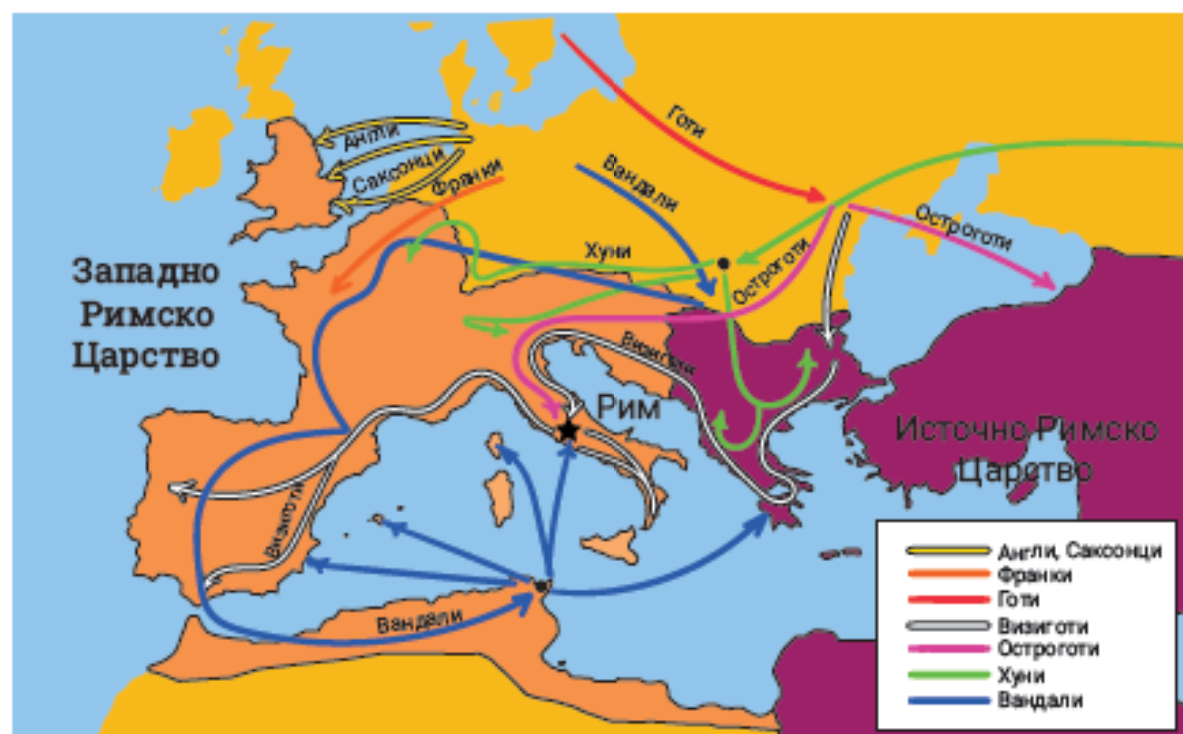

Приказ Атиле из XVII века

Сазнај више:

Напади и освајања Хуна нанели су огромну штету римским територијама. Због тога се међу Римљанима проширило веровање да су појава Хуна и њиховог вође Атиле били Божја казна за њихове грехе. Зато су Римљани Атилу назвали „Бич Божји“ (лат. Flagellum Dei).

Велика сеоба народа – правци насељавања племена

своју државу. Други део Гота, назван **Остроготи** (Источни Готи), населио се на Апенинском полуострву, односно на територији данашње Италије. **Франци** су створили снажну државу на месту некадашње римске провинције Галије (данашња Француска), а **Вандал**и су се населили у Северној Африци, где су формирали своју државу са центром у Картагини. Племена **Англи** и **Саксонци** населила су Британска острва.

Велика сеоба народа била је дуг и сложен процес. Након ових почетних кретања, у Европу су почела да се насељавају и друга племена. Тако су се током VI века из Азије у Европу доселили **Авари**. Они су створили моћну државу на простору Паноније (данашња Мађарска). Та држава се звала **Аварски каганат**. Под притиском Авара, германско племе Лангобарди населило се у северну Италију. У оквиру ових кретања племена започела је и сеоба **Словена**, који су из своје прапостојбине кренули у источном, западном и јужном правцу.

Сребрни новчић вандалског краља Хилдерика

Круна Визигота

Последице Велике сеобе народа

Велика сеоба народа оставила је значајне последице у европској историји. Она је захватила огроман простор на три континента (Европу, Азију и Африку) и представља **догађај од светског историјског значаја**.

Бурни векови изазвали су значајан пад европског становништва и пропаст старих и моћних античких држава, као што је било Западно римско царство. На њиховом месту створене су нове врсте краљевстава, у којима се развијао феудални поредак, чиме је обликован лик средњовековног света у Европи.

Ове сеобе изазвале су огромна разарања, при чему су уништене многе импозантне грађевине из доба антике. Истовремено су настале промене у структури становништва у Европи и мешање племена са староседеоцима. Том приликом, једни од других преузимали су елементе културе, веровања, начина живота и слично.

Реконструкција аварског шлема

Провери научено:

1. Зашто је започела Велика сеоба народа?
2. Ко је био најпознатији владар Хуна?
3. Наведи три племена која су учествовала у Великој сеоби народа и објасни где се налазила њихова држава!
4. Које су последице Велике сеобе народа?

Задатак:

1. Истражи на интернету и пронађи више информација о начину живота Хуна. Затим у свесци напиши кратак текст (есеј) у ком ћеш описати њихов живот.

Франачка држава

Стварање државе

У V веку Франци су створили своју државу на територији некадашње римске провинције **Галије**. Уједињење Франка повезује се са вођом **Клодовиком**, који је оснивач династије **Меровинга**. Он је успео да прошири своју власт у северним деловима Галије.

Да би добио подршку хришћанске цркве, краљ Клодовик је примио **хришћанство**. Преко цркве је учврстио своју власт над староседеоцима у Галији. Клодовик је увео прве писане законе у држави. Они су представљали комбинацију старих обичаја Франака и нових обичаја преузетих од становништва у Галији.

Време мајордома

Након смрти Клодовика, држава је била захваћена унутрашњим сукобима међу његовим наследницима. Краљевска власт је знатно ослабила. Управљање државом постепено је прешло у руке управитеља краљевских дворова, који су се звали **мајордоми**. Они су руководили прикупљањем пореза, а уједно су били и војсковође државе.

У првој половини VIII века мајордом **Карло Мартел** увео је нов систем додељивања земље. Почео је да додељује поседе крупним земљопоседницима, али

Катедрала у Ремсу – место где се догодило крштење Клодовика

Карло Мартел

Карло Мартел се бори са Арабјанима (приказ)

Сазнај више:

У време мајордома, краљеви су изгубили сву стварну власт. Мајордоми су имали моћ да постављају и смењују краљеве. Ти краљеви су од стране савременика били названи „лењи краљеви”.

су они заузврат морали да служе као коњаници у војсци. На тај начин, коњица је постала ударна снага у војсци Франака. Уз помоћ такве војске, Карло Мартел је 732. године успео да победи Арабљане и да спречи њихово продирање у Европу.

Његов наследник **Пипин Мали** прекинуо је владавину династије Меровинга. Након што је успоставио добре односе са црквом, уз благослов папе и подршку племства, прогласио се **краљем Франака**. На тај начин започела је владавина нове краљевске династије – династије **Каролинга**.

Узвративши на подршку коју је добио од папе, Пипин Мали стао је на страну папства у сукобу са германским племеном Лангобарда. Након што је Пипин Мали победио Лангобарде, на подручју око града Рима створена је **Папска држава**.

Царство Карла Великог

Франачка држава достигла је највећу моћ у време **Карла Великог**. Он је био један од најпознатијих владара средњег века. Карло Велики водио је успешне ратове против суседних германских племена и Арабљана. Проширио је државу на више подручја данашњих држава: Италије, Немачке и Шпаније. На истоку је уништио Аварски каганат и присајединио област Паноније. Ширењем Франачке државе ширило се и хришћанство, које су у том периоду прихватила многа племена у Европи.

Карло Велики је одржавао изузетно добре односе са Папском државом. Као резултат тога, **800. године** у Риму, папа Лав III прогласио је Карла Великог за **императора (цара)**. На тај начин, држава Франака постала је царство које је полагало право на наслеђе Западнoг римског царства. Карло Велики је себе сматрао наследником римских императора, а своју империју је замишљао као заједницу многих племена и народа, сличну Римској империји. Царску титулу Карла Великог стално су оспоравали византијски императори, који су себе сматрали јединим наследницима римске круне.

Карло Велики је за своју престоницу изабрао град **Ахен**. У дворцу у Ахену окупљао је најпознатије учењакe свог времена. Тамо су се преписивала и преводила дела античких писаца. У време Карла Великог

Портрет Карла Великог

Сребрни новчић Карла Великог

Извори говоре

Живот и владавина Карла Великог описани су од стране његовог биографа Ајнхарда у делу „Живот императора Карла Великог“. Према Ајнхардовом опису, Карло Велики био је човек високог раста и достојанственог држања. Поред матерњег језика, говорио је и латински, а грчки је више разумео него што је говорио. Није добро научио да пише, иако је таблицу за писање држао испод јастука како би вежбао. Волео је јахање, лов и пливање, а интересовао се и за граматику, реторику и математику.

развијала се и архитектура. Грађене су цркве и дворци украшени фрескама и скулптурама. Најпознатија грађевина из тог периода је Катедрала у Ахену, у којој се налазио и престо Карла Великог. Због снажног развоја културе, овај период је познат као **каролиншка ренесанса**.

Наследници Карла Великог нису успели да сачувају јединство у држави. Верденским споразумом, који је склопљен између унука Карла Великог, држава је подељена на три дела. Од њих су касније настале савремене европске државе: Француска, Италија и Немачка.

Франачка држава била је једна од најмоћнијих држава у западној Европи у периоду од V до IX века. У том раздобљу прошла је све фазе развоја једне средњовековне државе, од уједињења племена, преко формирања ранофеудалног краљевства, до проглашења царства које је полагало право на наслеђе Западноримског царства.

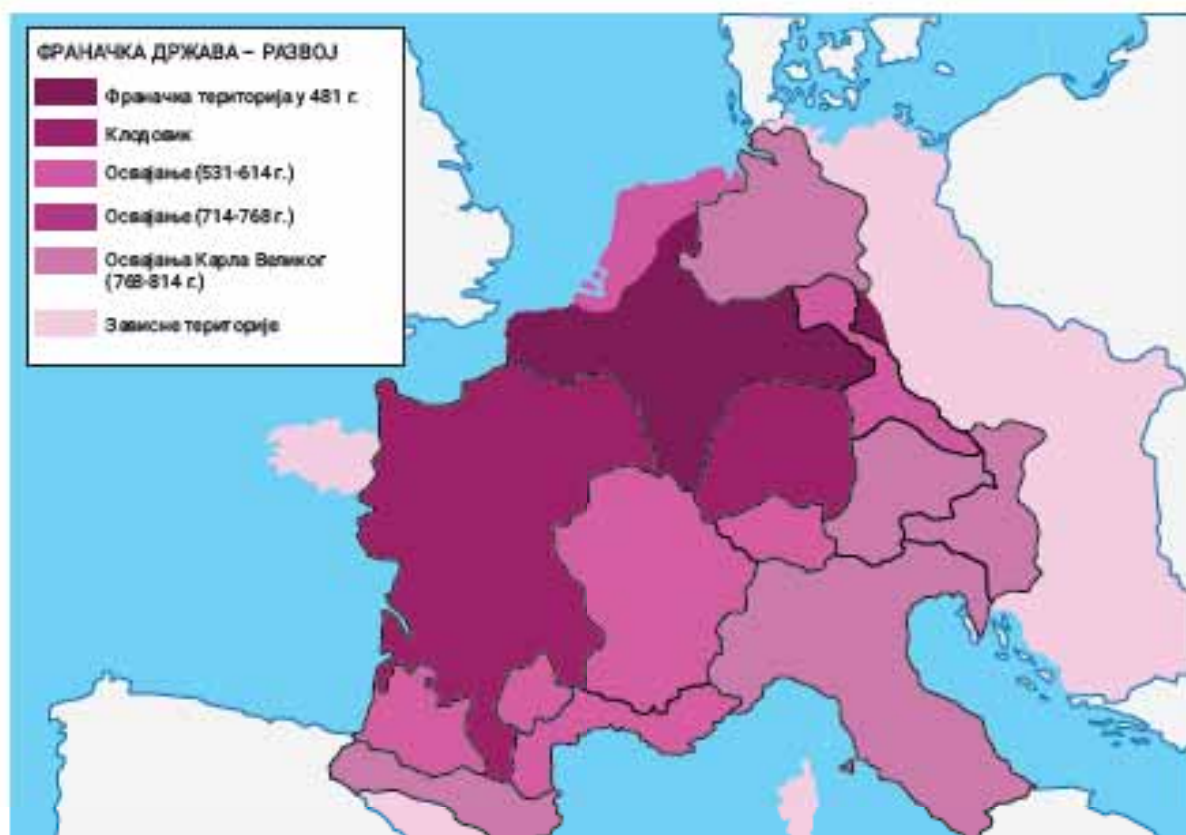
Трон Карла Великог израђен од мермера и смештен у катедрали у Ахену

Катедрала у Ахену (реконструкција)

Илуминирани рукопис Ајнхардовога дела из XI века

Ширење Франачке државе

Провери научено:

1. Зашто је Клодовик примио хришћанство?
2. Шта су мајордоми?
3. На који начин је Карло Мартел учврстио своју власт и организовао војску?
4. Какви су били односи између државе и цркве у време владара Пипина Малог и Карла Великог?
5. На чије наслеђе је полагао право Карло Велики?

Задатак:

1. Истражи на интернету и напиши кратак текст (есеј) о животу Карла Великог!

Источно римско царство (Византија)

Након поделе Римског царства у IV веку, Источно царство наставило је да постоји са седиштем у Константинопољу, док је Западно царство пропало 476. године. Константинопољ је основао цар **Константин I** као Нови Рим. Он је постао престоница и симбол моћи Источног римског царства све до његовог пада у XV веку. Житељи ове државе себе су називали **Ромејима**, што је значило Римљани, а њихови владари носили су титулу **василевса Ромеја**, односно цара Римљана. Касније, да би се разликовала од античког Римског царства, у историјској науци ова држава је названа **Византија**, а њени становници **Византинци**. Тај назив потиче од старог имена Константинопоља, које је било Византион.

Византија је задржала значајан део старих римских традиција у области права, војске и управе. С временом, услед нових околности, неке од карактеристика државе су се промениле. Тако је латински језик постепено потиснут из употребе, а његово место заузео је грчки. Хришћанство је постало једина религија у држави. Црква је имала огроман утицај на обликовање византијског друштва.

Држава у време Јустинијана I

Византијски цареви имали су замисао о обнови Римског царства. Најдаље у томе отишао је цар **Јустинијан I**. У првој половини VI века, његове војсковође извеле су више успешних похода, чиме су знатно проширили границе. Тада су у састав Византије ушле бројне земље око Средоземног мора, обухватајући делове три континента – Европе, Азије и Африке.

Поред територијалног ширења, Јустинијан I је спровео значајне реформе у праву. Под његовим вођством састављена је **збирка закона** из Римске државе, која је била допуњена новим законским прописима. **Јустинијаново законодавство** омогућило је опстанак римског права, које се касније проширило у западну Европу и постало основа модерних правних система. Поред тога, Јустинијан I

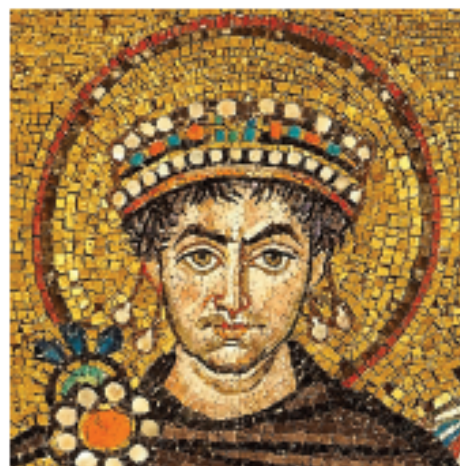

Константинопољ

Сазнај више:

У време Јустинијана I, у Цариграду је избила једна од најпознатијих побуна у Византији, позната као Ника (Победи!). Узроци су били незадовољство због високих пореза и сукоби између различитих навијачких група на тркама кочија. Те групе имале су значајан политички утицај у Константинопољу. Побуњеници су тражили новог цара. Постоје подаци да је Јустинијан желео да побегне, али га је царица Теодора убедила да остане. Побуна је била жестоко угушена.

Јустинијан I - Црква св. Виталија (мозаик)

Византија за време владавине Јустинијана I (527/565)

- Територија царства пре Јустинијана I
 Освајање под Јустинијаном I (527-565)

Византија за време владавине Јустинијана I

се посветио обимним **грађевинским подухвати-ма**, укључујући изградњу познате цркве „**Света Софија**“. Она је, захваљујући својој величини и архитектонским решењима, постала најпрепознатљивији симбол хришћанске цркве.

Након смрти Јустинијана I, држава се суочила са великим изазовима. Надирање нових народа на границама, као последица Велике сеобе народа и сукоба са моћним противницима на истоку, попут Персије, довели су до губитка територија и слабљења државе.

„Света Софија“ – Константинопољ

Творци историје

Прокопије Кесаријски био је византијски историчар из VI века. У својим делима „Историја ратова“ и „О грађевинама“ забележио је војне походе и градитељске подухвате цара Јустинијана I. Написао је и једну „Тајну историју“, у којој је Јустинијан приказан као окрутан и неспособан, па чак и опседнут демонима. Царица Теодора је описана као завидљива, себична и неукротиве страсти.

Реформе у држави и поновно уздизање

Почетком VII века, Константинопољ је био под снажном опсадом Авара. Та опсада довела је у озбиљну опасност сам опстанак државе. Захваљујући високим зидинама и организованомј одбрани, град је успео да се спасе. У то време на престолу је био цар **Ираклије**. Он је одиграо кључну улогу у одбрани и био свестан да мора спровести **реформе** како би учврстио државу. У ту сврху, Ираклије је преуредио административне области да би биле ефикасније у одбрани, реорганизовао је војску и увео нове порезе. Уз то, покушао је да побољша и односе међу различитим хришћанским групама у Византији. Сматра се да је управо у његово време на византијском двору грчки језик почео да доминира уместо латинског. Ове реформе нису одмах донеле резултате. Држави је било потребно време да се опорави и да се поново учврсти.

Византија је доживела нови процват у IX и X веку, када су државом управљали цареви из **македонске династије**. У том периоду књижевност, уметност и архитектура бележе значајан развој. Чак се и сам цар **Константин Порфирогенит** истакао као писац и историчар. За потребе тадашњег друштва спроведене су крупне реформе у законодавству. Поред

Златник цара Василија I

Извори говоре

Ромеји су веровали да је Константинопољ био спасен од опсаде Авара и Словена Божјом помоћи. Зато је патријарх Никифор у својој „Краткој историји“ то описао на следећи начин: „...божанска сила је изненада уништила и погубила аварске војнике који су били тамо... ромејске снаге су насрнуле на њих (Словене), опколиле их и одмах почеле да их уништавају тако жестоко да се морска вода сва обојила у црвено од крви. Међу убијенима биле су и словенске жене... Када су све то видели, варвари су одустали од опсаде и вратили се у своју земљу...“

Крунисање византијског цара Василија II

тога, царство је знатно проширило своје територије ка западу и истоку, нарочито за време владавине цара **Василија II**. Због свих ових достигнућа, а посебно због напретка у култури, овај период је познат као **македонска ренесанса** (препород).

У наредним вековима Византија је почела да слаби. На престолу су се смењивали цареви који нису имали нарочите способности за управљање државом. На разним местима избијале су устанци, а на границама су се појављивали нови освајачи. Поред тога, велики земљопоседници постајали су све моћнији и све мање су извршавали своје обавезе према држави. У таквим отежаним околностима, Византија је дочекала почетак XIII века, у којем се суочила са тешким изазовима.

Историјска личност

Оснивач македонске династије у Византији био је Василије I. Потекао је из нижих слојева становништва из теме Македонија, која се налазила у Тракији. Према легендама и изворима, привукао је пажњу византијског цара Михаила III након што је победио бугарског шампиона у борби или укротио дивље коње. Касније је, са својим присталицама, убио цара и преузео престо. Василије је трагично настрадао у несрећи током лова, када га је напао јелен.

Провери научено:

1. Како су себе називали становници Источног римског царства, а како су познати у историјској науци?
2. Зашто се Јустинијан I сматра једним од најзначајнијих византијских царева / императора?
3. Какве је реформе спровео цар Ираклије у Византији?
4. Каква достигнућа и промене је доживела Византија у време македонске династије?

Задатак:

1. Истражи више о историји Византије и изабери један значајан догађај или истакнуту личност. Затим напиши кратак текст (есеј) у којем ћеш описати значај тог догађаја или личности. Потруди се да истакнеш оно најважније и објасни зашто је запамћен/а у историји.

Друштво у раном средњем веку

Друштвено уређење у западној Европи

Друштвено уређење у западној Европи није било истоветно у свим земљама и периодима, али је ипак имало неке заједничке одлике. Хијерархијска подређеност била је основна карактеристика. На врху хијерархије налазио се **владар**, који је поседовао сву земљу, али је, ради управљања, делио на велике поседе зване **феуди**. Те земљишне поседе додељивао је племићима, познатим као **феудалци**, а они су му заузврат обећавали лојалност и војну подршку.

Феудалци са великим поседима називали су се и **високо племство**. Они су своју земљу делили на мање делове и давали их на управљање **ситним феудалцима** (нижем племству). Ови су, пак, били обавезни да служе у војсци или да обављају друге услуге за свог господара. Тако се стварала **феудална хијерархија**, у којој су крупни феудалци сматрали **вазалима** владара, а ситни феудалци вазалима крупних феудалаца.

На дну хијерархије налазили су се **сељаци**, који су се делили на слободне и на зависни сељаци. **Зависни сељаци** су били у најтежем положају. Они нису поседовали сопствену земљу, већ су били обавезни да обрађују земљу феудалца. При томе нису смели да је напусте без његове дозволе. Заузврат, добијали су заштиту и право да користе део земље за своје потребе. **Слободни сељаци** имали су право да продају и наслеђују своју имовину, али се њихов број с временом смањивао.

Крупни феудалци имали су огромна права над својим територијама. Неки су ковали сопствени новцац, имали посебне судове, прикупљали порезе без посредства краљевских службеника, а понекад водили и самосталне ратове. Поједини су од краља добијали додатне повластице путем посебних повеља. У таквим случајевима, краљевским службеницима било је потпуно забрањено да се мешају у упра-

Мање познате речи

Феудална хијерархија – систем друштвене подређености у средњем веку, у којем је свако имао своју улогу – од краља на врху, преко племства, до сељака на дну.

Феудални вазал – лице које је добијало земљу од феудалца и заузврат му служило лојалношћу и војном подршком.

Цивилна функција – посао или дужност који се односе на управљање државом, али нису повезани са војском или црквом.

Сазнај више:

У раном средњем веку, многи слободни сељаци почели су да губе своје земљишне поседе из различитих разлога. Да би преживели, прихватили су уговор (прекариј) по коме су од феудалца добијали земљу на обраду, али су заузврат морали да предају део приноса или да раде за њега. Временом је та зависност постајала све израженија, а сељаци су постепено прелазили у статус зависних. Тако је број

Приказ на феудалната хиерархија

вљање феудалном облашћу. Та висока привилегија називала се феудални имунитет.

Овакво уређење друштва омогућавало је краљу само формалну власт над својим територијама, док су у стварности феудалци управљали самостално.

Византијско друштво

Друштвено уређење у Византији било је различито од друштва у западној Европи. Византија се темељила на римском начину управљања, али је с временом спровела значајне промене како би се прилагодила новим околностима. Она је била чврсто **централизована држава**. На врху хијерархије налазио се **цар (император)**, који је био апсолутни владар и сматран Божјим представником на земљи. Он је именовао управитеље области, војне заповеднике и имао велики утицај на цркву. По угледу и моћи, одмах испод цара налазило се **византијско племство**.

Сазнај више:

Византијски цареви задржали су римске традиције проглашавања владара. Дуго времена новог цара бирали су и потврђивали Сенат, војска и народ Константинопоља. Поред тога, патријарх му је стављао круну, дајући му божанску подршку. Овај процес је наглашавао везу између цара и свих делова друштва, иако је с временом постао само формалност.

Византијско племство обично су чинили они који су учествовали у управљању државом. Византија је имала сложен систем управе са бројним службеницима који су примали плату из државне ризнице. Највиши државни службеници са цивилним и војним функцијама, блиски рођаци цара, као и високо свештенство, сматрани су припадницима византијског племства.

У VII веку Византија је напустила стари римски систем провинција и увела нове управне јединице зване теме. Цела држава била је подељена на више **тема**. Оне су имале и административни и војни карактер. Сваком темом управљао је **стратер**. Њему су биле поверене и цивилне и војне дужности. У темама се одбрана заснивала на војницима који су истовремено били и земљорадници. Држава им је додељивала земљу за обраду, а они су заузврат служили у војсци. Ти земљорадници-војници називали су се **стратиоти**. Поред тога, Византија је имала и професионалну војску, која је за своју службу добијала плату.

Иако су постојали градови са развијеним занатима и трговином, већина становништва живела је на селу и бавила се пољопривредом. У раном средњем веку, велики део **сељака** био је слободан и поседовао сопствену земљу, а њихова главна обавеза била је плаћање пореза.

У последњим вековима Империје, цареви су постепено губили своју моћ. Истовремено је растао

Фреска св. Меркурија као византијског војника

Византијска војска

утицај племства. Они су добијали велике земљишне поседе на управљање, тзв. **проније**. У почетку се проније нису наслеђивале, али су касније постале наследне. Притом су многи сељаци који су раније поседовали сопствену земљу постали зависни од господара великих земљишних поседа.

Ове промене ослабиле су централну власт. Велики земљопоседници све мање су испуњавали своје обавезе према држави, а Византија је постала мање отпорна на претње које су је угрожавале у последњим вековима.

Црква у раном средњем веку

У средњем веку црква је била једна од најважнијих друштвених институција у Европи. Након што је **Константин Велики** прихватио хришћанство као равноправну религију у римској држави, започела је организација целе територије царства. Тако се формирало пет значајних црквених центара, названих **патријаршије**. Као најутицајније истакле су се патријаршије у **Риму** и у **Константинопољу**. Духовне вође ових црквених центара називале су се патријарси. Свака патријаршија била је подељена на више **епархија** (епископија), којима су управљали **епископи**.

За средњовековне владаре подршка цркве била је од великог значаја. Црквени великодостојници крунисали су владара, омогућавајући му да се представља као Божји изабраник на земљи. Заузврат, црква је добијала велике дарове и земљишне поседе, што ју је претворило у једног од највећих земљопоседника у средњем веку.

Црква се често суочавала са унутрашњим изазовима, као што је појава покрета који се нису слагали са званичним црквеним учењем. Та учења била су позната као **јеретичка учења**. На пример, аријанство је негирало неке од божанских особина Исуса Христа. Иконоборство се, пак, противило употреби икона. Да би решили те проблеме и учврстили веру, највиши црквени представници састајали су се на саборима. Најпознатији су били **Васељенски сабори**, који су имали огроман утицај на обликовање хришћанства. Ови сабори су називани васељенским јер су на њима учествовали епископи из свих патријаршија.

Цар Теофил и византијски племићи

Цар Константин Велики са епископима
Првог васељенског сабора

Христос предаје кључеве апостолу Петру.
Значајна симболика за папе који се сматрају
наследницима апостола Петра

С временом су се римски патријарх, познат као **римски папа**, и **константинопољски патријарх** све више разилазили око питања ко треба да има првенство у хришћанском свету. Поред тог неслагања, појавиле су се и значајне разлике у начину практиковања вере и у појединим црквеним учењима између две патријаршије.

Године 1054. неслагања између папе и константинопољског патријарха довела су до прекида њихове комуникације. Тај догађај постао је познат као **Велика шизма** или **Велики раскол** у цркви. Западни хришћани, предвођени папом, почели су да се називају католицима, док су источни хришћани, под вођством константинопољског патријарха, постали познати као православни. Иако је било покушаја поновног уједињења двеју цркава, до тога никада није дошло.

Стара базилика „св. Петра“ у Риму – важан духовни центар за папство

Истражи:

У раном периоду хришћанске цркве постојали су истакнути духовни учитељи, познати као свети оци. Они су одиграли кључну улогу у обликовању основних хришћанских веровања и пракси. Њихова учења коришћена су у борби против јеретичких покрета.

Истражи више о следећим светим оцима: св. Августин, св. Јован Златоусти и св. Василије Велики.

Затим напиши кратак текст о њиховом животу и доприносу хришћанству.

Св. Василије Велики, један од најзначајнијих црквених отаца у хришћанству

Провери научено:

1. Опиши феудалну хијерархију друштва у Европи?
2. Објасни шта представља тема у Византији?
3. Које су биле најистакнутије патријаршије у хришћанству?
4. Зашто је настала Велика шизма?

Задатак:

1. Истражи додатно друштвена уређења у Европи и у Византији! Затим направи табелу за поређење ова два друштва. У једну колону упиши сличности, а у другу разлике.
2. Размисли: које је друштво, по твом мишљењу, било боље уређено?

Појава ислама и државе Арабљана

Арабија – природни услови и становништво

Још од античког доба, главни трговачки путеви између земаља око Средоземног мора и источних земаља (Кине и Индије) пролазили су преко полуострва **Арабија**. Становници овог полуострва и околних области Месопотамије, Сирије и Источног Египта називају се **Арабљани**.

Услови за живот у овом делу света били су сурови. Велики делови полуострва Арабија покривени су пешчаним пустињама, са ограниченим количинама воде. Нема сталних река ни језера, а вода се налази углавном у малим плодним областима званим **оазе**. Клима у Арабији је изузетно сурова, са високим дневним и ниским ноћним температурама.

Такви услови обликовали су живот људи у овом региону. У унутрашњости полуострва живели су номадски сточари, звани **Бедуини**. Они су живели у племенским заједницама. Узгајали су камиле, овце и козе, путујући са својим стадима кроз пустињу.

У брдовитом пределу полуострва налази се град **Мека**, који је још у доба касне антике био важан трговачки центар. Кроз њега је пролазио значајан трговачки пут, којим су свакодневно пролазиле трговачки каравани. Одатле су се преносили зачини, свила, злато, кожа и друга роба, чак из Кине и Индије. Тај пут је у антици био познат као Пут мириса.

Трговина је довела у Арабију различите групе људи, који су са собом доносили разне идеје и учења. Она су имала велики утицај на друштво и културу Арабљана.

Појава ислама

Почетком VII века код Арабљана се појавила нова религија – **ислам**. За њеног оснивача сматра се пророк **Мухамед**. Он је себе прогласио последњим пророком послатим од Бога. Своју проповедничку

Бедуини

Повежи са географијом:

Разговарај са наставником/наставницом географије о рељефу и клими у Арабији и о њиховом утицају на живот људи који тамо живе.

Историјска личност

Пророк Мухамед

Мухамед је рођен у Меки. Као дете често је путовао са трговачким караванима свог ујака у Сирију и Палестину. Тамо се упознао са другим религијама. Према исламском предању, у својој четрдесетој години, у једној пећини у близини Меке, Мухамед је посетио анђео Џибраил (Габријел). Он му је издиктирао прве редове Курана – свете књиге муслимана. Тако је започело објављивање Божјих порука Мухамеду, које је трајало 23 године.

делатност Мухамед је започео у граду Мека. Проповедао је веру у једног Бога – **Алаха**, заштитника сиромашних. Такође, Мухамед је проповедао да су сви људи једнаки пред Богом, без обзира на то да ли су сиромашни или богати. На тај начин Мухамед је стекао многе следбенике, који су били названи **муслиман**, што значи покорни (Богу).

Због своје проповедничке делатности, Мухамед је стекао и противнике међу владајућим слојевима у Меки и присталицама старе религије Арабљана. Мухамед је био приморан да са малим бројем следбеника напусти Меку и склони се у оазу Јатриб, касније названу **Медина** (Град Пророка). Његов одлазак из Меке у Медину догодио се **622. године**. Та година је у муслиманској историји позната под именом **хиџра** (пресељење). Због свог значаја, овај догађај означава почетак муслиманске ере, односно рачуна се као прва година по исламском календару.

Мухамед је у Медини основао прву исламску заједницу. Том приликом постао је духовни и световни вођа муслимана. Након неколико година, уз помоћ својих следбеника, освојио је град Меку. Нова религија се великом брзином проширила по Арабијском полуострву.

Освајања Арабљана

Појава ислама убрзала је уједињење Арабљана. Изградили су снажну државу на простору Арабије и кренули у освајања. Наследници Мухамеда, који су предводили државу, називани су **калифи**, а њихова држава – **калифат**. Они су у држави имали сву световну и духовну власт.

До средине VIII века Арабљани су освојили огромна пространства. Она су се простирала од Индије, преко северне Африке, све до данашње Шпаније. Освајања Арабљана у западној Европи зауставили су Франци, а у источној Европи Византија.

Након великих проширења, Калифат је захватила унутрашња борба. Као последица тога, држава је подељена на три дела. Тако су настала три калифата са центрима у **Багдаду** (Азија), **Каиру** (Африка) и **Кордоби** (Европа).

Улаз у пећину Хира на планини Џабал ен-Нур, где је према исламском предању анђео Џибриил (Габријел) посетио Мухамеда.

Мање познате речи

Пророк – према исламској традицији, човек који је изабран од Бога да пренесе његове поруке људима.

Калиф – намесник пророка Алаха, врховни вођа муслимана.

Џамија Ал-Азхар – најстарија џамија у Каиру

Ширење на Арабијскиот калифата (VII и VIII век)

Учење Мухамеда

Учење пророка Мухамеда објављено је у светој књизи муслимана, познатој као **Куран**. Она се састоји од различитих поглавља (сура). Она су, према исламском предању, Мухамеду пренета од Алаха. Поред Курана, главни извор исламског учења представља и **хадис**. То је збирка поука о делима пророка Мухамеда које се препоручује да следе сви муслимани. На основу Курана и хадиса створени су исламски закони, који су део исламског права званог **шеријат**.

Исламско учење је оригинално учење, али садржи и многе елементе из раније религије Арабљана, хришћанства и јудаизма. Оно се заснива на неколико основних веровања, која се називају **пет стубова ислама**. Тако се муслиманима препоручује да верују само у бога Алаха, да се моле Богу пет пута дневно, да дају милостињу сиромашнима, да посте током светог месеца Рамазана и да бар једном у животу оду на ходошашће у Меку. Град Мека, у коме је Мухамед рођен и започео своје проповедање, први је **свети град** ислама. После њега следе градови Медина и Јерусалим. У средишту Меке налази се и најзначајнији исламски верски објект, зван **Ћаба**. За муслимане, Ћаба представља средиште света, према коме се okreћу током молитве.

Куран – света књига муслимана

Ћаба – исламско светилиште у Меки

Након смрти пророка Мухамеда у VII веку, муслимани су се поделили на **суните и шиите**. И једни и други поштовали су основна учења ислама, али се разликују по одређеним верским праксама и ритуалима.

Џамија пророка у Медини

Велика џамија у Џенеу (Мали)

Провери научено:

1. Опиши услове за живот на Арабијском полуострву!
2. Зашто је 622. година важна у историји ислама?
3. Како се зове света књига муслимана?
4. На којим територијама се проширио Арабијски калифат у VII и VIII веку?
5. Објасни основна веровања ислама!

Задатак:

1. У свесци изради у поредну табелу са две колоне – једна ће бити посвећена хришћанству, а друга исламу. Затим попуни табелу следећим подацима за обе религије:
А) Главни проповедник Б) Време појаве
В) Простор на коме се јавља Г) Света књига Д) Основне идеје и веровања

Наука и култура у раном средњем веку

Наука и култура у Западној Европи

Велика сеоба народа задала је озбиљан ударац културним токовима у Европи. Практично, културни трендови нашли су се у застоју, па чак и назадовали. Германска племена, која су основала своје државе на територији некадашњег Западног римског царства, прихватила су мало од културних достигнућа из античког периода. Иако се **латински језик** наставио користити широм Западне Европе, утицај римске културе био је прилично слаб.

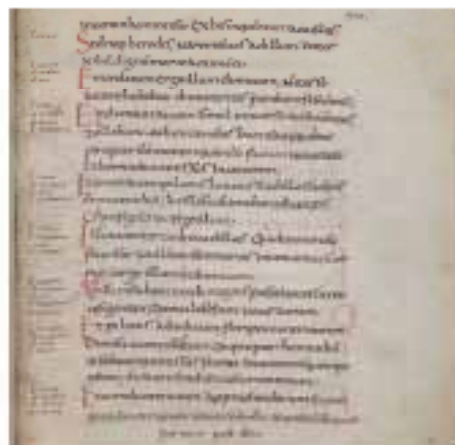
У раном средњем веку пресудну улогу у обликовању културе у Европи имало је **хришћанство**. Цркве и манастири поседовали су велике библиотеке и школе. У њима су постојале посебне просторије, тзв. **скрипторијуми**, у којима су се писала, преписивала и преводила разна дела за потребе цркве. У тим преписивачким центрима примењивала се посебна техника писања, тзв. **калиграфија** (лепо писање). Најчешће се писало на **пергаменту**, који се израђивао од животињске коже. Пошто је пергамент био скуп материјал, често се дешавало да се исти користи више пута за писање. Том приликом претходно написани текст био би уклоњен. Овом праксом уништено је много старих рукописа.

Европска култура почела је убрзано да се развија крајем VIII и почетком IX века, када је Карло Велики претворио државу Франака у моћну европску империју. Његова престоница Ахен постала је центар образовања у западној Европи. Тамо је основана **дворска академија**, у којој су се стицала знања из граматике, геометрије, аритметике, музике и других области. Дворцем у Ахену су прошли бројни писци, летописци, преводиоци и други учени људи. Овај период развоја западноевропске културе познат је као **каролиншка ренесанса**.

Сазнај више:

Средњовековни рукописи често су били украшени знацима, фигурама, пејзажима, симболима и слично. Такво украшавање рукописа назива се илуминација. Она се може јавити у облику минијатуре или иницијала. Минијатура представља малу сликовну представу поред текста, док је иницијал истакнуто почетно слово на почетку поглавља.

Каролиншка минускула – писмо уведено током каролиншке ренесансе

Скрипторијум (минијатура)

Наука и култура у Византији

Током раног средњег века, Византијско царство представљало је значајан центар науке и културе. Као наследница Римског царства, Византија је сачувала достигнућа римске културе. Ипак, у развоју оригиналне византијске културе највећи утицај имало је хришћанство. То се посебно огледало у византијском образовању, архитектури и уметности.

Током V века у Константинопољу је основана императорска школа, касније названа **Магнаурска школа**. У њој су своје образовање стицала деца императора и високог византијског племства. Ту су учили и странци који су се припремали за високе државне и црквене функције. Међу најпознатијим учитељима у овој школи били су патријарх Фотије, Михаил Псел, Константин Филозоф (св. Кирил) и други.

Грађевинарство у Византији познато је по бројним **архитектонским иновацијама**. Већина њих уведена је у VI веку, за време владавине цара Јустинијана I. По његовој наредби изграђена је црква **Св. Софије** у Константинопољу, позната по својој карактеристичној куполи, која представља типичан пример византијске архитектуре.

Цркве су украшаване **мозаицима, фрескама и иконама**. Један од најпознатијих примера византијске уметности је базилика Св. Виталија у Равени (Италија). Тамо се налазе значајни примери византијских мозаика из времена цара Јустинијана I. За време његове владавине изграђен је и Синајски манастир у Египту. У њему се налази једна од највећих збирки ранохришћанских икона, укључујући и најстарију познату икону Исуса Христа.

Византијско царство било је једна од првих држава са јавним медицинским установама, односно првобитним болницама. Оне су биле основане од стране цркве и намењене сиромашнима и бескућницима. Такође, Ромеји су увели и нове врсте оружја. У поморским и приобалским биткама користили су оружје звано грчка ватра. То оружје испаливало је пламен ка непријатељском броду, с циљем да га запали или да онеспособи посаду.

Унутрашњост цркве Свете Софије

Мање познате речи

Купола – архитектонски елемент у облику полулопте, који се налази на врху грађевина.

Мозаици из базилике Светог Виталија у Равени (Италија)

Сазнај више:

Ромеји су веровали да постоје и иконе које нису израђене људском руком, већ од Бога. Такве иконе називају се нерукотворне иконе.

Грчка ватра (минијатура)

Наука и култура код Арабљана

Арабљани су постигли значајне резултате у науци и култури. Њихова открића имала су снажан утицај на развој Европе. Наука код Арабљана није била под тако снажним утицајем религије као у Европи, па се зато развијала већом брзином. Такође, за развој науке и културе код Арабљана важне су биле трговачке везе овог региона са Кином и Индијом.

У области математике, Арабљани се сматрају утемељивачима тригонометрије, алгебре и аналитичке геометрије. Поред тога, од Индијаца су преузели и у савршили бројеве, који су данас познати као **арапски бројеви**. Арабљани су увели и нови број – нулу.

У области медицине посебно се истакао **Авицена**. Он је сакупио целокупно дотадашње знање о медицини и изложио га у делу „Канон медицине“ у пет књига. Многи градови Арабљана имали су и опсерваторије, које су се користиле за проучавања у области астрономије. У књижевности је посебно значајна збирка прича **„Хиљаду и једна ноћ“**.

На територији Арабијског калифата у Шпанији били су основани универзитети, на којима се изучавало право, медицина и теологија. Најпознатији таква универзитет налазио се у Кордоби. Тамо се налазила једна од највећих библиотека средњег века.

Авицена

Сазнај више:

Збирка „Хиљаду и једна ноћ“ једно је од најпознатијих средњовековних књижевних дела. Сматра се да је настала око IX века у Багдаду, где су се окупљали трговци који су причали приче из целог света. Међу најпознатијим причама из ове збирке су приче о Аладину и чаробној лампи, Синбаду морепловцу и Али-баби и четрдесет разбојника.

Арабљани су од Кинеза преузели начин израде папира, као и барут. Ова достигнућа касније су пренели у Европу. Поред тога, европски народи су преко Арабљана примили и многе нове пољопривредне културе са Истока, као што су пиринач, памук, конопља, шећерна трска и свилена буба.

У области архитектуре, Арабљани су се истакли изградњом раскошних исламских храмова – **џамија**. Оне су најчешће имале куполу, а око џамије су се подизале високе куле зване **минарети**. Унутрашњост џамија била је украшена стиховима из Курана или **арабескама**. За разлику од хришћанских храмова, у џамијама није дозвољено приказивање Бога, људи и животиња.

џамија Ал Куба у Медини (Саудијска Арабија) – најстарија џамија на свету

Мање познате речи

Минаре – светионик – кула која се налази поред џамије и служи за позивање верника на молитву.

Арабеска – арапски украсни орнаменти састављени од геометријских линија и мотива из биљног света.

Арабеска

Провери научено:

1. Шта је скрипторијум?
2. Како се назива период убрзаног развоја културе у Западној Европи крајем VIII и почетком IX века?
3. На који начин су биле украшаване цркве у Византији?
4. Зашто се наука код Арабљана развијала брже него у Европи?
5. Која су најзначајнија достигнућа Арабљана у математици и медицини?

Задатак:

1. Истражи на интернету и изради брошуру о највећим достигнућима у раном средњем веку у Западној Европи, Византији и код Арабљана.

Историјски изазов:

У одељењу се поделите у три групе:

Прва група представља владара / краља.

Другу групу чине краљеви саветници.

Трећа група су хроничари / летописци.

Историјски сценарио:

Један успешан краљ Франака, кроз више војних похода, значајно је проширио своју државу. Ипак, након ових освајања суочио се са озбиљним изазовима. У новим областима, локални моћници и свештеници који су потчињени римском папи не прихватају владара јер није хришћанин. Краљу је изузетно важно да их придобије на своју страну, јер имају велики утицај на размишљање и понашање становништва и лако могу да изазову масовни отпор против његове власти.

Додатни проблем за стабилност државе је тај што је становништво састављено од различитих народа са различитим веровањима, што отежава њихово међусобно прихватање. Неки, попут Франака, верују у више богова, док други припадају хришћанству.

Задатак:

Саветници дају краљу предлоге како да поступи како би придобио подршку свештеника и локалних моћника са нових територија, као и да задржи разнолико становништво уједињено и лојално државној власти.

Краљ доноси одлуку да ли ће прихватити неки од предлога саветника или ће донети другу чију одлуку.

Хроничари бележе одлуке као да су савременици догађаја и описују какве су последице те одлуке имале на даљу историју државе.

Смернице за размишљање за краља и саветнике:

- Да ли је добро да владар покуша да држи целокупно становништво покорним силом? Размислите о сталном незадовољству и отпору становништва!
- Да ли владар треба да примора све становнике да пређу у религију Франака (да верују у више богова)? Размислите о угледу који ће потом имати међу хришћанским државама са којима му је потребна сарадња!
- Да ли владар треба да уђе у преговоре са моћницима и свештеницима и да их придобије неким наградама? Размислите да ли би то донело дуготрајно решење проблема!
- Да ли, можда, владар треба да буде толерантан према свима и да не предузима ништа у вези придобијања моћника и уједињења становништва? Размислите да ли би држава тако била стабилна!

Дискусија:

Наставник открива о ком владару је реч и коју је одлуку он заиста донео! Затим, уз његову помоћ, дискутујте и упоредите вашу верзију са стварном историјском причом.

Т Е М А

2

Балкан и Македонија у раном средњем веку

Насељавање Словена на Балкан

Разлози за сеобу Словена

Према историјској науци, прапостојбина Словена налазила се у Средњој и Источној Европи, између **Балтичког мора** на северу и **Карпата** на југу. Иако су та подручја била богата шумама, рекама и језерима, живот је тамо постепено постајао тежи. Због климатских промена наступиле су хладније зиме и слабији приноси пољопривредних култура. Број становника се повећавао, а обрадиво земљиште било је ограничено. Истовремено, притисак Хуна изазвао је масовне сеобе широм Европе, што је подстакло Словене да крену у потрагу за новим територијама и бољим животом.

У таквим околностима, Словени су почели да се селе у различитим правцима. У зависности од правца кретања, познати су као: источни, западни и јужни Словени.

Јужни Словени су се упутили ка југу. До VI века населили су се у плодним пределима око **Дунава**,

Првобитно пребивалиште Словена

Оруђа и украси које су правили Словени

Историјска карта која приказује досељавање Словена на Балкан

у Панонској и Влашкој низији. Та подручја су им служила као привремено уточиште пре него што су почели да продиру дубље на Балканско полуострво.

Насељавање Словена на Балкан било је подстакнуто и олакшано са више околности. Средином VI века, Византијска империја била је погођена епидемијом познатом као Јустинијанова куга, која је значајно смањила број становника. Истовремено, Византија је водила дуготрајне ратове против Персије на истоку. Због тога је њена способност да брани Балкан била ослабљена. То је представљало предност за Словене, који су брзо пробиле ослабљену византијску одбрану и населили се у тим крајевима.

Насељавање Словена на Балкану

Насељавање Словена на Балканско полуострво започело је током VI века. У то време, Словени су били у савезу са Аварским каганатом. Авари су користили Словене као савезнике или потчињена племена за нападе на Византију. Заједно са њима, Словени су прелазили на Балкан и пљачкали византијске територије. Након првих напада, обично су се враћали назад са богатим пленом.

Од почетка VII века, Словени су почели самостално да прелазе Дунав и трајно да се насељавају у балканским пределима. Њихова насеља најчешће су настајала у плодним низијама, речним долинама и приобалним подручјима. Словени су постепено заузели и населили области од Панонске низије до Егејског мора, као и од јадранске обале до Црног мора. Према неким записима, Словени су стигли до Пелопонеза. У појединим крајевима населили су се и у планинским пределима, али су претежно живели у областима погодним за пољопривреду.

Хрватска и српска словенска племена населила су се у северозападним и централним деловима Балкана. У области између Дунава и Старе планине познат је такозвани **Савез седам племена**. На територији Епира помињу се **Вајунити**.

Истражи:

Јустинијанова куга била је једна од најсмртоноснијих епидемија у историји средњег века.

Истражи више детаља о овој појави и напиши кратак текст (есеј)!

Моноксили

Сазнај више:

За брзи и тихи прелазак преко великих река као што је Дунав, Словени су користили такозване моноксиле. Они су били издубљени у огромним стаблима. Током опсаде Солуна, такви моноксили су коришћени за блокаду града са мора.

Авари и Словени опседају
Константинопол

Македонске склавиније

До средине VII века, готово цела територија Македоније, са изузетком Солуна, била је обухваћена насељавањем словенских племена. Драговити су се населили западно од Солуна, Берзити су заузели пределе југозападне Македоније, око Охрида и Прилепа. **Ринхини** су се населили на полуострво Халкидики, а **Сагудати** дуж тока реке Бистрице. **Струмљани** су, пак, живели дуж реке Струме. Ова племена су најчешће насељавала плодне низије и долине, где су постојали повољни услови за пољопривреду и сточарство.

Циљ словенских напада био је и град **Солун**. Он је представљао једно од најважнијих византијских упоришта на Балкану. Крајем VI века, Словени су два пута напали град, али безуспешно. Највећа опсада догодила се у првој половини VII века, када је Солун био под опсадом две године. Без обзира на број словенских ратника и употребу опсадних справа, град је успео да се одбрани захваљујући чврстим зидинама и помоћи коју је добијао морским путем. У другој половини VII века, Словени су поново покушали да освоје Солун. Уједињени у снажан племенски савез, извели су координисане нападе на град са копна и са мора. Међутим, због унутрашњих сукоба и снажне одбране, опсада је пропала. Солун никада није био освојен од стране Словена ратом.

Остаци зидина Солуна

Творци историје:

1. Један од најзначајнијих извора за насељавање Словена у Македонији јесу „Чуда светог Димитрија“. У делу је описано како су Словени и Авари нападали Солун и околна подручја. Према овом извору, Солун је био спасен захваљујући божанским чудима светог Димитрија, који је био заштитник града.
2. Византија никада није успела у потпуности да потчини македонске склавиније, иако је предузимала више похода. Ипак, о једном таквом нападу из друге половине VIII века сведочи Теофан Исповедник у свом делу „Хронографија“: „Те године [цар] Константин је потчинио склавиније широм Македоније...“

Извори говоре

О опсади Солуна од стране Словена и Авара 586. године, солунски архиепископ Јован записао је: „Мили мој, то беше највећа војска коју смо видели у нашем времену. Они опседоше град као смртоносни венац... тако да се није видело место на земљи које није газила варварска нога... Уместо земље, дрвећа или траве, сад су се могле видети главе непријатеља...“

Словени који су се трајно населили на Балкану били су организовани у самоуправне заједнице или полудржавне формације зване **склавиније**. У Македонији су биле познате као **македонске склавиније**. Обично су добијале име по племену које је чинило заједницу. Тако је склавинија коју су формирали Берзити названа Берзитија, а склавинија Драговита – Драговитија.

На челу сваке склавиније налазио се вођа кога су РOMEЈИ називали **архонт** или **рекс** (краљ). У случају веће опасности или заједничких напада на Византију, више склавинија се удруживало у савезе које је предводио један вођа.

Склавиније су почеле да нестају крајем VIII и почетком IX века. У том периоду Византија је успела да успостави чвршћу контролу над македонским склавинијама. Касније, ширењем бугарске државе ка Македонији, већи део склавинија био је потчињен и укључен у оквире те државе.

Промене након насељавања Словена на Балкан

Словени су на Балкан донели своја веровања и културу. Веровали су у више богова, а врховни бог им је био **Перун** – бог грома и муње. Поштовали су и **Велеса**, заштитника стоке, као и друга божанства повезана с природом, плодношћу и животом. Веровали су у **загробни живот**, сматрајући да душа наставља да постоји након смрти. Поред богова, веровали су и у **натприродна бића** као што су виле и духови. Након што су примили хришћанство, та веровања су се постепено мењала.

Након насељавања на Балкану, Словени су дошли у контакт са становништвом које је живело на тим просторима. То становништво је углавном било састављено од романизованих Македонаца, илирских и трачких племена, као и потомака римских колониста. У почетку, један део њих се повукао ка утврђеним византијским градовима као што су Солун и Константинопољ и другим **приморским градовима**, док су се други склонили у **планинске пределе**.

Ипак, значајан део локалног становништва настајио је да живи у својим областима. Током VII века и даље су функционисале неке епископије на тери-

Сазнај више:

Пребонд и Хацон били су двојица вођа удружених словенских племена која су опседали Солун. Пребонд је заробљен и убијен још пре него што је напао Солун, а Хацон је ухваћен током опсаде и каменован од стране становника Солуна.

Перун – врховни бог Словена

Истражи:

Код Словена су постојали и други богови, као што су **Лада**, **Весна** или **Дажбог**. Они су били заштитници различитих аспеката живота и природе. Истражи више о словенским боговима и веровањима! Покушај да откријеш да ли постоје топоними, лична имена, празници или обичаји који су на неки начин повезани са предхришћанским веровањима код Словена?

торији Македоније. То показује да живот хришћанског становништва није био у потпуности уништен, већ је у појединим деловима наставио да постоји. Вероватно је, како је време пролазило, утицај једних на друге био све већи. Словени су прихватили **напредна византијска знања**, као што су алати за пољопривреду и занатство, али и технике за обраду земље и метала. Локално становништво које је живело у склавинијама почело је да се служи словенским језиком.

Насељавањем Словена, многи географски називи претрпели су промене. Неки **топоними** добили су нова словенска имена. На пример, антички град **Лихнид** постао је **Охрид**, река **Аксиос** преименована је у **Вардар**, а река Еригон у Црна Река. Други називи, пак, били су прилагођени словенском језику. Тако је **Скупи** постао **Скопље**, а река **Стримон** добила је име **Струма**. Сличне промене догодиле су се широм Балканског полуострва. Тако је **Сердика** постала **Софија**, **Наисус** – **Ниш**, а Дирахијум добио име **Драч**.

Приказ словенског војника

Провери научено:

1. Које околности су утицале на насељавање Словена на Балкан?
2. У каквим пределима су се Словени углавном насељавали?
3. Наведи нека од словенских племена која су се населила у Македонији.
4. Шта представљају склавиније?
5. Какве су промене настале након насељавања Словена на Балкан?

Задатак:

Замисли да си Словен који се управо населио у неко село на Балкану и живиш у близини становника који су ту били и раније. Опиши свој свакодневни живот у кратком есеју:

- Како је изгледао први контакт – да ли је био пријатељски или са неповерењем?
- Да ли сте почели да размењујете производе или знања?
- Колико су се ваши односи временом побољшавали?

Бугарска држава у раном средњем веку

Почеци бугарске државе

Крајем VII века, на простору северно од Дунава појавили су се Бугари под вођством кана **Аспаруха**. Под притиском Хазара, покренули су се из својих насеобина у степским пределима између Црног мора и Каспијског језера. У потрази за новим територијама стигли су до византијских граница. Као народ који се претежно бавио сточарством, а посебно узгојем коња, Бугари су били веома покретљиви. Док је Византија била заузета ратовима на источним границама, Бугари су угрозили пограничне византијске области дуж Дунава. Због тога је византијски цар лично кренуо у поход како би спречио њихове упаде. Међутим, претрпео је тежак пораз. Убрзо затим, **681. године**, Византија је склопила споразум с Бугарима и чак се обавезала да им плаћа данак. Тим споразумом Бугари не само да су задржали освојене области, већ су на тим територијама основали своју државу на Балкану, са престоницом у Плиски.

У то време, на јужној обали тока реке Дунава већ су била насељена словенска племена. Због војне надмоћи, Бугари су успели брзо да потчине словенска племена и укључе их у своју државу. Ипак, сматра се да су она задржала значајан степен самосталности у свом управљању.

Након смрти кана Аспаруха, Бугарска дуго време на није бележила посебне успехе. Држава је била захваћена унутрашњим борбама за престо, при чему су се владари често мењали. Почетком IX века, када је на чело државе дошао кан Крум, одиграли су се значајни догађаји. Бугарска се знатно проширила на рачун Византије. Тада је град Сердика (Софија) заузет од стране бугарске војске. Убрзо затим, византијски цар Никифор I одлучио је да се освети за те губитке. Ушао је у Бугарску и опустошио престоницу Плиску. Међутим, при повратку византијска војска упала је у заседу и доживела катастрофалан пораз. На бојном пољу погинуо је и сам цар Никифор I. Након тог успеха, Бугарска се учврстила унутар својих

Јурта. Традиционално станиште Бугара током насељавања Балкана

Сазнај више:

Пре насељавања на Балкану, Бугари су били део племенског савеза под називом Велика Бугарска, који се простирао око Азовског мора. Према византијским изворима, владар тог савеза, кан Кубрат, оставио је својим синовима завет да остану уједињени. Међутим, након његове смрти, они су се раздвојили и савез се распао. Један од синова био је Аспарух, који је основао бугарску државу на Балкану.

Извори говоре

Смрт византијског цара Никифора I на бојном пољу била је ударац за углед Византије. За Крума, то је представљало велику победу. Византијски летописац Теофан Исповедник овако описује тај догађај:

„Крум је одсекао главу Никифору и неколико дана је држао на коцу како би је показао племенима која су долазила код њега и како би нас понизио. Потом је очистио лобању, обложио је сребром и, у својој охолости, натерао вође Словена да из ње пију.“

граница, а односи с Византијом били су стабилизовани током неколико наредних деценија.

Владавина Бориса I и прихватање хришћанства

Средином IX века на бугарски престо ступио је кан **Борис**. Он је један од значајнијих владара бугарске државе. У његово време, под влашћу Бугарске нашле су се већи делови Македоније, јужне Србије и јужне Албаније. Ради веће ефикасности, Борис је спровео нову организацију државе. Она је била подељена на административне области, тзв. комитате, на чијем челу су били комеси. Значајан утицај у држави имали су племићи, односно бољари. На тај начин успостављена је хијерархија државне управе. При томе је кан доносио одлуке о свим важним питањима у држави.

Бугарска је постала моћна и утицајна држава на Балкану. Била је једна од ретких држава у Европи која још увек није прихватила хришћанство. Од времена досељавања на Балкан, Бугари су веровали у бројне богове. Највеће поштовање указивали су врховном божанству Тангри. И већина Словена који су били укључени у бугарску државу, након досељавања у ове области, веровала је у своја божанства.

Да би ујединио становништво и повећао углед државе међу хришћанским владарима, Борис је одлучио да прихвати хришћанство. Године 864. византијски свештеници стигли су у престоницу и извршили **покрштавање** Бориса и његове породице. Пошто се византијски цар Михаило III сматрао кумом крштења, Борис је узео његово име и постао Борис Михаило. Сматра се да је након крштења титулу кан заменио словенском титулом кнез.

За християнизацију Бугарске била су заинтересована оба хришћанска црквена центра — Рим и Константинопољ. Ипак, Борис био је принуђен да се определи за Константинопољ. Због тога је црква у Плиски била потчињена константинопољском патријарху. То је значило да се богослужење у почетку одвијало на ромејском (грчком) језику. Тако је преко новоуспостављене црквене организације започела християнизација становништва.

Бугарски кнез Борис I

Мање познате речи

Хазари — туркијски народ који је основао моћну државу северно од Кавказа, између VI и X века.

Тангризам — стара религија распрострањена у Централној Азији. Врховни бог био је Тангра, бог неба.

Бољари — племићи у средњовековној Бугарској који су управљали земљишним поседима и служили кану као саветници и војсковође.

Кан — титула бугарских владара пре примања хришћанства.

Процес христјанизације није био прихваћен од свих слојева становништва. Бугарски крупни феудалци (бољари) подигли су буну против Бориса јер нису желели да прихвате хришћанство. Борис је буну сурово угушио. Након тога Борис се повукао у манастир и престо препустио најстаријем сину, Владимиру Расатеу. Он је, као присталица старе бугарске религије, одступио од очеве политике и покушао да врати тангризам као државну религију. После четири године (893), Борис се вратио на престо и казнио сина ослепљивањем. На његово место поставио је другог сина — Симеона.

Бугарска у време Симеона и његових наследника

Владавина **Симеона** представља врхунац моћи бугарске државе у средњем веку. Симеон је васпитаван у Константинопољу и добро је познавао византијску културу и политику. Његова амбиција била је да од Бугарске створи империју попут Византије. Чак је планирао да заузме византијски престо. Зато се, након великих успеха, 913. године прогласио за **цара Бугара и Ромеја**.

Под његовим вођством, Бугарска је постала најмоћнија држава у региону. Њена власт простира се од Црног до Јадранског мора и од Епира до Карпата. Време Симеона познато је као **златно доба** културе и књижевности у Бугарској. Преслав, који је постао престоница 893. године, израстао је у развијен град у сваком погледу. У њему су цветали грађевинарство, уметност и књижевност. У Симеоново време нарочито је ојачано ширење словенске писмености.

Након смрти Симеона, његов син Петар успео је да стабилизује државу и успостави дуготрајни мир с Византијом. У другој половини X века, Кијевска Русија (савезник Византије) напала је Бугарску. Руски владар Свјатослав заузео је Преслав, али је његов боравак у Бугарској био краткотрајан.

Убрзо, 971. године, византијски цар Јован Цимискиј протерао је Русе и заузео Преслав. Тада је последњем бугарском цару Борису II скинута царска круна, а он је као заробљеник одведен у Константинопољ. Тим догађајем Бугарска је престала

Покрштавање Бугара (минијатура)

Савремени приказ цара Симеона

Сазнај више:

Цар Симеон I школовао се у Магнаурској школи у Константинопољу. Тамо је изучавао филозофију, право и теологију. Првобитно је био припреман за црквени живот, али је постао владар. Стекао је дубоко познавање византијске културе, због чега су га често називали „полу-грком“. Иако се у његово време користио старословенски језик, на званичним печатима ипак је преовладавао грчки.

да постоји као држава. Њене територије потпале су под византијску власт, а њена црква стављена је под управу Константинопољске патријаршије.

Остаци палате у Преславу

Спровођење бугарског цара као заробљеника у Константинопољ (минијатура)

Провери знање:

1. Објасни настанак бугарске државе!
2. По којој војној победи је познат кан Крум?
3. Зашто је Борис прихватио хришћанство?
4. На који начин је изражен отпор христјанизацији међу Бугарима?
5. Зашто је цар Симеон носио титулу „цар Бугара и Ромеја“?

Задатак:

1. Замисли да си бугарски владар Борис. Налазиш се у манастиру и сазнајеш да твој син, коме си препустио престо, не спроводи твоју политику у вези са хришћанством. Треба да га мирним путем убедиш да задржи хришћанство као државну веру. Напиши кратак есеј у коме ћеш га уверити да је очување хришћанства у интересу бугарске државе.

Албанија у раном средњем веку

Албанија у првим вековима раног средњег века

У првим вековима раног средњег века, територија Албаније често је била мета напада различитих племена или је улазила у састав моћних држава које су се формирале на Балкану. Њена територија била је привлачна због приступа Јадранском и Јонском мору. Ипак, због високих планина које су је окруживале са севера, истока и југа, територија Албаније није била лако доступна освајачима.

Слабљењем римских одбрамбених положаја на Балкану у V веку, Албанија је постала мета различитих племена која су учествовала у Великој сеоби народа. Кроз њену територију пролазили су **Готи**, **Хуни** и **Авари**, који су углавном имали **плљачкашке намере**. Крајем VI и почетком VII века у Албанију су почели да продиру и **Словени**. За разлику од претходних племена, они су се почели и насељавати у плодним долинама и равницама.

Ове промене приморале су **романизовано становништво**, потомке древних **Илира**, да се повуку на безбеднија места. Неки су се склонили у приморске градове попут Драча, где су били заштићени иза градских зидина. Други су се упутили у високе и тешко приступачне планинске пределе. Период сталне неизвесности делимично је прекинут када је Византија успела да успостави озбиљнију контролу над Албанијом.

Албанија и балканске државе

UVIII веку Византија је успела да учврсти своју власт над албанским територијама организовањем административних јединица тзв. тема. Већи део Албаније био је обухваћен у две теме. **Тема Драч** обухватала је град Драч и делове централне и северозападне Албаније. Насупрот томе, **тема Никопол** обухватала је јужне пределе. У том периоду, Драч је био кључни византијски град на Јадранском мору.

У средини IX века, Бугарска, која се наметнула као сила на Балкану, проширила је своју власт на делове

Извори говоре

Термин „Албанци“ (Albanoi) у византијским изворима први пут се помиње у делу „Историја“ Михаила Аталијата. Он овај назив користи за становништво које је 1043. године подигло буну против Византије у области Драча.

Мозаик из базилике у Лину

Истражи:

Истражи културу Комани-Кроја и њен значај за Албанију у раном средњем веку!

Затим одговори:

Каква је то култура и зашто је значајна?

Где су се налазила најважнија места ове културе?

Ако имаш потешкоћа у истраживању, затражи помоћ од свог наставника!

Албаније. Тада је град Берат постао важно административно и културно средиште. За време владавине цара Симеона, бугарска држава је учврстила своје положаје у централним и јужним пределима Албаније. Ипак, град Драч остао је под византијском контролом. Након пропасти бугарске државе (971. године), византијска власт поново је успостављена.

Византијска доминација у Албанији била је прекинута у другој половини X века, када се на том простору наметнула **Самуилова држава** као најмоћнија сила на Балкану. Након пада Самуилове државе, Византија је поново повратила све своје раније поседе у Албанији и успоставила чврсту власт.

Становништво је било оптерећено великим дажбинама према држави и приморавано на бесплатан рад. Године 1040. у околини Драча избио је **устанак** против византијске власти. Његов вођа био је **Тихомир**. Истовремено, у Македонији је трајао устанак који је предводио Петар Дељан. Два устанка убрзо су се ујединила под Дељановим вођством. Устаници су прихватили Петра Дељана као јединог вођу, а Тихомир је био каменован и уклоњен из устанка. Иако је устанак добио снажан замах и успео да се прошири, у бици код Солуна устаници су претрпели тежак пораз. Убрзо након тога, Византија је угушила устанак.

Крајем XI века, територија Албаније нашла се под претњом **Нормана** који су долазили са запада. Нормани из Јужне Италије освојили су Драч и наставили продор ка унутрашњости Балкана. Тек након неколико година, Византија је успела да их протера из албанских области. Ипак, они су и даље нападали византијска упоришта у Албанији све до краја XII века.

Венецијанска кула у Драчу је изграђена на темељима византијске грађевине

Сазнај више:

Драч је био један од најважнијих градова за Византију у средњем веку. Налазио се на обали Јадранског мора и представљао је важно трговачко пристаниште. Из Драча је почињао значајни трговачки пут Виа Егнација, који је водио све до Константинопоља.

Византијске зидине града Драча

Сазнај више:

Германска племена у северним деловима Европе била су позната као Нормани (северни људи) или Викинзи. Били су вешти морепловци и бродоградитељи. У VIII веку започели су пљачкашке походе широм света. Сматра се да су у једном таквом походу у XI веку стигли чак до копна Северне Америке, где су основали насеобину Винланд.

Хришћанство у Албанији

У раном средњем веку хришћанство је било главна религија на целом Балкану, укључујући и Албанију. Црквени центри у **Риму** и у **Константинопољу** имали су снажан интерес да прошире свој утицај на овом подручју. Ипак, одлука византијског императора била је од пресудног значаја за то ко ће предводити и контролисати духовни живот у Албанији.

До средине VIII века, Рим је имао већи утицај на црквену питања у Албанији. Међутим, са захлађењем односа између византијских царева и римског папе, цар је подржао Константинопољску патријаршију. Тако је већи део хришћанских цркава у Албанији предат под управу Константинопољске патријаршије. Главни центри хришћанства у Албанији били су градови ближи мору, као и они са развијеном црквеном традицијом. Најзначајнија епископска седишта налазила су се у **Драчу**, **Аполонији**, **Валони** (Авлони) и **Бутринту**. Драч је имао виши статус као седиште митрополита. Због напада различитих племена и држава, често је долазило до премештања епископа са једног на друго место. Иако су подаци о Албанији малобројни, ипак се зна да је духовни живот у овом периоду био добро развијен.

Карактеристична византијска црква у јужној Албанији

Остаци крстионице у Бутринту

Провери знање:

1. Шта се дешавало на територији Албаније у првим вековима раног средњег века?
2. У оквиру којих балканских држава је улазила територија Албаније у раном средњем веку?
3. Зашто је подигнут Тихомиров устанак?
4. Који црквени центри су били заинтересовани да прошире свој утицај у Албанији?

Задатак:

1. Замисли да си становник територије Албаније у раном средњем веку! Опиши како би честе промене власти утицале на твоје економско благостање!

Рашка и Дукља

Забележено је да се у првој половини VII века део словенских племена, названих Срби, населио на Балканско полуострво. Вероватно се њихово кретање ка овим просторима одвијало и раније, заједно са другим словенским племенима. Територија за коју се сматра да су успели да заузму простирала се између река Ибра, Босне, Зете и Западне Мораве, па све до јадранске обале и Дубровника. У почетку су били организовани у мале управне јединице зване **жупе**. Њима су управљали **жупани**. Жупе су представљале основни ниво организације и обухватале су више насељених места. Током раног средњег века, жупе су настојале да сачувају своју самосталност у односу на моћне државе на Балкану. Управо та борба постала је темељ за њихово уједињење и стварање првих држава.

Рашка

Прва држава која се формирала на делу територије насељене српским словенским племенима била је **српска кнежевина**, позната као **Рашка**. Име је добила по утврђењу **Рас**. Формирање државе временски се повезује са средином IX века. У то време на челу кнежевине налазио се кнез Властимир. Он је успео да уједини разједињене области и да учврсти државу. **Властимир** се успешно супротставио бугарској држави и зауставио њено напредовање ка западу. Након његове смрти започеле су борбе за престо, што је довело до нестабилности у Рашкој. У том периоду, Византија је преко хришћанства настојала да учврсти свој утицај у овом региону.

У првим деценијама X века, у време највећег успона Бугарске, Симеон је потчинио Рашку бугарској власти. Ипак, то стање није дуго потрајало. Нови српски кнез, уз подршку Византије, успео је да се ослободи бугарске власти и да учврсти своју државу. У то време, српска кнежевина се простирала све до Јадранског мора.

Творци историје:

Константин VII Порфирогенит био је византијски император из X века. Познат је по свом делу „О управљању царством“, једном од најважнијих извора за најранију историју Срба. Према његовим записима, Срби су се населили на Балкан у првој половини VII века, уз дозволу Византије. Надимак Порфирогенит, што значи „рођен у пурпуру“, добио је јер је рођен у царским одајама. Пурпур је био симбол царске власти. Иако је био византијски цар, значајан део времена посветио је писању историјских и политичких дела.

Тврђава Рас

Поред византијских и бугарских настојања да успоставе контролу над Рашком, у X веку су на то подручје почели да продиру и Угри. Верује се да је управо у борби с њима погинуо кнез Часлав. Након његове смрти, Рашка је пала под **византијску власт**. Та власт је била прекинута када је Рашка ушла у састав Самуилове државе. Почетком XI века, Византија је поново успоставила контролу над ширим подручјем.

Дукља

Током X века на историјској сцени појављује се још једна нова држава на Балкану – **Дукља**. Ова држава се формирала на другом делу територије насељене српским словенским племенима. Дукља је обухватала приобаље Јадранског мора и подручје око Скадарског језера, а у унутрашњости се простирала до река Зете и Мораче. Име је добила по старом римском граду **Доклеји**, који је, вероватно, у почетку био њено средиште. Касније је све чешће називана **Зета**, по истоименој реци која је текла кроз њену територију.

У прелазу из X у XI век, на престолу у Дукљи налазио се кнез **Јован Владимир**, који је у почетку признавао врховну власт Византије. Убрзо затим, Самуилова држава постала је најмоћнија сила на Балкану. Цар Самуил је током својих похода потчинио Дукљу својој власти. То стање, међутим, није дуго трајало. Након пропасти Самуилове државе, Византија је поново успоставила контролу над свим областима које је Самуил освојио, укључујући и Дукљу. У трећој и четвртој деценији XI века, Византија се суочавала са различитим унутрашњим проблемима. Ту ситуацију искористио је дукљански владар Стефан Војислав. Он је, кроз неколико устанака, успео да збаци византијску власт и уздигне Дукљу у независну државу.

Након смрти Стефана Војислава, престо је наследио његов син **Михаило**. Он је присајединио и Рашку Дукљи. Ширењем територије и учвршћивањем власти, Михаило је претворио Дукљу у моћну државу на Балкану. Када је избио устанак Ђорђа Војтехе у Македонији, Михаило је послао свог сина Константина Бодина да учествује у борбама против Византије. У међувремену, Михаило је стекао накло-

Печат једног од српских кнежева из IX века

Сазнај више:

У неким средњовековним изворима описано је да је цар Самуил, током похода на Дукљу, заробио кнеза Јована Владимира и затворио га у Преспи. Тамо га је приметилa Самуилова ћерка Косара и заљубила се у њега због његове скромности и врлине. Замолила је оца да јој дозволи да се уда за њега. Самуил је пристао и вратио Дукљу Владимиру, који је наставио да њоме управља као царев зет. Прича о Владимиру и Косари остала је упамћена као једна од најлепших средњовековних љубавних прича на Балкану.

Спомен-плоча у част Владимира и Косаре коју је израдио македонски вајар Томе Аџиевски

ност римског папе. Године 1077, му је преко посебних изасланика, папа послао **краљевску круну**. Тако се Михаило прогласио за краља, а Дукља је постала **краљевина**.

Са умешаношћу папе, црквени сукоб између Рима и Константинопоља проширио се и на Дукљу. Обе стране настојале су да дукљанску црквену организацију ставе под своју управу.

Наследник **Константин Бодин** још више је учврстио државу и проширио њене границе. Али, после његове смрти почели су сукоби међу члановима владајуће породице. У овим борбама активно су учествовале Рашка и Константинопољ, покушавајући да поставе своје присталице на престо Дукље. Као последица ових сукоба, у првој половини XII века престо је често био под контролом владара подржаних од једне или друге стране. Коначно, у другој половини XII века, Дукља је била у потпуности освојена од стране Рашке.

Подсети се:

Који велики догађај из средине XI века је довео до озбиљног нарушавања односа између црквених центара у Риму и у Константинопољу?

Сазнај више:

Престонице Дукље и Рашке нису са сигурношћу утврђене. Сматра се да је у почетку главни град Дукље била Доклеја, а да су касније седишта постали Крајина и Скадар. За Рашку је тврђава Рас била важан центар, али не и стална престоница. Вероватно су владари управљали из различитих места, у зависности од потреба.

Фреска дукљанског владара Михаила

Провери знање:

1. Како су била организована српска словенска племена када су се населила на Балкан?
2. Са којим су државама владари Рашке ратовали да би сачували своју државу?
3. Објасни како је Дукља стекла своју независност од Византије!
4. Ко су најзначајнији владари Дукље и шта су учинили да је претворе у моћну државу на Балкану?

Задатак:

1. Замисли да си владар Дукље средином XI века! Твој претходник је успео да избори независност своје државе. Објасни у неколико реченица која је држава највећа претња за Дукљу у том тренутку и од ког црквеног центра ћеш затражити помоћ за своје крунисање!

Самуилова држава

Стварање државе

Као последица бугарских освајања на Балкану у другој половини IX века, највећи део територије Македоније потпао је под бугарску власт. Македонске склавиније престале су да постоје. На њиховом месту настале су нове административне области, назване **комитати**, којима су управљали **комеси**.

У другој половини X века, бугарска држава се нашла у сложенем и неповољном положају. Због погоршаних односа између Византије и Бугарске, византијски цар је позвао кијевског кнеза Свјатослава да нападне Бугарску са севера. У истом периоду (969. године) умро је бугарски цар Петар. Та ситуација у бугарској држави била је искоришћена за подизање **устанка у Македонији**. Устанак су покренула четворица синова комеса Николе, **комитопули** Давид, Арон, Мојсије и Самуил. Они су успели да ослободе значајну територију у југозападном делу Македоније, где су створили **нову државу на Балкану** са престоницом у **Преспи**. Језгро те државе првенствено је обухватало некадашњу склавинију Берзитују, односно територије у охридско-преспанском региону.

У лето 971. године, Византија је отклонила опасност од Свјатослава и протерала Русе са Балкана. Одмах потом, византијски цар Јован Цимискије збацио је са престола бугарског цара Бориса II и одвео га у заробљеништво у Константинопољ. Тиме је стављен **крај бугарској држави**. Ојачана Византија постала

Творци историје:

Извори за Самуилову државу углавном су настали касније, од стране византијских хроничара. Јован Скилица је аутор који детаљно пише о догађајима из времена Самуила у делу „Кратка историја“, написаном крајем XI века.

Базилика Светог Ахилија у Преспи

Базилика Светог Ахилија у Преспи

Извори говоре

О устанку комитопула из 969. године, Скилица је написао следеће:

„...Давид, Мојсије, Арон и Самуил, синови једног од оних комеса који су у Бугарској могли много да учине, наумили су да се отцепе (од Бугарске) и узнемирили су прилике код Бугара. Тако се то догодило.“

је нова претња за комитопуле. Држава комитопула, која још увек није била учвршћена, привремено је признавала врховну власт Византије. Моћни цар Јован Цимискије толерисао је такву ситуацију све до своје смрти. Тада је у Византији избио грађански рат око престола. То су искористили комитопули. Они су **976. године** подигли **нови устанак**, овог пута против Византије. После два успешна устанка, комитопули су успели да заврше процес успостављања своје нове државе.

Ова година није била повољна за породицу комитопула. Давида су убили неки пастири између Костура и Преспе. Мојсије је погинуо при опсади Сера, а Арон је, заједно са породицом, по наређењу Самуила, погубљен због сарадње са Византинцима. Тако је држава од **тетрархије** (владавине четворице) прешла у монархију. Самуил је постао једини владар.

Успон државе

Самуил је имао војничке и државничке способности. За кратко време успео је да постане озбиљан конкурент моћној византијској држави. Након што је успоставио своју власт готово над целом територијом Македоније (осим Солуна), наставио је да осваја ка истоку. Тако је померио границе са Византијом даље од своје престонице. Самуил је проширио своју власт на делове Бугарске, укључујући град Сердику (Софију). Да би спречио ширење Самуилове моћи, византијски цар **Василије II** кренуо је са великом војском ка Сердици. Али, у бици код **Трајанове капије 986. године**, Самуилова војска нанела је тежак пораз византијским трупама. Император Ва-

Портрет цара Самуила

Сазнај више:

Самуил је користио склапање бракова као средство за изградњу добрих односа са околним владарским породицама. Његов син Гаврило Радомир оженио се сестром мађарског краља, ћерку Косару удао је за кнеза Јована Владимира из Дукље, а ћерка Мирослава била је удата за византијског племића.

Остаци тврђаве Трајанова капија

Венчање Самуилове ћерке Мирославе са византијским племићем

Историјска карта Самуилове државе крајем X века

силије II побегао је са бојишта, а Самуил је успео да заплени његов шатор са царским обележјима. Овај тријумф Самуила представљао је ударац за престиж Василија II и Византију.

После неколико освајачких похода у разним правцима, у оквиру Самуилове државе нашао се већи део Балканског полуострва. Тако су се у њеним границама нашле територије Македоније (без Солуна), већи део Бугарске, Тесалија, Епир, Албанија, Дукља, као и делови Далмације, Босне и Рашке. Њене границе протезале су се од Саве и Дунава на северу до Олимпа на југу и од Црног мора на истоку до Јадранског мора на западу.

После успешних ратова и значајног ширења, Самуил се у **последњим годинама X века** прогласио за **цара**. Због сталних сукоба између Рима и Константинопоља око црквеног утицаја на Балкану, он је као противник Византије добио наклоност рим-

Истражи:

Истражи зашто и како је Јован Владислав (син Арона) био поштеђен смрти!

Затим одговори на питања:

- Ко је спасао Јована Владислава?
- Зашто је био поштеђен?
- Какво је то значење имало за његову будућност и за будућност државе?

ског папе. Сматра се да му је из Рима била послата круна којом је обављена церемонија крунисања. Тако је Самуилова држава постала **царство**. У време овог успона државе, престоница је премештена у Охрид. Паралелно са ширењем државе, Самуил се посветио уређењу црквене организације. То је било значајно за црквени живот верника, али пре свега за учвршћивање његове власти. При повратку из Тесалије, из града Ларисе је узео мошти светитеља Ахила и донео их у црквено седиште у Преспу. Исто је учинио и током похода у на Далмацију – из града Котора је однео мошти св. Трифуна. Самуил се снажно залагао да ојача значај охридско-преспанског региона као црквеног центра своје државе, где су раније деловали и свети Климент и Наум.

Смртта на Самуил и неговите наследници

Да би зауставио напредовање Самуила, византијски цар с почетка XI века пребацио је значајне војне јединице на Балкан. После неколико успешних похода, Византинци су успоставили контролу над већим делом територије Самуилове државе. Одлучујући утицај на судбину Самуила имала је војна акција из лета 1014. године, када се одиграла чувена **Битка код Беласице**. У тој бици, Самуилова војска била је изненада нападнута с леђа и потпуно разбијена. Велики број Самуилових војника погинуо

Сазнај више:

Као и у другим средњовековним државама, црква у Самуиловој држави је јачала власт владара проповедањем да је власт дата од Бога. Та веза утицала је на политику, културу и идентитет људи. Зато се на једином сачуваном натпису (из села Герман) у коме Самуил говори у своје име, описује себе следећим речима: „... ја, Самуил, роб (раб) Божиј...“

Плоча из села Герман

Самуилова тврђава

је на бојишту, још више их је одведено у заробљеништво, а Самуил је једва успео да побегне. Убрзо након тога, у **октобру 1014. године**, цар Самуил је преминуо. Сахрањен је у Преспи.

После његове смрти, држава је била захваћена борбама за престо међу члановима његове породице. Прво је на престо дошао Самуилов син, **Гаврило Радомир**. Он је владао мање од годину дана. Убио га је његов брат од стрица, Јован Владислав, током лова. Тада је власт у држави преузео Јован Владислав. Током његове владавине, Византија је била у снажном војном налету и пропаст државе је тешко могла да се спречи. Јован Владислав је погинуо почетком 1018. године у борби с Византинцима приликом покушаја да заузме град Драч. Његова смрт значила је и **крај Самуилове државе**. Представници породице Јована Владислава и властела, како би сачували своје богатство и привилегије, предали су се цару Василију II. Он је крајем **1018. године победоносно ушао у Охрид**, где је запленио владарску круну. Тим чином, Самуилова држава престала је да постоји.

Извори говоре

Византијски хроничар Јован Скилица описује да је 15.000 Самуилових војника било ослепљено по наређењу византијског цара Василија II. Сваком стотом војнику остављено је по једно око како би могао да доведе остале до свог господара. Када је Самуил видео своје ослепљене војнике, осетио је бол у срцу, пао и преминуо.

Јован Владислав

Провери знање:

1. Објасни настанак државе комитопула!
2. Наведи територије које је заузимала Самуилова држава у време свог успона!
3. Какви су били односи између Самуилове државе и Византије и наведи њихове најзначајније сукобе!
4. Одакле и зашто је Самуил добио подршку у процесу свог крунисања?
5. Ко су били наследници Самуила и шта се догодило са државом након његове смрти?

Задатак:

1. Истражи како је цар Самуил представљен у традицији, култури или легендама у твом месту и широм Македоније. Откриј да ли постоје локалне приче, споменици, фолклорна предања или културни догађаји повезани с њим. Опиши како они приказују његов значај и утицај!

Устанци у Македонији у XI веку

Живот у Македонији под византијском влашћу

После пада Самуилове државе, на територији Македоније успостављена је византијска власт. Цар Василије II поступао је промишљено са новопокореним областима како би сачувао мир и лојалност становништва. Организовао је Охридску архиепископију, настављајући црквене традиције из Самуиловог времена. На чело Архиепископије поставио је архиепископа словенског порекла. Да не би изазвао незадовољство међу становништвом, Василије II је задржао пореску политику из Самуиловог периода.

Међутим, након његове смрти, нови византијски цареви нису наставили ту политику. Увели су више порезе, чиме су оптеретили становништво. Поред новчаних дажбина, народ је био примораван на бесплатан рад за државу — изградњу тврђава, путева и мостова. Уместо локалних архиепископа и епископа, који су били ближи и познати народу, византијске власти су постављале своје људе. То је изазивало додатно незадовољство. Народ се све више присећао времена Самуилове државе, када је имао већу слободу и боље услове за живот. Губитак традиције, повећани порези и погоршани услови живота изазвали су револт. То незадовољство довело је до два велика устанка против византијске власти у Македонији током XI века.

Устанак Петра Дељана

Као последица тешких услова под византијском влашћу, у периоду 1040-1041. године избио је устанак Петра Дељана. Он се представљао као унук цара Самуила и син Гаврила Радомира. Његово царско порекло обезбедило му је подршку устаника. Изабрали су га за вођу и прогласили за цара. Устанак је започео у Београду, али се брзо проширио по Македонији и деловима Србије, Бугарске и Албаније. Крећући се ка југу, устаници су добијали све већу подршку становништва. Приступањем устанку,

Мање познате речи

Репресивне мере – Притисак или казна од стране власти ради сузбијања отпора или незадовољства.

Споменик Петру Дељану у Скопљу

Сазнај више:

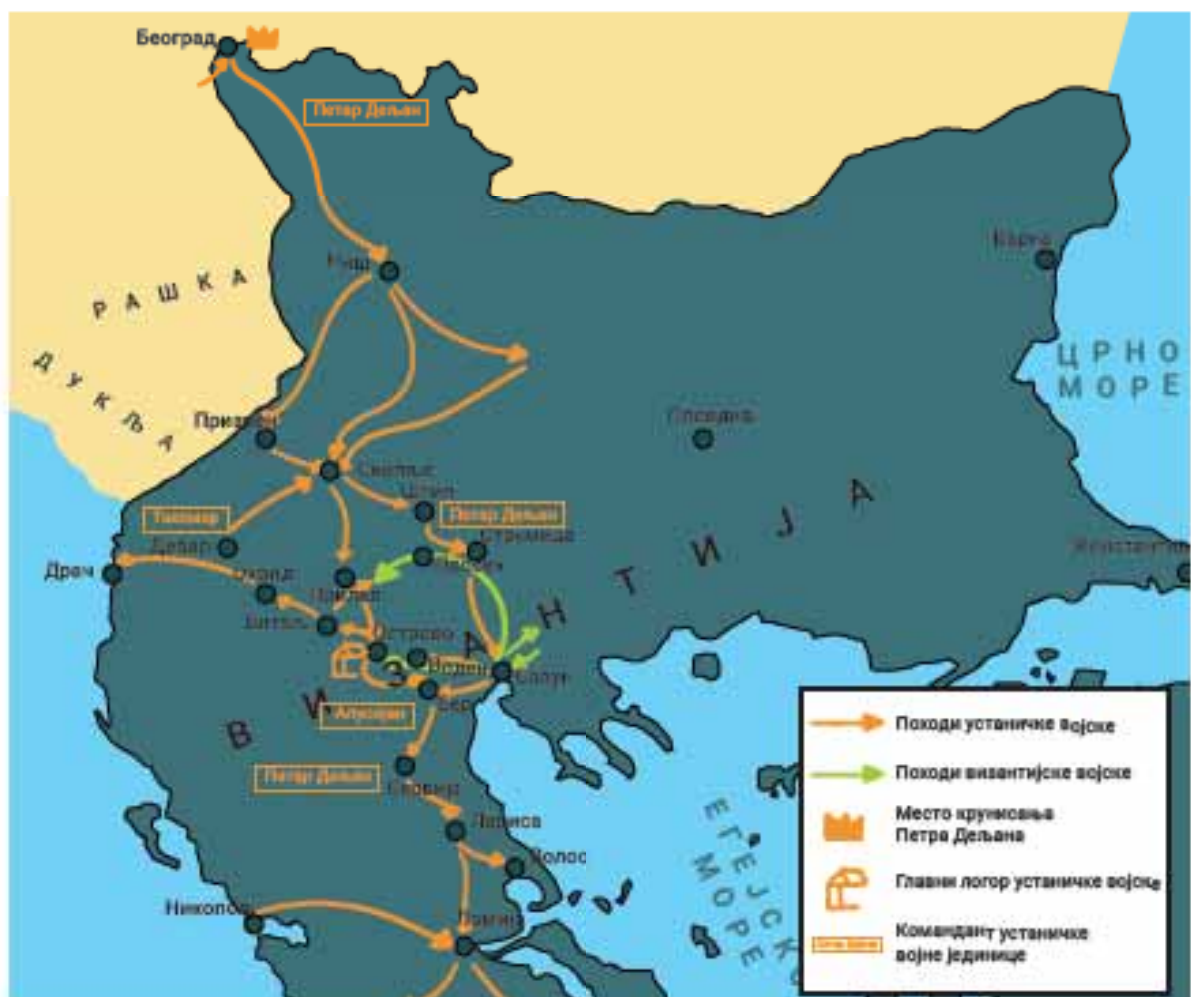
Устанак Петра Дељана започео је у Београду, на угарско-византијској граници. Као син угарске принцезе и Гаврила Радомира, Дељан је одрастао на угарском краљевском двору. То је навело устанике да се надају Угарској подршци. Положај Београда, удаљен од главних византијских војних снага, додатно је поговдао почетном успеху устанка.

народ је исказивао своје незадовољство византијском политиком. Истовремено, из сличних разлога, у Албанији је избио други устанак, који је предводио војник **Тихомир**. Да би наступили заједно, две устаничке групе састале су се код Дебра. Због царског порекла Петра Дељана, устаници су њега изабрали за главног вођу. Да би се избегле могуће поделе, устаници су убили Тихомира. Уједињени устаници наставили су ка Солуну, где се тада налазио византијски цар.

У то време у устаничком логору код Острова стигао је **Алусијан**, син Јована Владислава и припадник Самуилове породице. Био је у немилости на византијском двору, одакле је успео да побегне и придружи се устаницима. Због свог порекла, Дељан му је поверио велику војску да нападне Солун. Међутим, Алусијан

Петар Дељан и Тихомир

Историјска мапа устанка Петра Дељана

је, уместо да пажљиво организује опсаду, кренуо директно ка граду. У сукобу са византијском војском, устаници су претрпели тешке губитке. Страхујући да ће бити окривљен за неуспех, Алусијан је током једне гозбе намамио Дељана у страну и ослепео га. Одмах након тога, Алусијан се предао Византији. Тај чин изазвао је неред међу устаницима, што су византијске трупе искористиле. Петар Дељан је заробљен, а устанак је угушен.

Последице устанка биле су катастрофалне по становништво. Земља је опустошена, а византијска власт је појачала контролу увођењем строжих репресивних мера.

Устанак Ђорђа Војтеха

Године 1072. на територији Македоније избио је нови устанак против византијске власти. Разлози за устанак били су тешки услови живота, високи порези и повећане обавезе становништва према византијским феудалцима. Становништво је било обавезно да издржава византијске војнике и чиновнике, као и да испуњава пореске обавезе према држави.

У таквим условима, **скопски племићи**, предвођени **Ђорђем Војтехом**, одлучили су да подигну устанак. У то време, Византија се суочавала са унутрашњим проблемима и војним поразима од непријатеља. Услови за устанак били су повољни. Свесни да сами не могу да победе Византију, затражили су помоћ од владара Дукље – Михаила, који је био у сродству са Самуиловом лозом. Михаилу им је послао војску на челу са својим сином **Константином Бодином**. Пошто није било другог потомка из Самуилове породице, устаници су прогласили Бодина за цара.

Устанак се брзо проширио по Македонији и суседним областима. Да би проширили устанак, устаничке снаге су се упутиле у три правца: једни су напредовали ка југозападним деловима Македоније, други ка Нишу и Косову, а трећи су остали да бране Скопље. Било је ослобођено неколико важнијих градова. Византијска војска је поразила устанике код града **Костура**. Убрзо након тога, византијска војска је кренула ка Скопљу.

Уплашен великом византијском војском, Ђорђе Војтех је предао град без борбе и повукао се у ло-

Истражи:

У средњем веку се веровало да особе са телесним недостацима не могу да владају. Зато је Алусијан ослепео и одсекао нос Петру Дељану. На тај начин је сматрао да Дељан неће моћи да буде цар. Истражи и одговори!

Које је било објашњење за такво веровање?

Да ли постоје примери у којима је неком владару било забрањено да влада због телесног недостатка?

Споменик Ђорђу Војтеху у Скопљу

гор Константина Бодина. Притом је сматрао да ће заједно успети да наставе борбу. Одлучујућа битка одиграла се наредне године на Косовом пољу. Византијска војска поразила је устанике, а Константин Бодин и Ђорђе Војтех били су заробљени. Тако је устанак био угушен, а Византија је учврстила своју власт настављајући своју стару политику.

Константин Бодин

Провери знање:

1. Који су били главни разлози за незадовољство становништва у Македонији под византијском влашћу?
2. Опиши ток устанка Петра Делјана?
3. Каква је била улога Алусијана и како је утицала на ток устанка?
4. Из којих разлога је Ђорђе Војтех затражио помоћ од Михаила из Дукље и какву је улогу имао Константин Бодин у устанку?
5. Које су биле последице устанака у Македонији током XI века?

Задатак:

1. Упореди два устанка, њихове сличности и разлике, и размисли шта би ти урадио као вођа како би се избегао такав исход устанака.

Појава и развој словенске азбуке и писмености

Христијанизација Словена у Македонији

Када су се Словени населили на територији Македоније, били су многобошци. Неки од њих су постепено, под утицајем локалног становништва, почели да прихватају хришћанство. Посебно важну улогу у њиховој почетној христијанизацији одиграла је Византија. Хришћанство се најраније почело ширити међу Словенима у околини Солуна. Значајну улогу у томе имала је Солунска митрополија, као и чести походи византијских царева ради наметања своје власти међу Словенима. Тако су Словени који су најраније признали византијску власт брзо прихватили хришћанство.

Процес христијанизације значајно се убрзао у IX веку, када је Византија поново успоставила чврсту контролу над подручјима Македоније насељеним Словенима. Онај део Словена који раније није при-

Споменик Светим Ћирилу и Методију (Скопље)

Мање познате речи

Многобошци – људи који верују у више богова.

Митрополија – црквено-административна област на челу са митрополитом, високим свештеником који има надлежност над више епархија.

Византијска црква „Св. Димитрије“ у Солуну

Сазнај више:

У неким изворима се наводи да је Кирил имао мисију покрштавања Словена дуж реке Брегалнице. Према предању, покрстио је 54.000 Словена и дао им књиге на словенском језику, написане новом азбуком. Због тога неки истраживачи сматрају да је глагољица била створена управо за потребе Брегалничке мисије у Македонији.

хватио хришћанство, учинио је то у другој половини IX века, када је пао под бугарску власт. Христијанизација је била дуг и сложен процес који је довео до смањења разлика између Словена и хришћанског становништва. Велику препреку за масовно ширење хришћанства представљао је грчки језик, који Словенима није био разумљив.

Делатност светих Ћирила и Методија

Да би се олакшало ширење хришћанства међу Словенима, средином IX века, браћа **Ћирило и Методије** су створили прво словенско писмо, познато као **глагољица**. Потицали су из угледне породице из града Солуна и обављали су значајне дужности у служби византијске државе. Њихово деловање у Македонији и порекло из Солуна омогућили су им да добро познају и користе словенске говоре из тог краја. Управо зато, писмо које су створили било је засновано на **дијалектима из околине Солуна**. Састојало се од 38 слова.

Стварање словенске азбуке омогућило је превођење богослужбених књига са грчког на словенски језик. Поред тога, на словенском језику су стварана и оригинална дела.

Методије је, пошто је био вешт у војним пословима, био постављен за управника словенске кнежевине. Ћирило је, пак, био веома учен и постао је професор филозофије на Магнаурској школи у Константинопољу. Зато је познат и као Константин Филозоф. Византијски цареви су им поверавали више мисија за ширење хришћанства међу различитим народима. Од свих њих, најзначајнија је била **Моравска мисија**.

У другој половини IX века, моравски кнез **Ростислав** суочавао се с проблемима у својој кнежевини. Тамо су се хришћанска богослужења вршила на латинском језику, који народ није разумео, а служили су их немачки свештеници. Да би решио тај проблем, он је затражио од византијског цара да им пошаље мисионаре који ће вршити богослужење на словенском језику. Цар је тај задатак поверио Ћирилу и Методију због њиховог познавања словенског језика. У ту сврху, они су

Ћирило и Методије носе мошти папе Климента I у Рим

Извори говоре

Византијски цар Михаило III сматрао је Моравску мисију изузетним подухватом. Према житију Методија, цар се с великом вером обратио Кирилу речима: „Други не може да учини ово осим тебе. Зато, ево ти много дарова и поведите свог брата, игумана Методија, па крените! Јер ви сте Солуњани, а сви Солуњани говоре чистим словенским језиком.”

Истражи:

Истражи како данас поштујемо и обележавамо дело Ћирила и Методија! Затим одговори:

- Који дан им је посвећен као празник?
- За шта су проглашени 1980. године од стране папе?
- Да ли у твојој околини постоји нешто што носи њихово име у знак сећања на њих?

превели више књига на словенски језик. Ћирило и Методије су са групом својих ученика **863. године** отпутовали у **Моравску**. Тамо су развили широку црквену, културну и просветну делатност. Припремили су велики број свештеника за богослужење на словенском језику. Међутим, њихова мисија наишла је на препреке. Тамошњи немачки свештеници, познати као **тројезичници**, сматрали су да су само латински, грчки и јеврејски свети језици и да се само они могу користити у богослужењу. Због тога су почели да оптужују Ћирила и Методија да шире лажно учење. Браћа су била принуђена да отпутују у **Рим** код папе **Адријана II** како би оправдали своју мисију. Папа их је достојно примио и, након што их је саслушао, одобрио је богослужење на словенском језику. Док је боравио у Риму, Ћирило се разболео и преминуо 869. године. Тамо је сахрањен уз највеће почасти. После његове смрти, Методије је добио високи свештенички чин и вратио се у Моравску да настави мисију. Иако отпор немачких свештеника није престао, Методије је ипак наставио да шири богослужење на словенском језику све до своје смрти 885. године. Одмах након тога, његови ученици били су протерани из Моравске, чиме је мисија окончана.

Извори говоре

У Житију Ћирила стоји да се он жестоко супротстављао веровању да су само грчки, латински и јеврејски свети језици. У једној полемици са тројезичницима истакао је:

„Не лије ли киша од Бога једнако за све? А зар сунце не греје исто тако једнако за све? Не дишемо ли сви исти ваздух? Па онда, како вас није срамота да признајете само три језика, а за све друге народе желите да буду слепи и глуви?“

Гроб св. Ћирила (Рим)

Провери знање:

1. Објасни процес християнизације Словена у Македонији.
2. Зашто су Ћирило и Методије створили словенску азбуку?
3. Који су били разлози за Моравску мисију и са каквим изазовима су се Ћирило и Методије суочили током мисије?
4. Која је одлука, важна за словенски језик, донета од стране папе Адријана II?

Задатак:

1. Замислите да сте сапутник Ћирила и Методија за време њихових најважнијих мисија. Ваш задатак је да истражите њихов живот и дело, а затим да напишете кратак дневник као да сте били са њима током неког од тих догађаја.

Делатност светих Климента и Наума

Након смрти Ћирила и Методија, њихови ученици међу којима су били **Климент** и **Наум**, били су изложени снажном притиску немачких свештеника у Моравској. Убрзо су били протерани. Бежећи одатле, стигли су у Београд који се тада налазио под бугарском влашћу. Када је бугарски кнез Борис I чуо за њих, позвао их је и примио на свој двор у Плиски. Борис I је препознао значај њихове мисије за ширење хришћанства на словенском језику и одлучио да их укључи у своју државну политику. Због тога их је послао у мисионарску делатност у област Кутмичевица, око Охридског језера.

У то време, не само охридски крај, већ и већи део данашње Македоније био је у саставу бугарске државе. У Кутмичевицу је први стигао Климент, који је још од младости следио Методија. Главна средишта његове делатности били су градови **Охрид** и **Девол**. Климент је основао књижевну школу, која је прерасла у центар за образовање свештеника, учитеља и преписивача књига. То је чувена **Охридска књижевна школа**, која је одиграла кључну улогу у развоју словенске писмености. Климент је своје ученике подучавао духовним наукама, писмености, вештинама

Св. Климент Охридски

Мање познате речи

Похвална слова – текстови у којима се уздижу заслуге и дела светаца или значајних личности.

Мошти – реликвије, посмртни остаци светитеља који представљају предмет религиозног поштовања.

Црква Светог Пантелејмона, Плаошник

обrade земље, калемљењу дрвећа и разним практичним знањима за унапређење свакодневног живота. Због своје разноврсне делатности, Охридска школа се сматра **првим словенским универзитетом**, познатим и као **Универзитет Светог Климента**. Сматра се да је Климент успео да на словенском језику описмени и припреми око 3.500 ученика.

Током своје делатности, Климент се залагао за очување традиције својих учитеља **кроз употребу глаголице**. Зато се у охридском крају глаголица дуго користила и неговала и после његове смрти. У Охридској школи превођени су богослужбени текстови са грчког на словенски језик и стварана су оригинална дела. Климент и Наум саставили су **похвална слова** и житија о својим учитељима Ћирилу и Методију. Тиме су исказали поштовање према њиховом делу и наставили **Ћирило-методијевско наслеђе**.

Климент је подигао неколико цркава и манастира, од којих је најпознатији **манастир Светог Пантелејмона** у близини Охридског језера. Пошто су његов живот и делатност били тесно повезани са Охридом и Охридским језером, Климент је у културном и духовном наслеђу запамћен и поштован као **св. Климент Охридски**.

Године 893. Климент је постављен за **првог словенског епископа**. Његова епархија се, по свему судећи, налазила на територији данашње Македоније. Након

Сазнај више:

Мошти Светог Климента и Светог Наума и данас се чувају у манастирима које су сами изградили. Ови манастири представљају значајна духовна и културна средишта и привлаче велики број посетилаца. Са овим светим местима повезане су бројне легенде и народна веровања. За манастир Светог Наума постоји предање да се, ако се прислони уво на његов гроб, може чути откуцај срца светитеља.

Истражи:

Покушај да истражиш и сазнаш нешто више о чудима и легендама повезаним са овим светитељима!

Манастир Светог Наума

што је Климент постао епископ, место руководиоца Охридске књижевне школе остало је упражњено. Бугарски владар је у Охрид послао Наума да преузме наставничку дужност у школи. Наум је, попут Климента, развио разноврсну и плодну делатност. Поред учитељске делатности, посветио се преводу богослужбених текстова и писању нових књижевних дела. Следећи Климентове стопе, Наум је подигао манастир Светих арханђела Михаила и Гаврила (данас познат као **манастир Светог Наума**) на јужној обали Охридског језера. Због бројних чуда која му се приписују кроз векове, народ га је прозвао **св. Наум Чудотворац**. Познат је и као **св. Наум Охридски**, јер је највећи део своје мисије остварио управо у овом крају. Преминуо је 910. године и сахрањен је у свом манастиру крај језера. Шест година касније, 916. године, преминуо је и Климент, који је сахрањен у манастиру Светог Пантелејмона, који је сам подигао.

Свети Климент и Свети Наум својом вишегодишњом делатношћу претворили су град Охрид у најразвијеније словенско културно средиште. Данас је Свети Климент заштитник града Охрида и Македонске православне цркве, док се Свети Наум поштује као утељивач монаштва у Македонији. Обојица се поштују као хришћански светитељи који су оставили трајан траг у историји словенске писмености и културе.

Гробница св. Климента

Гробница св. Наума

Провери знање:

1. Чиме су се бавили свети Климент и свети Наум у Охридској књижевној школи?
2. Како се другачије назива Охридска књижевна школа?
3. На који начин су свети Климент и свети Наум настојали да сачувају успомену на своје учитеље, Ћирила и Методија?
4. Које значајне историјске и духовне објекте су изградили свети Климент и свети Наум?

Задатак:

1. Замисли да си ученик Светог Климента у Охридској књижевној школи! У кратком тексту, најпре опиши како замишљаш Светог Климента као учитеља, а затим објасни чему он подучава ученике у школи!

Богумилство

Појављивање богумилства

Током **X века**, на територији данашње **Македоније**, али и широм Балкана, проширио се богумилски покрет. То је било **јеретичко учење** које је хришћанска црква сматрала опасним. Разлози за појаву и ширење богумилства проистицали су из незадовољства становништва према државним и црквеним властима. У том периоду, већи део Македоније био је у саставу бугарске државе. Због дугих и исцрпљујућих ратова, држава је била ослабљена. Становништво је било оптерећено обавезама према феудалцима и држави. Истовремено, значајно су увећани поседи цркава и манастира, што је додатно повећало обавезе сељака да раде на њима.

У таквим условима, међу становништвом је почео да се развија покрет који није прихватао ни феудалне господаре, ни цркву. Ова појава је позната као **богумилски покрет**. Његови проповедници и следбеници били су познати као **богумили**. Верује се да су богумили добили име по свом оснивачу, попу **Богумилу**. Према предању, његово родно место било је село **Богумила** код Велеса. У легендама се наводи да су се богумили скривали у пећинама око села Нежилово, где су обављали своје обреде. Са богумилима се повезују и планина **Бабуна**, као и истоимена река. Због тога су богумили понекад познати и под именом **бабуни**.

Учење и организација богумила

Богумили су веровали да постоје две силе – добро и зло. Добра сила је Бог, творац невидљивог небеског света, а зла сила је ђаво – Сатана, који је створио цео видљиви свет. За њих је све материјално било дело ђавола. Због тога нису прихватили крст, иконе, манастире ни верске празнике. Одбијали су да ступају у брак или имају децу, јер су сматрали да је и човек такође створен од ђавола. Једино су признавали молитву „Оче наш“. Своје учење заснивали су на књигама које нису могле да се нађу у хришћан-

Сазнај више:

Сматра се да богумилство води порекло од павликијанства, које се проширило са простора Јерменије на Балкан. **Павликијани** су веровали у вечиту борбу између добра и зла, због чега се њихово учење назива дуалистичким. Због сличних веровања, и богумилство се сврстава у дуалистичка учења.

Богумилска беседа

Св. Наум и богумили

ским црквама, а најпознатија међу њима је била „Тајна књига“. У свакодневном животу богумили су проповедали скромност и уздржаност. Носили су једноставну одећу, само да покрију тело, хранили се искључиво биљном храном, док су месо и вино сматрали ђавољим делом. Према неким изворима, избегавали су рад и живели од донација које су им доносили људи. Иако, вероватно је да је само проповедницима било дозвољено да не раде. Својим начином живота богумили су се, у суштини, супротстављали држави и њеним представницима.

Богумили су били организовани у верске општине. У тим општинама су изводили своје обреде. Општином је управљао најстарији члан, називан **деда** или **дедац**. Иако нису признавали црквену хијерархију, ипак су се делили на **савршене** и **обичне** вернике. Савршени богумили били су проповедници учења и строго су се придржавали правила. Обични богумили били су следбеници савршених. У Македонији су најпознатије биле Драговитска и Мегленска богумилска општина.

Прогонство и ширење богумилства

Богумили су били жестоко прогоњени од стране државних власти и цркве. Један од њихових вођа, **поп Василије**, спаљен је на ломачи у Византији. Балканске државе повремено су сарађивале у борби против богумилства. Тако је, на пример, бугарски цар Петар тражио савет од Византије како да поступа са богумилима. За разлику од византијске и бугарске државе, у Самуиловој држави нису забележени прогони богумила. Сматра се да је цар Самуил био толерантан према богумилима.

Богумилски покрет се најраније и најснажније развио у Бугарској држави, а затим и у Византији. Касније се из Македоније проширио ка Србији и Босни. У Босни су били познати под именом **патарени**. Овај јеретички покрет се временом проширио и у Италију и Француску. Присталице овог покрета у тим крајевима били су познати као **катари**. У различитим деловима Европе, овај јеретички покрет, који је потекао са Балкана, задржао се неколико векова

Извори говоре

Црквени писац презвитер Козма написао је дело под називом **„Беседа против богумила“**, у којем је описао њихово учење. За понашање богумила истакао је следеће: „Уче своје да не треба да се покоравају господарима, мрзе царе, подсмевају се старешинама, прекоревашу бољаре и сматрају да они који служе цару вређају Бога, па сваком слуги заповедају да не ради за свог господара.“

Ручопис „Беседа против богумила“
Презвитера Козме

Сазнај више:

Код богумила, жене су биле третиране као равноправне са мушкарцима и могле су да учествују у верским обредима, па чак и да постану „савршене“. Имале су право да читају свете књиге, да проповедају и да воде заједнице, што је у средњем веку било права реткост.

под различитим именима, али је по својој суштини остао исти.

Надгробни споменици патарена у Босни

Извори говоре

Државне власти су предузимале конкретне мере за обрачун са богумилима. У Законику српског цара Душана наведено је следеће: „Ако се нађе јеретик да живи међу хришћанима, да се жигоше по лицу и да се протера; а ко га је крио, и он да се спали.“ Поред тога, за феудалце су биле предвиђене новчане казне, а за људе из нижих друштвених слојева и батинање штаповима.

Истражи:

Истражи могуће разлоге због којих се верује да у Самуиловој држави није било забележено прогона богумила! Затим разговарај са наставником о томе колико су подаци које пронађеш веродостојни и поуздани.

Провери знање:

1. Која места у Македонији су повезана са богумилством?
2. Опиши основна учења и веровања богумила!
3. Објасни како је била уређена једна богумилска општина?
4. Како су се државне власти и црква односиле према богумилском покрету?
5. Где се проширило ово учење?

Задатак:

1. Замисли да си један од верника који следе попа Богумила! Он те је послао у суседно село да покушаш да придобијеш што већи број присталица. Напиши кратак текст од неколико реченица у којем ћеш описати шта ћеш рећи људима како би их убедио да се прикључе богумилској заједници.

Охридската архиепископија

Положај и улога Охридске архиепископије у средњем веку

Након поковања Самуиловог царства (1018. године), цар **Василије II** је био свестан да мора поштовати локалне традиције како би сачувао мир и покорност становништва. Због тога је убрзо организовао и уредио **Охридску архиепископију** са седиштем у **Охриду**. За првог архиепископа постављен је Јован Дебарски, који је био словенског порекла.

Охридска архиепископија се темељила на **црквеној организацији** из доба Самуила, као и на духовној традицији светих Климента и Наума. Касније су охридски архиепископи, настојећи да уздигну свој углед, себе представљали као наследнике старе ромејске цркве Јустинијана Прима.

Дијецеза Охридске архиепископије била је утврђена са неколико царских повеља. Према њима, Архиепископија је била уређена као **аутокефална црква**. Као таква, била је независна у односу на дру-

Историјска личност

Јован Дебарски био је први архиепископ Охридске архиепископије, постављен од стране византијског цара Василија II након пада Самуилове државе. За разлику од других архиепископа који су били Ромеји, он је имао словенско порекло из дебарског краја. Због тога је и назван Дебарски. Значајан је и по томе што се посветио градитељству и преводилачкој делатности на словенски језик.

Дијецеза Охридске архиепископије у XI веку

ге цркве. У XI веку, под њену дијецезу нашао се већи део Балкана, односно области које су претходно углавном припадале Самуиловој држави.

Током свог постојања, Охридска архиепископија је била различито именована.

Међутим, као што је уобичајено у хришћанству, цркве су најчешће добијале име по седишту (катедри) свог поглавара. Зато је у традицији, колективном памћењу и историји преовладало име Охридска архиепископија.

Кроз време, Охридска архиепископија се суочавала са различитим изазовима који су погађали верски и црквени живот. Упркос томе, опстала је и успела да се етаблира као значајан духовни центар у Македонији и на Балкану. Одиграла је важну улогу у време када се хришћанска црква поделила на Источну и Западну (у XI веку). При том расколу, охридски архиепископ стао је на страну Константинопољске патријаршије, чиме је архиепископија подигла свој углед у православном свету.

У XIII веку, Охридска архиепископија је постала толико утицајна црква да је охридски архиепископ **Димитрије Хоматијан** предводио церемонију крунисања једног епирског владара за византијског цара. Ипак, од друге половине XIII века њен утицај је постепено почео да опада. Током средњег века налазила се у саставу различитих држава, али је увек задржавала своје језгро око Охрида. Врло често су владари смањивали њену дијецезу у корист других балканских цркава.

Остаци римског града Таурезијума, близу којег се вероватно налазила Јустинијана Прима

Св. Јован Дебарски

Научи више:

Охридски архиепископи снажно су се залагали за очување угледа и аутокефалности Архиепископије. Зато су је повезивали са старим црквеним традицијама. Кроз дела и фреске посвећене светом Клименту Охридском, јачали су значај Охрида као седишта Архиепископије. Истовремено су тврдили да су наследници старе ромејске цркве Јустинијана Прима, што су сматрали додатним основом за своју аутокефалност.

Истражи:

Покушај да истражиш историју Јустинијане Приме!
Састави кратак есеј на основу података које пронађеш. Затим га прочитај пред целим одељењем.

Током свог постојања, Охридска архиепископија је функционисала као **аутокефална православна црква**, ослоњена на византијске традиције. Упркос политичким и црквеним променама, њен аутокефални статус остао је непромењен. Када је Македонија у XV веку потпала под османску власт, Охридска архиепископија суочила се с новим изазовима.

Црквена организација

Охридска архиепископија, као аутокефална црква, имала је сопствену организацију. На њеном челу налазио се архиепископ, који је био врховни поглавар и главни представник Архиепископије пред државним властима и другим црквама. Његова улога била је да управља црквеним пословима и брани аутокефалност цркве.

Територија Архиепископије била је подељена на више епархија, којима су управљали епископи. Епископи су били одговорни за управљање црквама и манастирима у својим епархијама. Имали су право да постављају или разрешавају свештенике. Мешање епископа у туђе епархије било је строго забрањено.

Главни управни орган Архиепископије био је **Свети синод**, којег су сачињавали сви епископи на челу са архиепископом. Синод је бирао архиепископа,

Мање познате речи

Аутокефалност – црквена самосталност, односно независност у управљању и доношењу одлука.

Дијецеза – велика црквена или административна област састављена од више епархија.

Теофилакт, охридски архиепископ

Црква Светог Пантелејмона у близини Скопља

који је, по свој прилици, био потврђиван од стране цара. Касније, када Охридска архиепископија више није била у саставу Византије, избор архиепископа у потпуности је спроводио Свети синод. Истовремено, Синод је имао и улогу **црквеног суда**. Поред њега, постојао је и **црквени сабор** који се састајао једном годишње. У њему су, поред црквених великодостојника, учествовали и поједини световни представници.

Улога Охридске архиепископије у свакодневном животу

Охридска архиепископија одиграла значајну улогу у духовном, културном и друштвеном животу становништва под њеном **јурисдикцијом**. У црквама и манастирима под управом Архиепископије стварана су и преписивана књижевна дела. У оквиру Охридске архиепископије подизане су специфичне цркве и манастири, што је допринело развоју архитектуре. Све су биле богато осликане од стране вештих мајстора. Црквено појање и хорови допринели су процвату музичке уметности.

У оквиру таквог културног постојања очуване су и словенске традиције. Посебно су значајна житија светог Климента, која су написала двојица охридских архиепископа. Такође, кроз **црквено сликар-**

Мање познате речи

Свети синод – највише управно тело цркве, састављено од архиепископа и епископа.

Епархија – црквена територијална јединица под управом епископа.

Јурисдикција – право цркве да управља одређеном облашћу.

Представа крста, манастир Св. Богородица Елеуса (село Вељуса)

Црква Свете Софије у Охриду, саборна црква (седиште) Архиепископије

ство одржан је спомен и култ према браћи Ѓирилу и Методију као словенским просветитељима. Иако су већина архиепископа били Ромеји и користили средњовековни грчки језик у појединим црквама и манастирима неговала се **словенска писменост**.

Архиепископија је имала важну социјалну улогу у животу становништва. Организовала је **црквене судове** који су решавали најразличитије спорове – породичне, наследне или имовинске. Због тога је била централна институција за уређивање односа међу људима. Манастири су, с друге стране, били места где су сиромашни могли да добију помоћ и подршку. На тај начин, Архиепископија је обезбеђивала социјалну сигурност и бригу за становништво.

Пре свега, Охридска архиепископија одржавала је духовни живот. Обезбеђивала је богослужења, прославе празника и верске обреде. Кроз неговање **култа (поштовања) светитеља** промовисани су хришћански примери вредности и морала.

Својом духовном, културном и друштвеном улогом, Охридска архиепископија оставила је дубок траг у свакодневном животу становништва. Подржавала је развој књижевности, уметности и архитектуре. Људи су се обраћали њеним свештеницима ради решавања својих проблема. Тиме је постала једна од најзначајнијих институција не само на територији Македоније, већ и шире.

Унутрашњост цркве Св. Софија (Охрид)

Провери знање:

1. Зашто је Василије II настојао да сачува локалне традиције након освајања Самуилове државе?
2. На којој црквеној организацији и традицијама је била заснована Охридска архиепископија?
3. Опиши црквену организацију Охридске архиепископије!
4. Објасни значај и улогу Архиепископије у култури и свакодневном животу људи.

Задатак:

1. Истражи на интернету цркву „Св. Софија“ као седиште Охридске архиепископије. Покрени разговор са наставником на ту тему.

Култура Балкана у раном средњем веку

Културу Балкана у раном средњем веку пре свега карактерише појава нових словенских обележја, под снажним утицајем византијске традиције. Византијски утицај био је посебно изражен у областима блиским градовима под византијском контролом. Овај период обележило је ширење хришћанства, што је довело до настанка дела повезаних са хришћанским традицијама и веровањима.

Најзначајнија културна достигнућа обично се повезују са престоницама или или, пак, великим градским центрима у унутрашњости земаља. Ипак, без обзира на ово неписано традиционално правило, треба истаћи да је на територији Македоније стварано и таложено значајно културно наслеђе. Када се говори о култури овог периода, пре свега се мисли на књижевност, архитектуру и уметност.

Књижевност

У раном средњем веку, књижевност на Балкану била је тесно повезана са мисионарским деловањем светих браће Кирила и Методија. Они су створили глаголицу – прво словенско писмо, које је омогућило преводјење текстова и стварање оригиналних дела на словенском језику. Иако је познато да су се Кирило и Методије активно бавили преводилачким и стваралачким радом, њихова оригинална дела нису сачувана до данас. Њихови ученици наставили су просветитељски рад, стварајући велики број словенских текстова током IX и почетком X века.

Свети Климент Охридски, као утемељивач **Охридске књижевне школе**, био је један од најплоднијих писаца средњег века на Балкану. За потребе школе написао је **молитве, беседе, похвална слова, житија** и друга дела. Поред Охридске књижевне школе, значајно средиште словенске писмености била је **Преславска књижевна школа**. Као престоница бугарске државе, Преслав је добио посебну пажњу бугарских владара, нарочито цара Симеона. Тамо су деловали бројни писци и преводиоци, међу који-

Свети Кирило и Методије и њихових пет ученика, манастир „Св. Наум“, Охрид

Мање познате речи

Беседа – говор или писани текст са поучним или религиозним садржајем, који има за циљ да пренесе поруку или поуку слушаоцима или читаоцима.

Асеманово јеванђеље.
Рукопис на глаголици из X века.

ма се истакао Јован Егзарх. Тамо је деловао и свети Наум, пре него што је дошао у Охрид и преузео руководство над Охридском књижевном школом од светог Климента.

Крајем IX века створена је **ћирилица**, која је била једноставнија од глагољице. Њено настајање било је под снажним утицајем грчког алфабета. Рукописи писани ћирилицом били су заступљенији у областима где је доминирала **Преславска књижевна школа**. Рукописи на глагољци били су чешћи и углавном се повезују са радом Охридске књижевне школе. У охридском региону глагољица се доминантно користила све до XII века. Најзначајнији сачувани рукописи написани глагољцом су **Асеманово** и **Зograфско** јеванђеље.

С временом, због своје једноставности, **ћирилица** је постала доминантно писмо, постепено потискујући глаголицу. Овај процес се са Балкана проширио и ван његових граница. Међу значајним књижевним делима из тог периода издваја се „**О писменех**“ („О словима“) анонимног аутора познатог под именом **Црноризац Храбар**. Посебно место заузимају и „**Панонске легенде**“, које описују живот и дело светих Ћирила и Методија. Аутори ових житија нису поуздано познати, али се често повезују са св. Климентом Охридским. У IX веку презбитер Козма написао је чувено дело „**Беседа против богумила**“, један од најважнијих извора за проучавање богумилског учења.

У развијеном и у касном средњем веку, на овим темељима ће се развити још богатија словенска књижевност.

Архитектура и уметност

Архитектура на Балкану у раном средњем веку представља спој локалних обележја и снажних утицаја из Византије. Најзначајније грађевине били су бедеми градова и већих насеља. Подизани су на неприступачним местима и били утврђени високим и дебелим каменим зидовима. Утврђења су имала стражарнице и више капија од гвожђа и дрвета, што је побољшавало њихову одбрамбену функцију. Примери оваквих грађевина су **Самуилова тврђава** у Охриду, **Скопско Кале**, тврђава **Цареви кули** у

[illegible]

Страница из најстаријег преписа „О
писмених“

Савремена реконструкција тврђаве
„Цареви Кули“ код Струмице

Манастирска црква „Св. Леонтије“ у
Водочи

Струмици, као и остаци **тврђава** у Преславу, Плиски и Расу. Ове грађевине сведоче о њиховом значају као одбрамбених центара држава у раном средњем веку.

Велико је значење придавано изградњи **хришћанских храмова**. Они су били средишта духовног живота, али и места одакле су се ширили **писменост, сликарство и музика**. Цркве из овог периода углавном су грађене од камена, цигле и дрвета. Паралелно са грађевинарством развијала се и уметност, јер су цркве украшаване мозаицима, резбаријама и сликовним представама.

Један од најупечатљивијих храмова из тог периода је црква „**Свете Софије**“ у Охриду, која је била седиште Охридске архиепископије. У ову групу спадају и црква „**Светог Пантелејмона**“ и манастир „**Светих Арханђела Михаила и Гаврила**“ (данашњи „Свети Наум“) на обали Охридског језера. У струмичком крају издвајају се манастири у Вељуси и Водочи, украшени фрескама које сведоче о високом уметничком нивоу тог доба.

Златна црква (црква „Светог Јована“) у Преславу препознатљива је по свом кружном облику и керамичким представама и украсима пронађеним тамо. Као пример широког византијског утицаја на Балка-

Научи више:

Специфична уметничка дела у раном средњем веку на Балкану представљају теракотне иконе. То су религиозни рељефи израђени од печене глине. Такве иконе, датиране у периоду од IV до VI века, пронађене су у околини Винеце. На њима су приказане разноврсне сцене из хришћанства, а сведоче о високом уметничком нивоу тог доба.

Базилика у Плиски

Манастир „Света Богородица Елеуса“ у Вељуси

ну могу се навести **Велика базилика у Бутринту** и **базилика у Лину**, које се налазе у јужној Албанији. Ове цркве представљају карактеристичне примере развијене мозаичне уметности.

Сви ови примери одражавају повезаност између архитектуре и уметности у раном средњем веку. Такође, кроз њих се уочавају заједнички елементи културног наслеђа широм целог Балканског полуострва.

Истражуј:

У раном средњем веку на Балкану постојала су и уметничка дела која нису била директно повезана са хришћанством. Један такав пример је Мадарски коњаник, велики рељеф уклесан у стену у селу Мадара, данашња Бугарска. Истражи више о његовом значењу! Покушај да откријеш да ли постоје и друга уметничка дела из тог периода на Балкану која нису повезана са хришћанством!

Сануилова тврђава

Провери знање:

1. Које су биле најзначајније књижевне школе на Балкану у раном средњем веку и наведи по једног представника из сваке школе!
2. Где је била више заступљена глаголица, а где ћирилица у раном средњем веку?
3. Наведи неколико најзначајнијих примера из области архитектуре?
4. Објасни са чиме је била повезана уметност у раном средњем веку на Балкану и наведи неколико значајних примера из те области!

Задатак:

1. Истражи да ли у твојој околини постоји неки објект или локалитет из раног средњег века, као што су црква, тврђава, археолошки налаз или уметничко дело (мозаик, фреска, резба). Сазнај више о његовој историји и значају. Ако нешто пронађеш, запиши шта си открио/открила и припреми кратак опис.

Историјски турнир – Који је најзначајнији догађај?

Припрема:

У одељењу се поделите у групе, а свака група добија један од следећих догађаја или процеса:

- Миграција Словена
- Стварање првог словенског писма
- Држава цара Самуила
- Богумилско учење
- Устанци Петра Делјана и Ђорђа Војтеха
- Охридска архиепископија

Задаци за групе:

Групе имају 15 минута да припреме аргументе зашто је њихов догађај најзначајнији у раном средњем веку, укључујући следеће елементе:

- Тачни историјски подаци.
- Утицај на тадашње друштво.
- Дугорочни утицај на историју или данашњицу.

Презентација:

Свака група има три минута да представи своје аргументе. Следи кратка дебата у којој остале групе постављају питања или износе контрааргументе.

Гласање:

Након што се заврше презентације, сви ученици гласају за догађај који сматрају најутицајнијим, на основу изнетих аргумента.

Дискусија

Уз помоћ наставника отворите дискусију о томе како су различити историјски процеси међусобно повезани и на који начин је сваки од њих допринео развоју друштва.

Т Е М А

3

Европа у развијеном и касном средњем веку

Европске монархије у развијеном и позном средњем веку

Свето римско царство

Након Верденског уговора, источни делови државе Карла Великог постали су део Источног Франачког краљевства (касније Немачког краљевства). Током X века, ово краљевство се развило у моћну државу и новог претендента на наслеђе Западног римског царства.

Успон државе започео је у време краља **Отона I**. Он је, уз подршку цркве, успео да учврсти своју власт, прошири границе према северној Италији и одбрани се од напада Угара. Године 962. папа је прогласио Отона I за цара. Нова империја коју је основао касније је добила назив **Свето римско царство**.

Владари Светог римског царства сматрали су себе наследницима римских императора и Карла Великог. Такође су веровали да црква треба да буде потчињена цару. Управо то уверење довело је до сукоба између папе **Гргура VII** и цара **Хајнриха IV** у другој половини XI века.

Папа је, с друге стране, настојао да прекине традицију мешања државне власти у црквена питања, која је била успостављена још у време Отона I. Овај сукоб између државе и цркве завршио се победом папе. Император Хајнрих IV био је приморан да оде у замак **Каноса** и јавно замоли папу за опроштај својих грехова. Победа папе у овом сукобу додатно је учврстила утицај цркве у западној Европи.

Током XIII века, Свето римско царство се распарчало на десетине малих држава. Оне су само формално признавале власт цара. У стварности у држави није постојало никакво јединство. Такве поделе наставиле су се и у XIV веку. Године 1356. император Карло IV издао је тзв. **Златну булу**. Овим документом император је потврдио неприкосновеност појединих владара над њиховим територијама унутар империје. У суштини, Свето римско царство је функционисало као савез малих, полунезависних држава.

Круна којом су од X до XVIII века били крунисани владари Светог римског царства

Научи више:

Отон I је, путем дарова и привилегија, успео да придобије и потчини цркву. На тај начин ју је ставио у службу краљевске власти, а краљ је именовао сва виша црквена лица. Таква црква се назива државна или империјска црква (нем. Reichskirche).

Мање познате речи

Була – средњовековна повеља издата од папе или владара. Име је добила по оловном viseћем печату (лат. Bulla) којим се потврђивала аутентичност документа.

Хајрих IV и његова пратња чекају пријем код папе испред замка у Каноси – приказ из XIX века.

Хајрих IV моли папу да му опрости грехе

Краљевина Француска

Од западних делова државе Карла Великог настала је Западна Франачка краљевина, која се налазила на територији данашње Француске. Након смрти последњег краља из династије Каролинга, 987. године на краљевски престо ступио је гроф **Иро Капет**. Он је управљао малом облашћу у околини Париза. Тако је у Француској успостављена нова династија, **Капетинзи**, која ће владати државом више од три века.

Француска краљевина до XII века представљала је савез полунезависних држава које су се стално бориле за превласт. У северним и западним деловима краљевине своје поседе и власт имали су и енглески краљеви.

Пред крај XII века, француски краљ Филип II Августуспео је да уједини већи део Француске. Његова власт се простирала од Пиринејског полуострва до протока Ламанша. Спровео је бројне реформе ради јачања краљевске власти, краљевски савет, који је раније заседао ретко, постао је стална институција краљевих вазала. Држава је подељена на округе, а краљ је лично слао своје службенике да надгледају локалне феудалце.

Процес учвршћивања краљевске власти у Француској био је заокружен током XIII и XIV века, за време владавине краљева **Луја IX Светог** и **Филипа IV Лепог**. У том периоду Француска је постала снажна и развијена држава.

Грб француских краљева

Француски краљ Филип II Август – портрет из XIX века

Француски краљеви су у овом периоду водили борбу за освајање северних и западних делова Француске. Те области су биле под влашћу енглеских краљева. Током времена, ова територијална борба прерасла је у сукоб између Капетинаца и Плантагенета око француског престола. Након што су Капетинци остали без мушког наследника, енглески краљ се, користећи родбинске везе с њима, умешао у борбу за престо у Француској.

Сукоб око наслеђа француског престола био је повод за избијање **Стогодишњег рата** (1337–1453) између Француске и Енглеске. Овај рат представља низ ратних сукоба који су се одигравали углавном на територији Француске. У почетку су Енглези остварили значајне успехе, али су на крају Французи извојевали победу. Као последицу рата, енглески владари изгубили су своје поседе у Француској. Од тада се, Француска уздигла као једна од најмоћнијих европских држава.

Средњовековна Енглеска

Историја средњовековне Енглеске тесно је повезана са историјом континенталне Европе. У време Велике сеобе народа, германска племена Англи и Саксонци населили су острво Британију. Тамо су основали неколико краљевина које су водиле међусобне борбе за превласт на острву. Почетком X века, ова краљевства су се ујединила у једну државу - **Енглеску**.

Важан фактор у уједињењу краљевина била је заједничка опасност од напада **Нормана**, која је долазила са континенталне Европе. Нормански напади су привремено престали крајем IX века, у време краља Алфреда Великог. Године 1066. Нормани су поново напали Енглеску. Војвода Вилхелм од Нормандије, након што је поразио енглеске војске, ушао је у Лондон, где је крунисан за енглеског краља под именом **Вилијам I Освајач**.

Средином XII века, након династијских борби за престо, власту Енглеској преузео је **Хенри II Плантагенет**. Он је оснивач династије **Плантагенета**. У то време, у састав енглеског краљевства улазили су и поседи анжујске грофовије у Француској, што је државу Плантагенета чинило великом и моћном.

Истражи:

Покушај да пронађеш податке о животу Жане д'Арк (Јованке Орлеанке) и да одговориш на следећа питања:

1. Каква је повезаност Јованке Орлеанке са Стогодишњим ратом?
2. Какав статус ужива Јованка Орлеанка у Француској, а какав у западној цркви?

Сазнај више:

Стогодишњи рат је познат по развоју новог оружја. Тако су Енглези у овом рату први пут користили стрелце са дугим луковима, тзв. велшким или енглеским луком. Такве стреле имале знатно већи домет, а енглески стрелци су вешто користили ту предност. С друге стране, Французи су у овом рату први пут употребили ватрено оружје, односно пушке и топове. Заправо француска артиљерија била је пресудни фактор за сам крај рата.

Енглески стрелац

Почетком XIII века краљевска власт у Енглеској почела је да слаби. Краљ **Јован без Земље** изазвао је гнев феудалаца одузимањем земље, затварањем и кажњавањем многих племића, као и увођењем високих пореза. Истовремено је погоршао односе са црквом. Незадовољни оваквим поступцима, крупни феудалци (барони) су **1215. године** приморали краља Јована без Земље да потпише тзв. **Велику повељу слободе** (лат. Magna Carta libertatum). Овим документом краљевска власт била је ограничена од стране барона и цркве.

Повеља има облик уговора између краља и барона. Сматра се првим писаним уставним актом у свету. Према овој повељи, краљ није имао право да уводи нове порезе без сагласности крупних феудалаца. Од његове самовоље били су заштићени и црква и грађани. Притом, посебно је истакнуто да закони у држави важе и за краља, односно да краљ не може бити изнад закона.

Средином XIII века у Енглеској је сазван први **парламент**. У првој половини XIV века он се поделио на два дома: Дом лордова, у којем су заседали барони, и Дом општина, у којем су заседали представници градова и витезови. На тај начин, власт енглеских краљева постепено је почела да прелази у руке парламента. Након пораза у Стогодишњем рату, Енглеска је изгубила готово све своје поседе у континенталној Европи. Од тада је почела да се развија као острвска и поморска сила.

Енглеска круна

Мање познате речи

Устав – највиши правни акт у једној држави кој уређује односе у држави, као и права и слободе људи.

Грб енглеских краљева и грб Краљевине Енглеске до 1603. године

Вестминстерска опатија у Лондону – место где је Вилијам Освајач крунисан за краља Енглеске. Већина енглеских и британских краљева од 1066. године до данас крунисана је у овој цркви

Лондон у XV веку – минијатура

Извори говоре:

39. „Ниједан слободан човек неће бити заробљен или затворен, или лишен својих права или имовине, или стављен ван закона, или прогнан, или на било који начин лишен свог положаја, нити ћемо против њега употребити силу или послати друге да то учине, осим на основу законите пресуде њему једнаких или у складу са законом земље.“

40. „Никоме нећемо продати, никоме нећемо ускратити или одложити право или правду.“

Тачке 39. и 40. Велике повеље слободе односе се на права слободних грађана и данас су део енглеског права.

Провери научено:

1. За шта су себе сматрали владари Светог римског царства и којим су се идејама водили?
2. Зашто је дошло до сукоба између папе Гргура VII и цара Хајнриха IV?
3. Који су узроци Стогодишњег рата и које су његове последице?
4. Објасни значај Велике повеље слободе!

Задатак:

1. Изради Венов дијаграм у којем ћеш истаћи сличности и разлике између Светог римског царства, Француске и Енглеске.

Крсташки походи и Византија

Крстоносни походи

Крајем XI века, као нова освајачка сила у источном делу Средоземног мора појавили су се Турци Селџуци. Након што су 1071. године у бици код Манцикерта поразили Византију, освојили су готово целу Малу Азију, Сирију и Палестину. Том приликом заузели су и град Јерусалим, где се, према предању, налазио Христов гроб.

У међувремену, управо те земље постале су посебно привлачне за различите категорије људи у Западној Европи. Због слабих прихода од трговине, код европских феудалаца су се појавиле идеје о освајању нових земаља на Истоку. Те идеје биле су привлачне и за сељацима, који су тражили излаз из сиромаштва, али и за многе витезове који су били у потрази за сопственом земљом и славом. Истовремено, западноевропски трговци сањали су о оснивању сопствених трговачких центара управо у богатим земљама Истока.

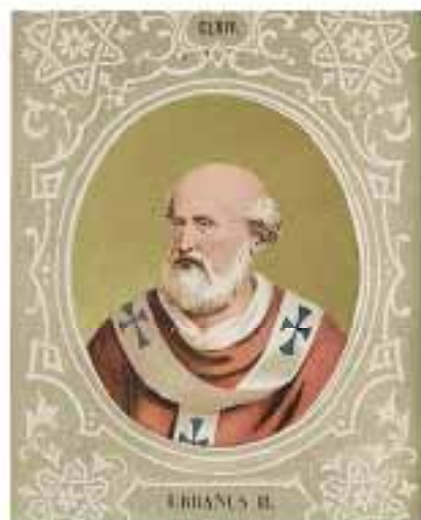
У то време, код папе **Урбана II** стигли су изасланици византијског императора са молбом за помоћ против непријатеља Византије. Зато је папа Урбан II **1095. године** сазвао црквени сабор у граду **Клермону** (јужна Француска). Том приликом позвао је европске витезове и феудалце у поход против муслимана ради ослобођења **Свете земље**. Под изговором да помаже Византији, папа је покушао да обнови јединство хришћанске цркве, која се поделила расколом 1054. године. Такође, тежио је успостављању нове хришћанске власти на Истоку.

Тако су, под паролом „Ослобађање Христовог гроба“, започели освајачки походи европских феудалаца и витезова ка Истоку, познати као **крсташки походи**. Учесници ових похода носили су на својој одећи црвене крстове, због чега су названи **крсташ**.

Први крсташки поход завршио је освајањем града Јерусалима од стране крсташа 1099. године. Временом су били организовани и други походи. У периоду од 1096. до 1270. године било је укупно осам крсташких похода.

Мање познате речи

Света земља - (лат. Sancta Terra) – Палестина, подручје где је живео и проповедао Исус Христос.

Папа Урбан II

Клермонски сабор (минијатура)

Четврти крсташки поход и Византија

Праве намере крсташа дошле су до изражаја током **Четвртог крсташког похода** (1202–1204), када су крсташки ликвидирали хришћанску Византију.

Овај поход започели су француски феудалци на позив папе Иноћентија III. Првобитни циљ похода био је освајање Египта. Међутим, пошто крсташки нису имали ни флоту ни довољно новца за поход, затражили су помоћ од млетачког вође Енрика Дандола. Он је, у замену за помоћ, захтевао да најпре освоје Задар, који је био трговачки ривал Венеције. Након тога, уместо ка Египту, крсташки су се упутили ка другом великом трговачком ривалу Венеције – граду **Константинопољу**.

У априлу **1204. године**, крсташки су јуришем заузели Константинопољ. Град је први пут пао под налетима неког освајача. Константинопољ је претрпео огромна разарања и пљачке. Тим догађајем **Византија је престала да постоји**.

Након пада Византије, крсташки су на освојеним територијама основали сопствене државе. Те државе су познате као **латинске државе**. Међу њима су најпознатије **Латинско царство** са седиштем у Константинопољу и **Солунско краљевство**. Остатак распаднуте Византије био је подељен на три ривалске државе, формиране на Балкану и у Малој Азији.

Печат првог цара Латинског царства – Балдуина I Фландријског

Сазнај више:

Током Трећег крсташког похода (1189–1192) догодило се неколико занимљивих догађаја. Немачки цар Фридрих I Барбароса погинуо је у несрећи пре него што је уопште стигао до боја. Удавио се приликом преласка једне мале реке у Киликији (Мала Азија). С друге стране, француски краљ Филип II Август и енглески краљ Ричард I Лавље Срце започели су међусобни сукоб током похода, због чега се Филип II повукао.

Истражи:

Покушај да пронађеш податке о египатском владару Саладину. Каква је његова повезаност са крсташким походима?

Енрико Дандоло – венецијански вођа

Државе које су се формирале након Четвртог крсташког похода на територији Византије

Последице крсташких похода

Већина крсташких похода завршила је неуспешно. Они нису постигли циљеве због којих су били организовани. Након крсташких авантура, градови који су били под контролом крсташа поново су пали под власт околних муслиманских држава. Последњи такав био је град **Акра**, који је 1291. године поново дошао под муслиманску власт. Тиме су крсташки били протерани са Истока.

Крсташки походи оставили су трајне последице на Европу и на земље у источном делу Средоземног мора. Поред огромних жртава на обе стране, источним земљама донели су велика разарања и уништења. Арапски и византијски трговци изгубили су превласт над трговачким путевима. Уместо њих, као нови трговачки центри појавили су се италијански градови **Венеција** и **Ђенова**. Неуспех последњих крсташких похода ослабио је моћ западне цркве у XIII веку.

Ипак, крсташки походи допринели су међусобном упознавању људи из Западне Европе и људи из источних земаља. На тај начин, Европљани су прихватили достигнућа арапске културе, што је утицало на промену начина живота. Из источних земаља у Ев-

Опсада Акре (1291. година)

Истражи:

Покушај да пронађеш и погледаш документарни филм о крсташким походима. Затим у свеску запиши своје утиске о филму.

ропу почели су да се увозе луксузни предмети, ретка вина, зачини и слично.

Пропаст Византијског царства

Након пада Константинопоља, државе које су настале од остатака Византијског царства започеле су борбу за његову обнову. У почетку је предност била на страни **Епирског деспотства**. Ипак, коначна победа у тој трци припала је **Никејском царству**. Године 1261, никејски император Михаило VIII Палеолог, уз помоћ града Ђенове, освојио је Константинопољ и обновио Византију.

Обновљена византијска држава никада није успела да поврати своју некадашњу моћ. Као последица крсташких похода, Византија више није имала контролу над главним трговачким путевима од Европе ка Азији. Са истока се појавила Османска држава као нов фактор. На Балкану су озбиљну претњу за Византију представљали Српско краљевство и Бугарско царство. Током XIV века, Византија је била захваћена грађанским ратовима, који су додатно исцрпљивали државу. Искористивши унутрашње сукобе у Византији, Османлије су успеле да загоспо-

Монета Михаила VIII Палеолога, издата у част ослобођења Константинопоља од Латина и обнове Византије

Сазнај више:

Након обнове Византије, њоме је владала династија Палеолога. Ова династија је као свој грб имала двоглавог орла. Две главе орла представљале су цара, који је имао власт и над световним и над црквеним пословима. Такође, симболизовале су доминацију цара над Истоком и Западом.

Крунисање Михаила VIII Палеолога (реконструкција)

Двоглави орао – симбол византијске династије Палеолога

Теодосијеве зидине (реконструкција)

даре Малом Азијом. На Балкану се српска држава проширила на рачун Византије.

У XV веку Византија је била само бледа сенка некадашњег моћног царства. Вековни унутрашњи сукоби и спољни притисци смањили су територију Византије. Она је била ограничена на области око Константинопоља, мали део Мале Азије и делове Пелопонеза. Ослабљена Византија покушавала је да се одржи ослањајући се на своју вешту дипломатију.

Покушаји Византије да обезбеди помоћ од европских земаља нису дали резултат. Константинопољ, упркос свом великом симболичком значају, као и сама држава, био је потпуно запуштен и у пропадању. У таквим околностима, **1453. године**, османски султан **Мехмед II** појавио се са великом војском пред зидинама града. Упркос храбрости коју су показали браниоци града под вођством цара **Константина XI Драгаша**, нису успели да зауставе Османлије. У одбрани је погинуо и последњи византијски цар. Улазак султана Мехмеда

Константин XI Драгаш

II у Константинопољ симболично је означио крај Византије.

Наслеђе Византије

Византијски духовни и културни утицаји наставили су да живе и након пада Константинопоља под османску власт. Многи учени људи из Византије отишли су у Западну Европу. Тамо је дошло до спајања источних и западних знања, што је довело до убрзаног развоја науке и уметности. Захваљујући византијским преписивачима, дела античких писаца су сачувана и пренета будућим генерацијама. Након пада Византије, улогу заштитника православног хришћанства преузело је Московско кнежевство у Русији. Са друге стране, високи порези које су Османлије наметнуле европским трговцима у потпуности су преусмерили трговину ка италијанским градовима. Потрага за јефтинијим и бржим трговачким путевима ка Азији на крају је довела до открића Новог света.

Истражи:

Покушај да пронађеш више података о бици за Цариград 1453. године и одговори на следећа питања:

1. Какав је био однос снага у бици између Османлија и бранилаца града?
2. Којим оружјем су Османлије успеле да пробију Теодосијеве зидине?
3. Који тактички потез Османлија се показао као кључан у бици?

Сазнај више:

У X веку била је основана манастирска заједница на планини Света Гора (Атос). Ова заједница је кроз векове била под заштитом византијских царева. Након пада Византије, наставила је да постоји и до данас као највећи православни културни и духовни центар.

Провери научено:

1. Зашто су започели крсташки походи?
2. Какву улогу је имала западна црква у организовању похода?
3. Шта се догодило са Византијом током Четвртог крсташког похода?
4. Које су последице крсташких похода за Европу, а које за источне земље?
5. Зашто Византија није успела да се супротстави Османлијама?
6. Какво је значење Византије у историји Европе?

Задатак:

1. Замисли да си витез који је учествовао у Четвртом крсташком походу. По повратку са похода, запиши своја „сећања“ у свеску.

Средњовековни градови

Пропаст античких градова

Током Велике сеобе народа, римски градови претрпели су највећу штету од напада варварских племена. Били су опљачкани, разрушени и опустошени. Велики део градског становништва напустио је градове и, покушавајући да се спаси, побегао у мања насеља и манастире. Мали број градова који су преживели овај период били су одсечени од медитеранске трговине.

Због тога је градско становништво почело да се бави пољопривредом. Начин живота у градовима почео је да личи на живот становништва на селу. Новац се ретко користио, а за обезбеђивање потребних сировина трговало се роба за робу. Такав облик привреде назива се **натурална привреда**.

У основи, градови у раном средњем веку били су административни, војни и црквени центри одређених области. Западни градови били су слабо развијени у поређењу са градовима на Истоку или у Византији.

Стварање средњовековних градова

Још током **XI века** започела је обнова и развој градова у западној Европи. Појава средњовековних градова повезана је са развојем **занатства и трговине**.

Као резултат одвајања занатства од пољопривреде, појавили су се прве **занатлије**. Да би имали коме да продају своје производе, почели су да се насељавају на местима где је постојао већи проток становништва. Тако су се насељавали у близини великих феудалних поседа, поред манастира, раскрсница, обала и мостова великих река, морских залива и слично. Ипак, одржавали су снажне везе са селом. Најчешће су у селима из којих су отишли и даље имали своје њиве и пашњаке.

Крајем XI века из редова занатлија почела је да се издваја једна друга група људи. То су били **трговци**. Они су откупљивали производе са села, а затим их

Визиготи освајају Рим (приказ из XIX века)

Мање познате речи

Натурална привреда – привреда у којој људи, уместо да користе новац за куповину производа и робе која им је потребна, размењују своје производе за производе других.

Средњовековни занатлије (минијатура)

продавали на местима са већим протоком људи. На развој трговине значајно су утицали крсташки походи, јер је у то време обновљена трговина са земљама Истока. Са развојем трговине створени су услови за раздвајање градова и села. Ако су раније људи били приморани да имају своју земљу како би прехранили породицу, сада су, уз посредовање трговаца, могли да набаве потребне производе у граду.

Први средњовековни градови појавили су се у **Италији** и **јужној Француској**. То су били: Венеција, Ђенова, Марсеј, Монпеље, Тулуз и други. Ови градови настали су управо на југу Европе због трговачких веза које је овај регион имао са Истоком преко Средоземног мора. Зато су постали важни трговачки центри Медитерана. Касније су почели да се појављују нови градови у северној Француској, Фландрији, Енглеској, Немачкој, као и дуж долина река Рајне и Дунава.

Појава градске самоуправе

У почетку су градови припадали владарима, племићима или високим црквеним великодостојницима, у зависности од тога на чијој су се земљи налазили. Ипак, пошто је градско становништво економски ојачало, током XII и XIII века више градова успело је да добије потпуну независност од феудалног господара. Та независност је понегде била изборена борбом, негде откупом града од феудалца, а понегде путем повеље коју је издао владар.

На тај начин, у појединим градовима успостављена је градска самоуправа. Такви градови називани су **комуна**. Имали су сопствени градски суд, градску војну стражу и финансије. Неки европски градови не само што су се ослободили зависности од свог феудалног господара, већ су успели и да освоје околна подручја. Почели су да функционишу као **градови-државе**. Примери за то су градови: Ђенова, Венеција, Дубровник, Фиренца и Пиза.

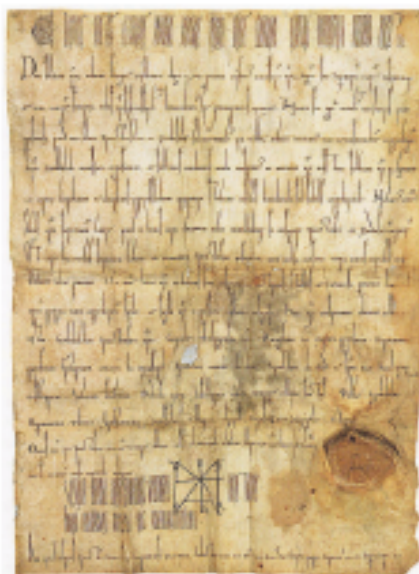
За разлику од зависних сељака, у градовима су људи били слободни. Њихова главна занимања била су **занатство и трговина**. Вођени жељом да заштите своју производњу од конкуренције, занатлије и трговци су оснивали своја удружења. Она су се називала **цехови** или **гилде**. Са развојем занатства и тргови-

Реконструкција магацина средњовековног трговца – Саутемптон (Енглеска)

Град Марсељ (Француска) – минијатура

Повеља о правима и слободама града Утрехта (Холандија), издата од стране императора Светог римског царства, Хајнриха V, 1122. године

Грбови цекова из града Оријето (Италија)

не, уместо производа, као средство плаћања почео је да се користи новац. Тако је отпочела **новчана привреда**.

Изглед средњовековних градова

Средњовековни градови по спољашњем изгледу знатно су се разликовали од данашњих. Најчешће су грађени на брдима ради заштите од напада. Били су окружени високим каменим зидинама, кулама и имали су велике капије. Често су око градова постојали дубоки ровови испуњени водом као додатном одбраном од непријатеља.

У град се улазило кроз капије преко покретног моста. Такве зидине нису омогућавале ширење града. Због тога су градови имали уске и кривудава улице које су водиле ка центру, односно ка градском тргу. Тамо су се налазиле главне градске

Сазнај више:

Пошто је сваки феудалац ковао сопствени новац, појавила се потреба за разменом новца. Размену новца обављали су људи који су се звали сарафи. Први сарафи појавили су се у области Ломбардије у Италији. Због тога се у средњем веку реч „Ломбард“ изједначавала са речју „банкар“. Банкарску професију у средњем веку најчешће су обављали Јевреји, а њихов рад је црква сматрала грехом.

Задатак:

Изабери три грба са слике и покушај да именујеш занат који представљају. Опиши њихов занат у свесци.

Венецијански златни дукат – једна од најчешће коришћених монета у Европи у развијеном средњем веку

План средњовековног града Болоње (Италија)

зграде, као и суд, црква, куће угледнијих грађана и градска пијаца. Сваки град је тежио да има што већу и лепшу цркву.

Куће су најчешће биле дрвене, а због ограниченог простора грађене су у висину, на више спратова. Улице су биле прљаве, а током дана њима су слободно шетале домаће животиње. Због слабе хигијене у градовима, честе су биле појаве смртоносних болести и епидемија. Тако се у XIV веку појавила епидемија куге, позната и као Црна смрт. Ова болест је изазвала смрт трећине становништва Европе. На периферији града, у малим колибама, живели су сиромашнији грађани. Изван градских зидина налазиле су се њиве и пашњаци грађана.

Приказ средњовековне улице у Сијени (Италија)

Средњовековни град

Провери научено:

1. Зашто су пропали стари римски градови у западној Европи?
2. На који начин су настали средњовековни градови?
3. Где су се појавили први средњовековни градови?
4. Која су била главна занимања људи у средњовековним градовима?

Задатак:

1. Замисли да си трговац са Истока који први пут посећује један средњовековни град у западној Европи. По повратку са путовања, запиши своје „утиске“. Опиши у свесци како је изгледао град који си посетио.

Живот у средњем веку

Свакодневни живот

Свакодневни живот људи у средњем веку био је различит у зависности од друштвене категорије којој су припадали. У историјским изворима имамо много више података о животу племства у поређењу са животом обичног човека.

Владари и племићи су са својим породицама живели у раскошним **замковима**, окружени слугама који су се бринули о њиховој одећи, накиту и хигијени. У замковима су се често приређивале гозбе са забављачима. Племство у западној Европи се забављало разним играма, међу којима је **шах** био посебно заступљен. У част владара одржавани су **витешки турнири**. Омиљена рекреација племића био је лов. У Византији су племићи живели у **раскошним палатама**, чији су подови често били украшени мозаицима и окружени приватним вртovima. Неке од тих палата имале су и приватна купатила, која су била део њиховог свакодневног живота и служила за одржавање хигијене и опуштање. Посебна пажња се поклањала **тркама кочија** на Хиподрому у Константинопољу, које су биле омиљена забава свих друштвених слојева.

С друге стране, већина обичних људи у средњем веку живела је на селу и бавила се **пољопривредом** на имањима феудалаца. Ретко су напуштали место становања, а град су посећивали само када су се одржавали **вашари**, на којима су продавали своје производе. Вашари су обично били повезани са прославама важних верских празника. Присуство на вашару било је највећи догађај за сеоско становништво.

Мерење времена било је важно за организовање свакодневног живота. У западној Европи и у Византији људи су дан делили према **природним циклусима** изласка сунца, поднева и заласка сунца. На основу искуства из пољопривреде и сезонских прилика, време су делили на периоде за орање, сетву, жетву, бербу грожда и слично.

Хигијена је варијала међу различитим друштвеним слојевима. У западној Европи, замкови су ретко имали купатила, али неки су били опремљени **основним**

Знак Алказар у Сеговији, један од најкарактеристичнијих замкова у Европи. Замак је изграђен у XII веку

Витешки двобој – спорт који су упражњавали витезови током витешких турнира. У двобоју су два витеза на коњима јуришала један на другог с циљем да оборе противника на земљу. Минијатура из XV века

Истражи:

У средњем веку, за бројање година и месеци људи су користили календаре који су били уско повезани са религијом и природним циклусима.

Истражи како су људи у средњем веку бројали месеце и године! Сазнај да ли су се године бројале од неког значајног догађаја и када је почињала нова година у Западној Европи и у Византији!

системима за воду који су омогућавали одржавање хигијене. У Византији, поред приватних купатила, постојале су и **јавне бање** које су биле доступне различитим друштвеним слојевима. Оне су служиле и као места за дружење. Код сиромашних, хигијена је зависила од приступа **природним изворима воде**, као што су реке, извори или језера.

Традиције су играле важну улогу у свакодневном животу и биле тесно повезане са религијом, породицом и сезонским активностима. **Рођење, склапање брака и смрт** били су централни догађаји око којих су се развијали бројни обичаји са најразличитијим церемонијама. Празници су често били повезани са значајним верским тренуцима, када се заједница окупљала да прослави уз музику, игру и храну. Упркос разликама између западне Европе и Византије, свакодневни живот је био обликован религијом, традицијама и друштвеним условима у различитим периодима.

Жена у средњем веку

У средњем веку положај жене зависио је од друштвеног слоја којем је припадала и од околности у којима је живела. Иако је улога жене у јавном животу често била подређена у односу на мушкарце, она је имала посебну одговорност у породици и у заједници. Главна улога жене била је повезана са васпитањем деце и вођењем домаћинства. Ипак, постоје примери жена које су оставиле значајан траг у средњовековном друштву.

Уобичајено, образовање им је било веома ограничено. Девојчице из племићких породица училе су читање и писање преко приватних учитеља или у манастирима. Неке монахиње биле су високо образоване и бавиле су се преписивањем књига. У западној Европи, **Кристина де Пизан** је позната као списатељица која је давала практичне савете женама. У Византији се истакла **Ана Комнина** као ауторка историјских дела, док је песникиња Касија позната по свом доприносу византијској поезији и музици.

Жене су понекад играле важну **политичку улогу**. Царица Ирина у Византији самостално је владала на престолу, а неке краљице у западној Европи такође су биле утицајне личности у државној власти. У ретким случајевима, жене су учествовале у војним одредима или предводиле одбрану тврђава. Веома често,

Реконструкција Цариграда, са Хиподромом са леве стране

Научи више:

Песникиња Касија је позната не само по својој поезији, већ и по својој оштроумности. Према записаним предањима, током избора супруге за византијског цара Теофила, он је критиковао женску природу, изјавивши да „од жене потичу сва зла“. Касија му је одговорила: „Али, од жене потичу и сва добра“, мислећи на то да жена доноси живот на свет, укључујући и рођење Исуса Христа.

Царица Теодора (супруга Јустинијана I), мозаик из Равене

женски чланови владарских и племићких породица ступали су у **династичке бракове** с циљем јачања политичких савеза међу династијама.

Жене из нижих друштвених слојева биле стуб породице. У селима су активно учествовале у **пољопривредним пословима**, бринуле о деци, шиле одећу и припремале храну за своју породицу. Да би биле успешне, поседовале су и примењивале бројне вештине. У градовима су понекад учествовале у занатству или трговини, нарочито када би наследили радње или радионице од својих мужева. Жене из имућнијих породица ретко су радиле, али су **управљале домаћинством** и надгледале послугу.

У средњовековним законцима, женама су понекад била ускраћивана, а понекад додељивана одређена права. У Византији су имале право да поседују и **наслеђују имовину**. У појединим случајевима чак су могле да поднесу захтев за развод.

Кретање жена у јавном животу било је веома ограничено. Ипак, у Византији су имале приступ јавним бањама, које су им служиле као **простор за дружење** ван дома. Манастири су, с друге стране, били места где су могле да посвете свој живот **духовности**. Тамо су уточиште наилазиле и удовице, као и оне које су одлучиле да не ступају у брак.

Минијатура жене која преде и истовремено пази на своје двоје деце

Научи више:

Због ограниченог разумевања природних појава, у средњовековној Европи развила су се разна сујеверја и веровања у натприродне силе. У периоду од XV до XVIII века, страх од магије довео је до појаве „лова на вештице“. Тада су многи људи били оптужени за коришћење црне магије. Оптужени су најчешће биле жене.

Провери научено:

1. Чиме су се бавили племићи у слободно време у средњем веку?
2. Како се одржавала хигијена у средњем веку?
3. Око којих животних догађаја су се градиле традиције и обичаји у средњем веку?
4. Шта се сматрало главним задатком жене у средњем веку?
5. Које истакнуте улоге су неке жене достигле у средњовековном друштву?

Задатак:

1. Напиши кратак есеј у којем ћеш у поредити свакодневни живот једне жене племићког порекла са животом жене из нижег друштвеног слоја.

Црква у средњовековном друштву

Хришћанска црква имала је посебан утицај на живот обичног човека у средњовековној Европи. Након Великог раскола 1054. године, хришћанство у Европи се развијало у два правца: **католицизам** и **православно хришћанство**.

Католички хришћани сматрали су **папу** својим врховним црквеним поглаваром. Он је имао већу моћ чак и од световних владара у европским државама. Његове одлуке често су утицале на владаре, због чега су папе често били у сукобу са световним властима у Европи.

Свака држава у којој се практиковало источно (православно) хришћанство имала је своју, посебну цркву. Ипак, највећи ауторитет међу источним црквама уживала је Цариградска патријаршија, на чијем челу се налазио **васељенски** (светски) **патријарх**.

У периоду од XIII до XV века било је више покушаја **уније**, односно уједињења двеју хришћанских цркава, али до тога никада није дошло.

Монашко-витешки редови

У време крсташких похода појавили су се бројни **монашко-витешки редови**. Они су обављали различите задатке које им је поверавао папа: бринули су о заштити хришћанских верника у Светој земљи, борили се против јеретика и пружали медицинску помоћ болеснима и рањенима.

Најпознати такви редови били су: Ред темплара, Ред хоспиталаца и Тевтонски ред. Темплари су били познати по томе што су штитили хришћанске ходочаснике (поклонике) који су путовали ка Светој земљи и обезбеђивали сигурност на путевима. Хоспиталци су започели као ред који се бринуо о болеснима и рањенима, али су касније учествовали и у војним акцијама. Тевтонски ред се углавном бавио ширењем хришћанства у областима у којима хришћанска вера није била прихваћена, нарочито у северним деловима Европе.

Изворите зборуваат

„...И као што месец добија своју светлост од сунца и инфериорнији је у односу на сунце..., тако и краљевска моћ добија сјај свог достојанства од папске власти.“

Папа Иноћентије III у писму свештенику, 1198. година

Задатак:

Прочитај историјски извор и одговори како је папа Иноћентије III схватао однос између државе и цркве.

Папа Иноћентије III

Истражи:

Истражи на интернету о Реду темплара. Потом покушај да одговориш на следећа питања:

1. Када и где је основан Ред темплара?
2. Како је гласило право име реда?
3. Ко је и зашто забранио њихово постојање?

Почетком XIII века основана су још два реда — фрањевци и доминиканци. Ови редови су се углавном посвећивали духовној бризи о обичном народу. Њихова мисија била је да ојачају веру међу људима и да помажу сиромашнима. Својим проповедима остваривали су снажан утицај на живот обичног човека у средњем веку.

Монашко-витешки редови имали су важну улогу не само у верском животу, већ и у образовању, медицини и политици средњовековне Европе.

Јеретички покрети

С друге стране, у развијеном средњем веку, као и у раном, појављивали су се људи који су тражили нова тумачења религије, супротна званичном учењу цркве. Најпознатији **јеретички покрет** у Западној Европи био је покрет **катара**. Овај покрет се појавио под утицајем идеја богумилства, које су се преко Далмације прошириле ка Италији и Француској. Пошто се покрет нарочито проширио у граду Алби у Француској, катари су били познати и као албизани. Да би се обрачунао са овим јеретичким покретом, папа Иноћентије III организовао је чак и крсташки поход, који је трајао око две деценије.

У борби против јереси, црква је организовала црквене саборе, али и крсташке походе. У XIII веку основан је и посебан црквени суд под називом **инквизиција**. Задатак инквизиције био је да прогони, суди и кажњава оне које је западна црква сматрала јеретичима, односно кривоверцима. Ипак, јеретички покрети наставили су да постоје током читавог средњег века.

Грб Реда хоспиталаца (Малтешких витезова)

Свети Доминик предводи инквизицију против катара (приказ)

Провери научено:

1. У којим облицима се развијало хришћанство након Великог раскола 1054. године?
2. С којом сврхом и од стране кога су основани монашко-витешки редови?
3. Какве задатке су обављали фрањевци и доминиканци?
4. На који начин се црква борила против јеретичких покрета?

Задатак:

1. Истражи да ли данас постоје монашко-витешки редови или њихови наследници.

Ера открића

Разлози за географска открића

Источне земље попут Индије и Кине вековима су биле главни извори снабдевања Европе зачинима, мирисима, луксузним предметима и свилом. Са ширењем Османског царства у Малој Азији и источном Медитерану, копнени трговачки путеви између Европе и Азије били су прекинути. Истовремено, након османлијског освајања Цариграда 1453. године, започела су непријатељства између европских држава и Османлија.

Као резултат тога, Османлије су наметнуле високе дажбине европским трговцима. Тиме је трговина између Европе и Истока претрпела тежак ударац. Западна Европа се нашла изолована на крајњем западу тада познатог света. Зато су почеле да се јављају идеје о проналажењу алтернативног пута до важних извора сировина у Азији. Та роба била је кључна за даљи развој занатства и трговине у Европи.

И хришћанска црква је у овом процесу видела свој интерес. Надала се да ће откривањем нових трговачких путева проширити католицизам на Исток, на рачун ислама и других источних веровања.

Као последица тога, започео је низ пловидби и истраживања која су допринела откривању дотада непознатих делова света. Међу њима, од посебног значаја су откриће Америке, проналазак поморског пута до Индије и прво путовање око света. Овај историјски период, који је започео крајем **XV века** и трајао све до **XVII века**, познат је као доба **великих географских открића** или **ера открића**.

Технички проналасци

Идеје о откривању поморског пута до Индије појавиле су се у условима убрзаног развоја науке и технике у Европи. Током XIV и XV века остварен је значајан напредак у картографији, навигацији и бродоградњи. Као резултат тог напретка, појавили су се географска карта, компас и **астролаб**. Такође, изграђен је и нов тип брода назван **каравела**, који

Каравела – врста брода коју су развили Шпанци и Португалци у XV веку

Научи више:

Као основа за израду географске карте послужили су списи античког географа Птолемеја. Иако је његова оригинална карта била изгубљена, подаци о њој су пренети преко списа учењака из Константинопоља и тако стигли до Италије. На основу тих списа, картографи су успели да реконструишу Птолемејеву карту.

Мање познате речи

Навигација – вештина управљања бродовима по мору, одређивање правца кретања и удаљености између две тачке.

Компас – справа за одређивање страна света.

Астролаб – справа за одређивање положаја звезда (звездомер).

је био отпорнији, лакши за управљање и могао је да прими више морнара.

У истом периоду било је откривено и **ватрено оружје**. Нови технички проналасци омогућили су смањење опасности које су пратиле путовања по мору у средњем веку. На тај начин, отворено море, које је претстављало изазов за бројне авантуриста и морепловце, постало је приступачније за истраживање.

Откриће Америке

Откриће Америке представља један од најзначајнијих догађаја у ери великих географских открића. За ово откриће најзаслужнији је **Христофор Колумбо**. Он је био морепловац из италијанског града Ђенове. **Године 1492**, у служби шпанске круне, са три каравеле кренуо је из Шпаније ка западу с циљем да пронађе поморски пут до Индије. Након неколико месеци пловидбе, стигао је до једног острва које је назвао **Сан Салвадор** (Свети Спаситељ). Пошто је Колумбо веровао да је открио поморски пут до Индије, мирољубиве становнике острва које је тамо затекао назвао је **Индијанцима**.

Почетком XVI века, италијански морепловац Америго Веспучи, пловећи под шпанском заставом, доказао је да се, у ствари, не ради о Индији, већ о сасвим новом континенту. По његовом имену, нови континент је назван **Америка**.

Цртеж средњовековног компаса (XIV век)

Научи више:

Колумбо је најпре покушао да добије подршку од португалског краља Жоаоа II. Међутим, након што је два пута био одбијен, своје планове представио је шпанској краљици Изабели I и њеном супругу Фернанду II. Они су пристали да финансирају Колумбову експедицију. Време ће показати да су том одлуком поставили темеље за развој Шпаније као колонијалне силе.

Колумбо стиже у Америку

Колонизација Новог света

Током XV и XVI века, шпански и португалски војници и истраживачи, познати као **конквистадори** (освајачи), завладали су Средњом и Јужном Америком. Након успостављања власти у новооткривеним земљама, започео је процес **колонизације**, односно трајног насељавања европског становништва.

У Новом свету шпански и португалски колонисти открили су велике домородачке цивилизације **Маја**, **Инка** и **Астека**. У потрази за племенитим металима (златом и сребром), сировинама и зачинима, европски колонизатори понашали су се сурово према домородачком становништву. Као резултат тога, ове цивилизације су нестале. Важан фактор њиховог нестанка биле су и заразне болести које су колонисти донели из Европе у Америку.

Због недостатка радне снаге у колонизованим подручјима, Шпанци и Португалци почели су да доводе робове из Африке у Америку. На тај начин, Нови свет је постао место где се домородачко становништво помешало са досељеницима из Европе и Африке.

Током XVI и XVII века, енглески, француски и холандски истраживачи открили су и земље Северне Америке, Аустралије и Новог Зеланда. У тим земљама започео је процес насељавања европског становништва. Притом су доминантну улогу имали енглески и француски колонисти. Трговина са новооткривеним земљама допринела је економском јачању европских држава које су учествовале у колонизацији Новог света.

Откриће поморског пута до Индије и прво путовање око света

Поморски пут до Индије, који је Колумбо тражио на западу, открили су други морепловци који су пловили у сасвим другом правцу – ка истоку. Крајем XV века, португалски морепловац **Бартоломео Дијас**, пловећи око Африке, стигао је до њеног најјужнијег дела и зауставио се код рта који је назван **Рт добре наде**.

Каравела Санта Марија, којом је командовао Христофор Колумбо. У експедицији су учествовале и каравеле Пинта и Ниња.

Научи више:

Због колонизације Јужне Америке, данас само пет процената говорника португалског језика живи у Португалији. Највећи број говорника португалског језика живи у Бразилу.

Истражи:

Истражуј на интернету о цивилизацијама предколумбовске Америке (Маје, Инке и Астеци). Потом покушај да одговориш на следећа питања за сваку од три цивилизације:

1. Где се развијала цивилизација?
2. Које су значајније карактеристике или достигнућа те цивилизације?

Године 1498. португалски морепловац **Васко да Гама**, са четири брода и посадом састављеном углавном од затвореника, стигао је до Индије обилазећи Африку, поред Рта добре наде. Откриће поморског пута до Индије донело је Португалцима велику славу и богатство.

Инспирисан овим открићима, португалски морепловац **Фернандо Магелан**, у служби шпанске круне, 1519. године започео је своје **путовање око света**. Кренуо је из Шпаније са пет бродова и 260 морнара и упутио се ка западу, односно ка Атлантском океану. Пловећи стално у западном правцу, Магеланова експедиција се након три године, 1522. године, вратила у Шпанију, али са источне стране. Путовање је било изузетно тешко, а сам Магелан је погинуо у сукобу са домороцима на Филипинима. Из експедиције се вратио само један брод са 18 морнара. Овим путовањем потврђено је мишљење које се у то време ширило Европом, да Земља није равна, већ округла.

Значај географских открића

Епоха открића имала је изузетан значај у историји човечанства. Откривање и колонизација дотада непознатих делова света допринели су политичком и економском јачању европских држава. Главне колонијалне силе из Европе биле су **Шпанија** и **Португалија**, које су касније потиснуте од стране **Енглеске** и **Француске**. Колонизација Новог света била је узрок нестанка домородачких америчких цивилизација.

Као резултат географских открића, променио се и центар светске трговине. Уместо ка Средоземном мору, трговачки путеви били су усмерени ка Атлантику. Тако су градови у западној Европи постали важни трговачки центри. Европски трговци су из новооткривених земаља доносили племените метале, разне зачине и сировине.

Након открића Америке успостављене су снажне трговачке везе између Европе и новооткривеног континента. Из Америке су у Европу донете нове, дотада непознате пољопривредне културе као што су кромпир, кукуруз, дувач, какао и друге. С друге стране, у Америци су почеле да се гаје културе попут памука, винове лозе и разноврсног воћа, као и више

Васко де Гама (португалски морепловац)

Фернандо Магелан

Научи више:

Новооткривене земље у Америци постале су познате под именом Нови свет (Mundus Novus). Појам је први употребио Америго Веспучи. У писму свом покровитељу из породице Медичи, он је истакао да нове земље нису пограничне територије Азије, већ нови континент.

врста домаћих животиња које су донете из Европе (говеда, овце, коњи). Прво путовање око света потврдило је уверења тадашњих научника да Земља има округли облик.

Брод Викторија – једини брод из Магеланове експедиције који је успешно завршио путовање

ЛЕГЕНДА

Шпански и колонијални поједи
Португалски и колонијални поједи

Фернандо Магелан
Христофор Колумбо
Бартоломеу Дијас
Васко де Гама

Ера открића (XV – XVIII век)

Провери научено:

1. Објасни разлоге за географска открића!
2. Који технички проналасци су били најважнији за развој поморства?
3. Како је Америка добила своје име?
4. Шта су конквистадори и каква је њихова улога у нестанку домородачких америчких цивилизација?
5. Какав је значај географских открића у историји човечанства?

Задатак:

1. На историјској или географској карти покажи путовања Христофора Колумба, Бартоломеа Дијаса, Васка де Гама и Фернанда Магелана.

Култура и наука у развијеном и касном средњем веку

Први универзитети у Европи

Једна од специфичних одлика раног средњег века била је стагнација и назадовање образовања и културе у поређењу са претходним античким периодом. Бурни догађаји који су уследили након Велике сеобе народа допринели су томе да се готово у потпуности изгубе знања из антике.

У Западној Европи наступио је период опште неписмености. Наука и култура добиле су црквено-религиозни карактер. Главни центри у којима су људи стицали знање биле су цркве и манастири. У њима се као извор знања користила Библија, али и друге књиге које су настајале у манастирским скрипторијумима. Књиге су се преписивале ручно и имале су искључиво верску садржину.

Са појавом средњовековних градова порасла је и потреба за образованим људима са световним образовањем. Због тога су у градовима почеле да се отварају световне школе. Крајем **XI века у Болоњи** је основан први **универзитет**. То је био нови тип организације наставника (професора) и оних који се подучавају (студената). Године 1158. цар Светог римског царства, Фридрих I Барбароса, издао је повељу којом је **постao заштитник универзитета**. Тај догађај имао је огроман значај не само за Универзитет у Болоњи, већ и за све друге универзитете. На тај начин, универзитет је проглашен за место где се истраживања могу слободно развијати, независно од било које црквене или световне власти.

Током XII и XIII века основани су универзитети у **Паризу, Оксфорду и Кембриџу**. На тим универзитетима стицала су се знања из различитих области као што су: римско право, аритметика, логика, реторика, граматика, геометрија, музика, богословље и астрономија. Велики значај за ширење знања из ових области имали су крсташки походи, током којих су људи из Западне Европе дошли у контакт са достигнућима византијске и арапске науке и кул-

Грб Универзитета у Болоњи

Сазнај више:

Средином XIII века теолог Роберт де Сорбон основао је теолошку школу под називом Колеџ Сорбона, као део Универзитета у Паризу. У просторијама ове школе, коју је финансирала црква, водиле су се чувене филозофске и теолошке расправе о различитим питањима везаним за цркву и религију у средњем веку. Тако је школа прерасла у један од најпознатијих факултета у Западној Европи.

Универзитет у Оксфорду – најстарији универзитет на подручју где се говори енглески језик

туре. До краја XV века у Европи је било отворено више од 80 универзитета.

Витешка култура

Појава витештва у развијеном средњем веку била је разлог за настанак нових праваца у развоју европске књижевности и усмене традиције.

Епска дела у којима су описани подвизи храбрих витезова и војника стекла су велику популарност. За разлику од дела црквено-религиозног карактера, која су се писала на латинском језику, ова дела била су написана на народном језику. Међу најпознатијим епским делима из тог периода су **„Песма о Роланду“** (на француском народном језику) и **„Песма о Нибелунзима“** (на немачком народном језику). У Енглеској су, пак, велику популарност имале приче о легендарном **краљу Артуру**.

Највећи промотери поезије у овом периоду били су путујући певачи и свирачи, познати као **трубадури**. Њихова поезија говорила је о љубави као инспирацији славних средњовековних витезова.

Средњовековна архитектура

У развијеном средњем веку у Западној Европи остварен је значајан напредак у грађевинарству. Грађени су замкови, мостови, цркве, манастири и други објекти. Посебном лепотом истицале су се цркве које су биле седишта високих црквених великодостојника (епскопа и надбискупа). Те цркве називале су се **катедрале**.

У XI и почетком XII века цркве и катедрале грађене су у **романичком стилу**. Имале су сличан облик као ранохришћанске базилике из доба Римског царства. Одликовале су се масивним зидовима и стубовима, као и малим прозорима, због чега је унутрашњост била прилично тамна. По спољашњем изгледу подсећале су на мале тврђаве.

Од краја XII века у **Француској** појавио се **готски стил**, који представља један од симбола средњовековне Европе. Катедрале грађене у готском

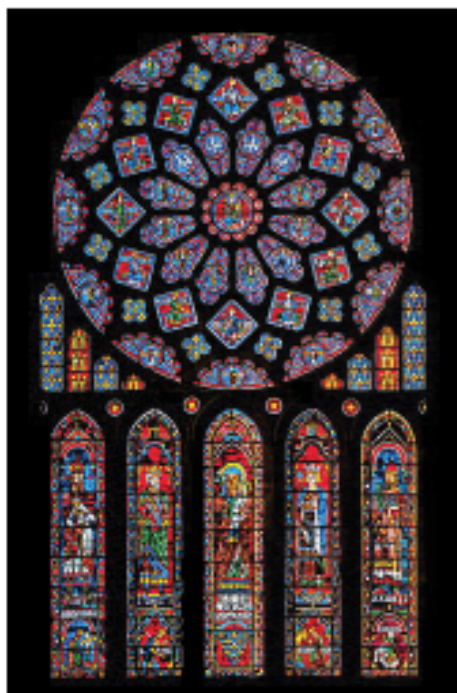
Истражи:

Претражи интернет и покушај да пронађеш једну од прича о краљу Артуру.

Затим је испричај у свесци.

Трубадури (минијатура из XIV века)

Витражи

стилу биле су знатно више, са оштрим и високим сводовима и великим прозорима украшеним шареним стаклом. Такви прозори називани су **витражима**.

Они не само што су омогућавали да у објекат продре довољно светлости, већ су стварали и различиту амбијенталну атмосферу у зависности од положаја сунца. Храмови изграђени у овом стилу изгледали су као да додирују небо, односно самог Бога.

У Византији се развијао **византијски стил**. Цркве у овом стилу карактерисале су се основом у облику крста са једнаким крацима. Имале су једну или више купола и биле су украшене великим бројем фресака.

Хуманизам и ренесанса

У XIV веку италијански градови били су најразвијенији економски и културни центри у Европи. Економски развој ових градова допринео је појави грађанског слоја становништва. Ти људи почели су да одбацују установљене црквене догме и поглед на свет према којем је човек требало да се одрекне свих земаљских уживања. Код њих се јавило интересовање за откривање тајни природе и самог човека.

Ова идеја била главна водиља новог правца у култури, који је назван **хуманизам** (лат. *humanus* – човечан), а његови представници – **хуманисти**. Они су започели проучавање античке културе, уметности и филозофије. Због обновљеног интересовања за антички свет, нови културни покрет који је настао као последица хуманизма назван је **ренесанса**, односно препород (франц. *Renaissance* – препород). Центри хуманизма и ренесансе, који су се развијали од XIV до почетка XVII века, били су градови у **Италији** – Фиренца, Рим, Венеција, Милано и други.

Овај нови културни покрет, који је започео у Италији, убрзо се проширио на европске земље као што су Француска, Енглеска и Немачка. Хуманизам и ренесанса подстакли су значајне културне и друштвене промене у средњовековној Европи. Под њиховим утицајем прекинута је доминација

Богородичина црква у Паризу, Француска (готски стил)

Опатија „Марија Лах“ у Аndernahu, Немачка (романички стил)

План цркве у византијском стилу

Мање познате речи

Догма – црквени став који верници треба да прихвате као апсолутну истину, за коју не треба тражити доказе и не подлежи критици.

цркве над културом. Човек је постао центар интересовања ренесансних писаца и уметника. Уместо љубави према Богу, они су почели да уздижу лепоту живота и људског тела.

Најпознати књижевни ствараоци из доба ренесансе у Италији били су Данте Алигијери, Франческо Петрарка и Џовани Бокачо. Дело „**Божанствена комедија**“ **Дантеа Алигијерија**, написано на народном италијанском језику, сматра се једним од најзначајнијих дела у историји италијанске књижевности.

Изван Италије, међу најзначајнијим ренесансним писцима истиче се енглески књижевник **Вилијам Шекспир**. Прославио се делима као што су „Ромео и Јулија“, „Хамлет“, „Сан летње ноћи“ и друга. У исту групу спада и шпански писац **Мигел де Сервантес**, аутор једног од најпознатијих романа у светској књижевности – „Дон Кихот“.

Хуманизам и ренесанса донели су снажан напредак и у области архитектуре. Грађени су велики и раскошни дворци. Једно од најзначајнијих архитектонских достигнућа овог периода је **базилика „Светог Петра“** у Риму (Ватикан).

Главни представници италијанске ренесансе у области вајарства и сликарства били су **Леонардо да Винчи** и **Микеланџело Буонароти**. Од најпознатијих дела Микеланџела издвајају се скулптуре „Давид“ и „Мојсије“, као и фреске у Сикстинској капели у Риму. Леонардо да Винчи је познат по ремек-делима „Мона Лиза“ и „Тајна вечера“. Међу другим значајним уметницима ренесансе издвајају се Рафаело Санти и Тицијан.

Из времена хуманизма и ренесансе карактеристична је појава богатих појединаца који су желели да подстакну развој нове културе. Они су финансијски подржавали уметнике, верујући да ће на тај начин бити овековечени у њиховим делима. Такви људи називани су **мецене**. Међу најпознатијим меценама били су чланови породице Медичи, која је управљала градом Фиренцом.

Данте Алигијери, италијански писац (портрет из 1495. године, израдио Сандро Ботичели)

Сазнај више:

Најпознатије дело Франческа Петрарке је збирка песама „Канционер“. Џовани Бокачо се, пак, истакао делом „Декамерон“, у којем исмева дволичност свештенства.

Вилијам Шекспир – један од најпознатијих писаца у историји

Истражи:

Истражи на интернету и покушај да пронађеш филмове снимљене по драмама Вилијама Шекспира. Погледај неки од њих по свом избору и укратко га препричај у свесци. Покушај да закључиш зашто су његова дела и данас важна.

„Мона Лиза“ – Леонардо да Винчи. Данас се налази у музеју Лувр у Паризу

Скулптура La Pietà (Оплакивање) – Микеланџело. Налази се у базилици Светог Петра у Риму

Развој науке, технике, филозофске и политичке мисли у Европи

Под утицајем идеја хуманизма и ренесансе дошло је до снажног развоја науке и технике у западној Европи. Велику заслугу за ширење тих идеја има **Јохан Гутенберг**, који је открио технику штампања, помоћу које је 1455. године одштампао прву књигу – Библију.

Природне науке, као што су математика, физика, биологија, астрономија и друге, доживеле су посебан развој. Највећи значај за развој астрономије имали су **Никола Коперник** и **Галилео Галилеј**. Коперник је доказао да се Земља окреће око своје осе, као и да се, заједно са осталим планетама, окреће око Сунца. Његове тезе потврдио је тоскански астроном, физичар и географ Галилео Галилеј. Због својих открића, обојица су били прогоњени од стране цркве.

Истовремено са развојем других наука развијале су се и политичка и филозофска мисао. Један од

Повежи са наставом језика и уметности:

Разговарај са својим наставницима српског језика и ликовне културе о значају писаца и уметника из периода ренесансе.

Никола Коперник, пољски математичар и астроном

најпознатијих политичких теоретичара у Европи био је **Николо Макијавели** из Фиренце, који је постао познат по свом делу „Владалац“. То дело представља врсту приручника намењеног владарима и политичарима.

Главни задатак филозофа у овом периоду био је да ослободи филозофију од црквеног учења. Оснивач нове филозофске мисли био је **Френсис Бекон**, који је доказао да основа истинског знања требају бити посматрање и огледи. Његово учење наставили су енглески филозофи Томас Хобс и Џон Лок.

Развој науке и уметности у развијеном и позном средњем веку био је само најава великих умова који ће се појавити у наредном периоду у различитим областима, као што су Имануел Кант (филозофија), Исак Њутн (физика) и Волфганг Амадеус Моцарт (музика).

Мање познате речи

Астрономија – наука која проучава небеска тела (звезде, комете и сл.).

Френсис Бекон (портрет из 1617. године)

Провери научено:

1. На који начин су се универзитети разликовали од осталих школа у средњем веку?
2. Шта су трубадури и каква је била њихова улога у средњем веку?
3. Које су разлике између романичког и готичког архитектонског стила?
4. Које су основне карактеристике хуманизма и ренесансе?
5. Објасни утицај хуманизма и ренесансе на књижевност и уметност.

Задатак:

1. Замисли да си студент на универзитету у Болоњи у средњем веку. Напиши писмо којим ћеш привући своје другаре да се упишу на исти универзитет.

Реформација и противреформација

Реформација

Током средњег века хришћанска црква је успоставила апсолутну доминацију над друштвеним и политичким животом у западној Европи. То је било време када су се широм Европе водили ратови, а болести и глад однеле милионе живота. У таквој ситуацији људи су своју утеху налазили у учењу о вечном рајском животу након смрти.

Током XIV и XV века постајало је очигледно да многи свештеници и високи црквени великодостојници не живе према вредностима које проповедају. Они су тежили ка богатству и политичкој моћи. И сама црква често је била умешана у политичка питања и у сукобу са световним владарима европских држава. Прикупљањем пореза, одузимањем имања и продајом повеља за опроштај грехова, црква је стекла огромно богатство.

Раскошни живот високих црквених великодостојника изазвао је незадовољство у свим друштвеним слојевима западне Европе. Незадовољни су били сви, почевши од световних владара, преко феудалца и трговаца, до обичних верника. Црква се, на челу са папом, у ствари претворила у крупног феудалца, чије је богатство изазивало презир. Идеје хуманизма и ренесансе представљале су још један снажан ударац ауторитету западне цркве. Након открића штампарске технике у XV веку, те идеје почеле су брже да се шире европским државама.

Као резултат свега тога, **почетком XVI века у Немачкој** се појавио црквени покрет који је назван **реформација** (лат. *reformatio* – обнова). Као главни предводник покрета за реформу цркве истакао се **Мартин Лутер**, професор теологије на Универзитету у Витенбергу (Немачка). Он се 1517. године јавно успротивио продаји повеља, тзв. индулгенција, за опроштај грехова од стране цркве. Мартин Лутер је сматрао да се опроштај грехова може заслужити само искреним покајањем и молитвом, а не плаћањем за добијање повеље од цркве. Мартин

Сазнај више:

Како резултат на судирите на папство со световните владетели, папите во еден период станале заробеници на француските кралеви. Во овој период седиштето на папството било префрлено од Рим во францускиот град Авињон (т.н. Авињонско ропство на папите). Тоа довело и до постоење повеќе папи во исто време.

Свештеници продају индулгенције

Мартин Лутер истиче својих 95 теза на вратима цркве у Витенбергу

Лутер је поставио позив за јавну расправу на вратима цркве у Витенбергу. Том приликом је у **95 теза** (тврђења) изнео низ критика на рачун римокатоличке цркве.

Поделе унутар католичке цркве изазване реформацијом

Због јавне критике упућене папи и цркви, Мартин Лутер је био искључен из цркве. Ипак, његов проглас привукао је велико интересовање. Лутерово учење почело је брзо да се шири широм Немачке. Његови следбеници били су названи **протестантима**. Након што се проширила у Немачкој, реформација је наставила да се шири и у Швајцарској, Француској, Енглеској и скандинавским земљама. Ширила се тамо где је добијала подршку световних власти. Оне су у овом црквеном покрету виделе прилику да се ослободе утицаја западне цркве на политичка питања.

На тај начин, након Великог раскола из 1054. године, услед реформације у XVI веку, настала је нова подела у цркви. Том приликом се од католичке цркве одвојио нови правац хришћанства назван протестантизам. Присталице **протестантизма** касније су се поделиле у више група, са делимично различитим верским учењима. Најпознатији правци протестантизма су **лутеранство**, **калвинизам** и **англиканизам**.

Контрареформација

Католичка црква је одговорила на реформацију такозваном **контрареформацијом**. Ради обрачуна са незадовољним верницима формиран су нови монашки редови. Најзначајнији међу њима били су **језуити**. Они су требали да шире веру својим примером скромности и солидним образовањем. Језуити су успели да потисну протестанте из Пољске, Јужне Немачке и других делова Европе.

Као део одговора католичке цркве на реформацију обновљен је и посебан црквени суд за јеретике, назван **инквизиција**. Ова установа се оштро обрачунавала са противницима католичке цркве. Биле су спаљиване и књиге које су се односиле на реформацију. Оне су се нашле на списку забрањених књи-

Мартин Лутер (портрет из 1528. године)

Сазнај више:

Лутеранство је засновано на учењу Мартина Лутера. Најзаступљеније је у Немачкој, Централној Европи и Скандинавији. Калвинизам се темељи на учењу Жана Калвина. Проширио се у Швајцарској, Француској, Холандији и Шкотској. Краљ Хенри VIII у Енглеској основао је посебну протестантску цркву познату као англиканска црква.

Историјска личност

Хенри VIII Тјудор, енглески краљ из династије Тјудор, владао је Енглеском у XVI веку. Познат је по томе што се женио шест пута. Када му папа није дозволио да се разведе од прве жене и ожени другом, прекинуо је све везе са католичком црквом и прогласио се за поглавара енглеске цркве, касније познате као англиканска црква.

га од стране католичке цркве. Међу забрањеним књигама били су и преводи Библије са латинског на друге језике широм Европе. Као одговор католичке цркве на протестантизам настао је и нови уметнички правац, назван **барок**.

Верски сукоби у Европи

Нове поделе у хришћанској цркви, као и одговор католичке цркве на реформацију, изазвали су сукобе у Европи између протестаната и католика. Такође, постојали су и сукоби између различитих група протестаната, које су биле радикалније чак и од Мартина Лутера и његових присталица.

Овакви сукоби трајали су током XVI и почетком XVII века. Покушаји цара Светог римског царства, Карла V, да угуши побуну локалних феудалних владара који су подржавали протестанте довели су до рата између католика и протестаната. Тај рат окончан је **Аугзбуршким миром**. Према овом споразуму, на територији Светог римског царства изједначена су права католика и протестаната. Локални владари добили су право да сами одлуче која ће се хришћанска вера проповедати на њиховој територији.

Верски сукоби између католика и протестаната били су још израженији у Француској у другој половини XVI века. Због тих сукоба, краљ Анри IV издао је такозвани **Нантски едикт**, којим је била загарантована слобода вероисповести у Француској.

Ипак, верски сукоби на територији Европе наставили су се. Тако је у првој половини XVII века између католичких и протестантских држава избио **Тридесетогодишњи рат** (1618–1648), који је окончан **Вестфалским миром**. Након овог рата, верски сукоби у Европи су се смањили, а протестантима је било признато право да слободно проповедају своју веру.

Симбол језуита

Истражи:

Истражи на интернету познату фразу „Чија је земља, његова је вера“ (лат. *Cuius regio, eius religio*). Сазнај одакле потиче ова фраза и шта она значи.

Карло V, император Светог римског царства (1519–1556)

Градска скупштина у Минстеру (Немачка), где је потписан један од уговора којима је окончан Тридесетогодишњи рат

Реформација у Европи до краја XVI века

Провери научено:

1. Како је започела реформација?
2. Какве поделе је изазвала реформација у хришћанској цркви?
3. Шта је контрареформација?
4. Са којом сврхом је основан монашки ред језуита?
5. На који начин су прекинути верски сукоби у Немачкој и Француској?

Задатак:

1. Замисли да си присталица реформационог покрета у Немачкој. Напиши писмо својим рођацима из суседног града у којем ћеш их убедити да се придруже покрету. Које разлоге ћеш навести у писму?

„Сећања истраживача“

Припрема:

У одељењу се поделите у три групе и представите ситуацију у којој:

Прва група: Ви сте сапутници Христофора Колумба на броду „Санта Марија“ током његове експедиције.

Друга група: Ви сте морепловци који су пратили Васка де Гаму у његовој експедицији.

Трећа група: Ви сте морепловци који су се бродом „Викторија“ успешно вратили кући након експедиције Фернанда Магелана.

Задатак:

По завршетку експедиције, запишите своја „сећања са путовања“. Објасните кључне тренутке и постигнуте резултате са тог путовања.

Смернице за размишљање:

Покушај у тексту да понудиш суштинске информације о следећем

- Циљу путовања
- Бродовима и посади који су учествовали у експедицији
- Средствима која су коришћена за оријентацију на отвореном мору
- Главним изазовима током путовања
- Путевима кретања и дестинацијама које су откривене
- Последицама и значају тог путовања

Завршна дискусија:

Прочитајте своја „сећања“ пред целим одељењем. Уз помоћ наставника анализирајте сличности и разлике између ваше верзије и стварних историјских догађаја. Такође, упоредите своје путовање са путовањима других група и анализирајте сличности и разлике. Разговарајте у одељењу о значају вашег путовања.

Т Е М А

4

Балкан и Македонија у развијеном и позном средњем веку

Успон Бугарске и Србије

Бугарска држава у развијеном средњем веку

У другој половини XII века, Византија је била ослабљена унутрашњим борбама за престо и сталним нападима споља. Порески притисак на становништво значајно је порастао. У таквим околностима, у северној Бугарској, на простору између Дунава и Старе планине, избио је **устанак** против византијске власти, који су предводила браћа **Петар и Асен**.

Да би угушио устанак, византијски цар се лично упутио са војском против устаника. Међутим, поход је био неуспешан, као и они после њега. Устанак се посебно ојачао када су му се придружили устаници из племена Кумана. Због тога је Византија 1187. године била приморана да склопи примирје и да се повуче са територија под контролом устаника. Тако је на том простору настала нова бугарска држава са престоницом у **Трнову**. Ова држава је у историји позната као **Друго Бугарско Царство**.

Неколико година касније, Петар и Асен су убијени у различитим околностима. На престо је дошао њихов најмлађи брат, **Калојан**. Он је учврстио и проширио државу према Македонији и Тракији. Као противник Византије, Калојан је ступио у контакт са **папом**, од кога је затражио круну. У преговорима се разматрало питање потчињавања бугарске цркве Риму. Током Четвртог крсташког похода, када је Византијско царство било уништено, Калојан је успео да добије тражену **круну**. Посебан изасланик папе Иноћентија III стигао је у Трново и прогласио Калојана за **краља**. Без обзира на додељену титулу, Калојан се замишљао и сам представљао као **цар**. Са моћи и угледом који је стекао, наставио је са освајачким походима. Калојан је чак успео да зароби новог латинског императора. Погинуо је у неразјашњеним околностима 1207. године, приликом покушаја да заузме Солун.

Сазнај више:

Да би ојачао свој углед међу становништвом током устанка, Петар се облачио у царску одећу, настојећи да се представи као наследник старих царских традиција у Бугарској. За разлику од тога, историјски извори често обојицу називају Власима. Тако је забележено да се и владар Калојан називао царем Бугара и Влаха.

Реконструкција лика сахрањеног човека у цркви „Светих четрдесет мученика“, за кога се сматра да је Калојан.

Историјски извори сведоче:

Бугарски владар Калојан у изворима се различито именује. Најчешће је познат као Калојан, што значи „добри/лепи Јован“. Међутим, због сталних сукоба с Византијом, Ромеји су га на неким местима називали Скилојан односно Јован Пас. Са друге стране, због успеха против Византије, добио је надимак „Убица Ромеја“.

Највећу моћ бугарска држава достигла је тридесетих година XIII века, за време цара **Ивана II Асена**. Он је водио успешне ратове против Латинског царства, Српског краљевства и Епирског деспотства. Тиме је знатно проширио територију државе. У његово време у састав Бугарске ушли су делови Србије и Албаније, као и већи делови Македоније и Тракије. Иван II је имао амбициозне планове да **освоји Константинопољ**, али ти покушаји нису уродили плодом.

За време цара Ивана II Асена, Бугарска је доживела процват у трговини, грађевинарству и култури. Он је преминуо 1241. године, оставивши за собом снажну државу. Ипак, нови бугарски владари нису успели да зауставе снажан налет **Монгола**, који су подрли дубоко у територију Бугарске. Као последица тога, Бугарска је била приморана да им плаћа данак. То је ослабило државу, која је тек током XIV века успела да поврати део своје моћи. Крајем XIV века, Бугарска и читав Балкан нашли су се пред новом претњом – османским освајањима.

Портрет Ивана II Асена (XIX век)

Битка код Клокотнице, велика победа Ивана II Асена (приказ)

Тврђава Баба Вида у Видину, значајна у време Другог Бугарског Царства

Осамостаљење и јачање српске државе

У другој половини XII века, српски владари (жупани) признавали су врховну власт Византије. У то време, српска држава била је смештена у области Рашке, око река Јужне и Западне Мораве и тврђаве Рас. Тадашњи владар, **Стефан Немања**, уз помоћ Угарске, успео је да збаци византијску власт и створи не-

Сазнај више:

Стефан Немања је био оснивач династије Немањића, која је владала до друге половине XIV века. У његову част, сви владари из те династије додавали су име Стефан испред свог личног имена.

зависну српску државу. Проширио је њене границе на запад до обале Јадранског мора, а на исток до Ниша. Главно средиште његове државе постала је тврђава **Рас**. Моћне суседне силе, попут Угарске и Византије, непрестано су настојале да наметну свој утицај у српској држави.

Након **Стефана Немање**, на престо је ступио његов син Стефан Првовенчани. Овај владар био је мудар и способан, и успео је да ојача државу. Вешто је искористио околности на Балкану након Четвртог крсташког похода. Године 1217. крунисан је за **краља** круном коју је добио од папе, чиме је Србија постала **краљевина**. У његово време основана је и **самостална Српска православна црква**, која је добила ранг архиепископије. Први архиепископ био је његов брат Сава, познат као **Свети Сава**. Тако је српско краљевство стекло и политички и црквени углед.

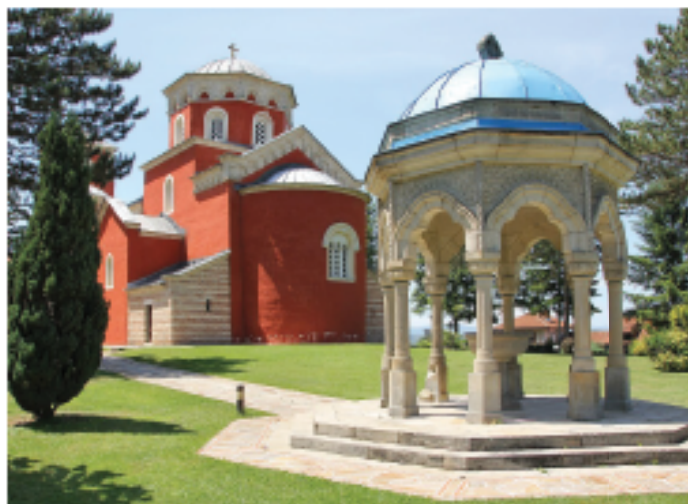
У другој половини XIII века, под вођством краља **Стефана Уроша II Милутина**, српска држава почела је убрзано да се шири. Милутин је водио успешне ратове против Византије и освојио њене северозападне територије у Македонији, укључујући и град Скопље. На северу је проширио државу до реке Дунав. Ипак, српска држава достигла је свој врхунац за време краља **Стефана Душана**. Он је вишеструко проширио територију, освојивши велике делове Македоније, Тесалије, Епира и Албаније. На врхунцу своје моћи, 1346. године, **крунисан је за цара** у

Оловни печат великог жупана Стефана Немање

Лик цара Душана на фресци у Лесновском манастиру

Средњовековни манастир Жича у Србији

Истражуј:

За време владавине Стефана Душана, српска држава је доживела развој у сваком погледу. Једно од највећих достигнућа било је доношење Душановог законика. Истражи шта је Душанов законик и какво је његово значење за српску државу! Подели своје информације са целим одељењем!

граду **Скопљу**. Тада је српска црква добила статус **патријаршије**. Међутим, Душанова царска титула никада није била призната од стране Византије.

Након што је створио велико и моћно царство, Душан је имао озбиљне намере да заузме **Константинопољ**. Као и многи други владари средњег века, није успео да оствари те амбиције. После његове изненадне смрти, престо је наследио његов син Стефан Урош V, који није био вешт владар. Због тога је држава почела да се распада на мање кнежевине, које нису могле да се одупру османским нападима у другој половини XIV века.

Крунисање Стефана Душана за цара (приказ)

Сазнај више:

Иван II Асен и Стефан Душан имали су велике амбиције да освоје Цариград и заузму византијски престо, јер је то доносило огроман углед и моћ. Иван II Асен био је близу том циљу, али се након смрти своје супруге и сина повукао и прекинуо војне походе. Стефан Душан, с друге стране, није успео у својим намерама јер није располагао снажном морнарицом, која је била неопходна за такав подухват.

Модерна реплика круне цара Душана, израђена према изгледу са фресака

Провери научено:

1. Објасни у каквим околностима је избио устанак Петра и Асена!
2. Који су најзначајнији владари бугарске државе у XIII веку и шта су постигли?
3. Који владар је збацио византијску власт и створио независну српску државу?
4. Објасни достигнућа владара у чије време је српска држава постала краљевина и царство!

Задатак:

1. Истражи више о владавини Ивана II Асена и Стефана Душана! Затим, у кратком есеју покушај да направиш поређење између двојице владара и њихових држава. Обрати пажњу на то како су проширили своја царства, како су ојачали цркву и које су биле њихове амбиције у вези Константинопоља. Размисли – ко је од њих имао већи утицај на Балкан и зашто.

Албанија у развијеном средњем веку

Кнежевина Арбанон

Политичке промене на Балкану крајем XII и почетком XIII века имале су пресудан утицај на византијску власт у Албанији. Након пада Константинопоља под власт Латина, племић Прогон основао је своју кнежевину у Албанији. Према изворима, он је још крајем XII века имао своје властелинство између река Шкумба и Дрим, са седиштем у Кроји. Кнежевина коју је основао племић Прогон названа је **Арбанон**.

У време владавине **Димитрија** (сина Прогона), на Балкану је завладала велика нестабилност и честе промене граница. У таквим околностима, Димитрије се показао као вешти дипломата и политичар. Одржавао је добре односе са српским владаром Стефаном Првовенчаним, а њихов савез био је потврђен династичким браком. Суочен са претњама од стране Венецијанаца и Епирске државе, Димитрије је склопио трговачки споразум са највећим трговачким ривалом Венеције – градом Дубровником. Такође је водио преговоре са папом Иноћентијем III о преласку у католичку веру. Такав споразум, по свему судећи, није био постигнут. Ипак, користећи непријатељства међу већим силама, Димитрије је успео да заштити своја властелинства.

Након његове смрти, мало феудално кнежевство није успело да сачува самосталност, јер је било окружено моћним суседима. До средине XIII века, наизменично је потпадало под власт Епирског деспотства, Другог Бугарског царства и Никејског царства.

Епирско деспотство

Једна од држава наследница Византије, која је настала након пада Константинопоља под власт Латина, била је **епирска држава**, позната и као **Епирско деспотство**. Настала је у јужним деловима Албаније, са седиштем у граду Арти. Оснивач државе, **Михаило Анђел Комнин**, уз помоћ Венеције успео је да прошири своју власт на север до реке Шкумбе и на

Творци историје:

Име Арбанон први пут се помиње у историјском делу „Алексијада“ Ане Комнине, кћерке византијског цара Алексија I Комнина. Пишући о владавини свог оца, Ана Комнина описује и опсаду Драча од стране Нормана почетком XII века. Према њој, у том периоду је на територији Албаније постојала област под именом Арбанон. Ипак, Ана Комнина није оставила детаљније податке о тој области.

Латинични натписи пронађени у цркви „Света Марија“, Албанија. На њима се помињу имена Прогона и његових синова Ђина и Димитрија

југ до Коринтског залива.

Након смрти Михаила Анђела Комнина, државу је наследио његов брат **Теодор Анђел Комнин**. Он је успео да освоји целу Албанију, област Тесалију и јужне делове Македоније. Након што је заузео Солун, прогласио се за **цара** и започео да прави планове за обнову Византије.

Ипак, његови планови били су осујећени након битке код **Клокотнице** 1230. године. Тада је Теодор Анђел Комнин поражен и заробљен од стране бугарског цара Ивана II Асена. Након тог пораза, Епирска држава изгубила је велики део својих територија и наставила да постоји само у јужним пределима Албаније.

Монета Теодора Анђела Комнина (лево), благословљен од заштитника Солуна, Светог Димитрија

Заробљавање Теодора Анђела Комнина (приказ)

Албанске територије под анжујском и српском влашћу

У средини XIII века, територија Албаније није била само поприште сукоба између балканских држава, већ је на тај простор покушала да продре и једна западна сила – **Сицилијанско краљевство** на челу са **Карлом I Анжујским**.

Слично као и његови претходници, Карло Анжујски је сањао о великим освајањима и стварању сопствене империје на Средоземном мору. Након обнове Византије (1261. године), постао је један од њених највећих противника. Ради остварења тих планова на Балкану, Анжујски је нашао савезнике у Бугарској и Србији, које су биле угрожене обновом Византије.

Преко династичког брака, он је успео да успостави

Карло I Анжујски

контролу над Ахајским кнежевством у Грчкој. Потом је Карло Анжујски успео да освоји острво Крф и успоставио је власт над Албанијом. Након освајања Албаније од стране Анжујског, 1272. године је формирано такозвано **Краљевство Албанија**.

Новоформирана држава обухватала је области између градова Драча, Берата и Бутринта. Краљевством су управљали намесници које је постављао Карло Анжујски. Да би придобио албанске феудалце на своју страну, он им је потврдио привилегије које су уживали под влашћу Византије, а уз то им је доделио и нове поседе.

У првој половини XIV века, српска држава је доживела велико проширење. То се посебно истакло у време Стефана Душана, када је највећи део територије Албаније пао под његову власт. Једини град који је остао под влашћу Анжујаца био је град Драч.

Албанске феудалне породице и њихова власт

Након смрти Стефана Душана, српска држава је знатно ослабила и распала се на независне феудалне поседе. У таквим околностима, неке албанске породице успеле су да потчине мање феудалце и формирају феудална кнежевства. Под својом влашћу држале су одређене делове Албаније. Сваки феудалац имао је и сопствену војску. У овом периоду посебно су се истакле породице **Топија, Балши (Балшићи), Шпати, Музаки, Кастриоти, Дукађини** и друге.

На простору средње Албаније, најмоћнија је била породица Топија. Њихово кнежевство имало је седиште у Драчу. Највећу моћ достигло је у време **Карла Топије**. Он је успео да наметне своју власт мањим феудалцима у средњој Албанији. Због тога су га Венецијанци називали *Princeps Albaniae* (првенцем Албаније). Ипак, након честих сукоба са породицом Балши, његово кнежевство се распало.

Породица **Балши** основала је своје феудално кнежевство у северној Албанији, са седиштем у граду Скадру. У време своје највеће моћи, управљала је областима на југу све до Валоне, Јанине и Берата. У састав њиховог кнежевства улазили су и делови

Истражуј:

Истражи на интернету о Краљевству Албанија и одговори на следећа питања:

1. Како су се звали намесници које је Карло I Анжујски постављао у Албанији?
2. Који град се сматра за центар власти Анжујаца у Албанији?

Карло Топија

Сазнај више:

Након што је изгубио град Драч од Балше, Карло Топија ступио је у контакт са Османлијама и затражио њихову помоћ. Тако су у пресудној бици код Саурског поља 1385. године Османлије учествовале на страни Карла Топије, а војска Балше II била је поражена. Тим поступком, он је олакшао продор Османлија у Албанију.

југозападне Македоније и већи део Косова. Најистакнутији владар из ове породице био је **Балша II**. Балшићи су били у сталним сукобима са породицом Топија око територија у средњој Албанији. У тим борбама обе породице су знатно ослабиле, и у таквом стању дочекале новог освајача – Османлије.

Поред државних творевина породица Топија и Балши, постојале су и неке мање породице које су, у различитим околностима, биле потчињене већим феудалцима. У јужној Албанији најмоћнија је била породица **Шпати**, чија се власт простирала у Епиру и Албанији. Око Берата налазило се властелинство породице **Музаки**. Најпознатији владари из ове породице били су Андреја II Музаки и Теодор II Музаки. Подручјем од реке Мат до Драча управљала је породица **Кастриоти**.

Захваљујући свом географском положају, Албанија је и у овом периоду имала важно место у трговачкој размени између источних и западних делова Европе. Због тога је била интересантна значајним трговачким силама на простору Средоземног мора – **Дубровнику** и **Венецији**. Албански феудални владари одржавали су контакте и остваривали економску сарадњу са ова два трговачка центра.

Грб породице Топија

Андреја II Музаки (фреска)

Провери научено:

1. Објасни на који начин је било створено кнежевство Арбанон.
2. У време ког владара је епирска држава била најмоћнија?
3. На који начин је Карло I Анжујски успео да придобије албанске феудалце?
4. Наведи неколико значајнијих феудалних породица у Албанији.
5. У каквим међусобним односима су биле феудалне породице Топија и Балши?

Задатак:

1. Истражи на интернету неку од албанских феудалних породица. Затим напиши кратак текст (есеј) на ту тему.

Појава самосталних феудалних владара у Македонији (XIII век)

Добромир Хрс

У другој половини XII века Византија се суочавала са озбиљним изазовима, нарочито на Балкану. Са запада су долазили напади Нормана, а на северу је избио устанак који је довео до стварања нове бугарске државе. Крсташки походи, који су пролазили кроз византијске територије, заједно са унутрашњим борбама за престо, исцрпљивали су империју. У таквим условима нестабилности, различити локални владари користили су ситуацију да се осамостале. Један од њих био је **Добромир Хрс**. Он је крајем XII и почетком XIII века успео да завлада појединим областима у Македонији.

На почетку, Добромир Хрс је признавао византијску власт и чак учествовао у војним походима у њену корист. Међутим, када се стање у царству погоршало, он је одбацио византијску власт и почео да влада самостално. У периоду своје највеће моћи, Добромир Хрс је контролисао области око **Струнице** и **Просека**. Кратко време је држао и Пелагонијски регион.

Просек је постао његово главно упориште захваљујући **природној заштити**. Тврђава је била смештена на стеновитом терену изнад реке Вардар, што ју је чинило готово неосвојивом. У последњим годинама XII века, цар Алексије III Анђел лично је предводио византијску војску у покушају да освоји Просек. Међутим, Добромир Хрс је, ко-

Минијатура византијског цара Алексија III Анђела

Сазнај више:

Упркос упозорењима својих саветника, византијски цар кренуо је у освајање Просека, верујући да ће успети. Међутим, Добромир Хрс је, користећи тајне пролазе унутар тврђаве, током ноћи изашао и изненадио Византијце нападом. Том приликом им је нанео велике губитке и изазвао хаос у византијском логору.

Стене у близини Демир Капије на којима се налазио Просек

Просек (мапа)

ристехи предности тврђаве, успео да нанесе тежак пораз цару.

Након овог неуспеха, Византија није имала други избор осим да преговара. Да би сачувао мир, цар је Добромиру Хрс понудио за жену ћерку византијског племића **Мануила Канице**. Иако је већ био ожењен, Добромир Хрс је прихватио **нови брак**. То му је омогућило да задржи освојене територије и привремено успостави мир са Византијом. Касније, пошто је Хрс прекршио договор и започео нова освајања, византијски цар му је понудио сопствену нећакињу за жену у покушају да заустави његово ширење.

Свестан да Хрс представља озбиљан проблем, цар је повео нови поход против њега. Године 1201. Струмица је стављена под византијску контролу, а Добромир је потиснут у Просек. Након тих догађаја, он нестаје из историјских извора, а његова судбина остаје непозната.

Стрез

У првим годинама XIII века, већи део Македоније и Балкана ушао је у састав нове бугарске државе. Међутим, након смрти цара Калојана, ситуација у Бугарској се погоршала због **борби за престо**. Ову нестабилност искористили су поједини племићи и локални феудалци како би се осамосталили од централне бугарске власти. Један од њих био је **Стрез**, који је препознао стратешки значај **Просека** и утврдио се тамо, слично као што је неколико година раније учинио Добромир Хрс.

Претходно, Стрез је, највероватније, учествовао у борбама за бугарски престо, пошто је имао блиске везе са владајућом породицом. У настојању да се осамостали, добио је значајну подршку од српског жупана **Стефана Првовенчаног**, који је желео да прошири својутицају Македонији. На почетку, Стрез је вешто користио сукобе међу балканским државама како би учврстио свој положај. Као ратоборан владар, успео је да завлада деловима централне и западне Македоније, посебно областима дуж **тока реке Вардара**.

У првој половини XIII века, Балкан је био подељен између више држава са испреплетаним интересима.

Остаци тврђаве Просек

Смрт Стрезова осликана на фресци у трпезарији манастира Хиландар

Сазнај више:

Остало је нејасно ко је убио Стреза. Познато је да га је свети Сава, брат српског владара, посетио у шатору непосредно пре убиства. Према „Житију светог Саве“, његова смрт била је последица божанске интервенције – на Савине молитве, анђео Господњи сишао је и пробо га у срце. Ипак, постоји могућност да је убица био неко од Стрезових људи који је подржавао савез са Србијом.

У таквим околностима, Стрез је често учествовао у **савезима** које су државе склапале једна против друге. Иако је у почетку постигао значајне успехе и проширења, таква савезништва донела су му и велике губитке. Први тежак пораз доживео је у Пелагонији од војске латинског владара из Солуна. Неколико година касније, **1214. године**, ступио је у нови савез ради напада на Србију. Међутим, пре почетка војних дејстава, против њега је организована **завера** у којој је убијен у сопственом шатору. Након његове смрти, територије које је контролисао подељене су између суседних држава.

Алексије Слав

Погоршану ситуацију у којој се нашла Бугарска након смрти цара Калојана искористио је још један феудални господар да се осамостали. То је био **Алексије Слав**. Околности које су омогућиле Стрезу да се осамостали биле су готово идентичне и у његовом случају. Алексије Слав је завладао територијама у Источној Македонији, дуж тока реке Струме, са седиштем у граду **Мелнику**.

Сматра се да је имао блиске везе са бугарском владајућом породицом, али је био непријатељски настројен према новом бугарском владару. Да би заштитио своје територије, Алексије Слав је ступио у савез са латинским царем у Константинопољу, **Хенријем I**, и признао његову врховну власт. Заузврат је добио високе почести и оженио се царевом ћерком. Алексије Слав се показао као вешт и способан владар. Успео је да сачува своју власт више од двадесет година, што сведочи о његовим дипломатским и војним способностима. Притом је често прелазио из једног савеза у други, у складу са политичким приликама на Балкану.

Након ослабљења Латинског Царства, он је променио страну и ступио у савез са **Епирским Деспотством**, које је постало најмоћнија сила на Балкану. Тај савез трајао је све до 1230. године, када је Епирска држава доживела тежак пораз од Бугарске. Након тог догађаја, Алексије Слав се више не помиње у историјским изворима. Није познато шта се догодило са његовим територијама нити како је окончана његова владавина.

Остаци тврђаве Алексија Слава код Мелника

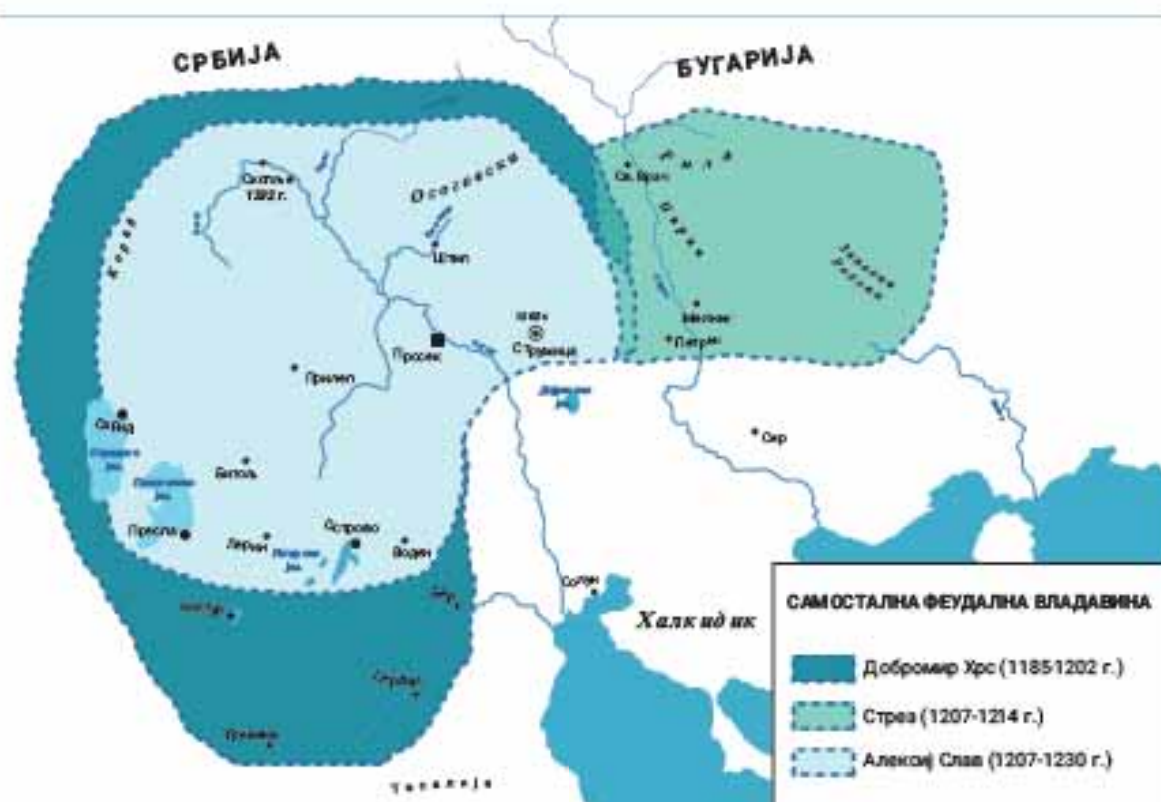
Извори сведоче:

Григорије Акрополит, један од најзначајнијих византијских извора за XIII век, описао је Алексија Слава на следећи начин: „Овај Слав, пошто је завладао снажном и готово неприступачном тврђавом Мелник... никада никоме није био потчињен, нити је (са неким) био истински повезан верношћу и сагласношћу.”

Звоно даровано од стране Алексија Слава за цркву Св. Николе у Мелнику

Самосталне феудалне области Добромира Хрса, Стреза и Алексија Слава

Провери научено:

1. У каквим околностима је Добромир Хрс успео да се осамостали од Византије?
2. Објасни како је Стреза постао самосталан владар у Македонији.
3. Зашто су се Добромир Хрс и Стреза утврдили у Просеку?
4. Са којим државама је Алексије Слав склопио савезе како би задржао своје територије?

Задатак:

1. Замисли да живиш у доба Добромира Хрса, Стреза и Алексија Слава, и да је твоја улога да као хроничар забележиш њихова дела. Опиши сваког од њих у хроници одговарајући на следећа питања:

- Како се осамосталио и ко су му били савезници?
- Колико дуго је успео да задржи власт?
- По твом мишљењу, шта га чини посебним?

На крају, изрази своје мишљење о томе ко је од њих био најспособнији владар и објасни зашто.

Феудални владари у Македонији у XIV веку

Смрт цара Стефана Душана означила је крај златног доба српске државе, која је била најмоћнија сила на Балкану и главни ривал Византији. Након његове смрти, на престо је ступио **Урош V**. Он није успео да успостави чврсту контролу над земљама које је наследио. То је довело до постепеног слабљења државе. Притом, више локалних феудалаца почело је да не признаје власт српског цара и да влада потпуно самостално. Такве самосталне феудалне области понекад се називају и феудалним државама.

Овај процес био је посебно изражен у Македонији, али и на суседним територијама. Српски владари су те области називали Романијом, јер су пре освајања биле под влашћу РOMEЈА (Византинаца).

Феудалне државе Вукашина и Јована Угљеше

Међу најистакнутијим феудалцима у Македонији у XIV веку били су браћа **Вукашин** и **Јован Угљеша**, који су искористили слабљење српске државе. О њиховој прошлости пре него што су постали управитељи делова македонских области зна се мало. Ипак, познато је да је у првим годинама владавине Уроша V, Вукашин управљао областима између **Прилепа** и **Скопља**, док је Угљеша контролисао југоисточне делове Македоније, са седиштем у **Серу**. До средине шездесетих година XIV века, обојица су признавали врховну власт Уроша V. Међутим, браћа су дипломатским путем радили на јачању својих феудалних поседа, повезујући се са околним феудалцима преко брачних веза. На тај начин успели су да се наметну као моћни **феудални господари у Македонији**. Јача позиција Вукашина и Угљеше вероватно је представљала претњу за цара Уроша V. Да би их придобио, цар је 1365. године прогласио Вукашина за свог **савладара** и крунисао га за **краља**, док је Угљеша доделио титулу **деспота**. Ипак, уместо да постану лојалнији централној власти, браћа су се

Истражи:

Покушај да пронађеш више информација о мајци Уроша V – царици Јелени!

Затим, напиши кратак есеј у своју свеску о њеном деловању на територији Македоније.

Сазнај више:

Неки хроничари и истраживачи повезују Вукашина и Јована Угљешу као потомке извесног властелина Мрњаве, чије се порекло сматра да је из Зете, Далмације или Босне. Ипак, у својим документима они никада нису навели таквог претка. На пример, Јован Угљеша се потписивао једноставно као деспот Јован Угљеша, без помињања породичног имена.

Представа Вукашина у Псачком манастиру

осетила још моћнијима и почела да владају самостално.

То је изазвало незадовољство код дела српских феудалаца и самог цара Уроша V. Вероватно због тога су кренули у обрачун са војскама Вукашина и Угљеше на **Косову Пољу**. Као победници из битке изашли су Вукашин и Угљеша. Након те победе више нису имали препрека да самостално управљају својим територијама. Вукашин је почео да шири своју власт западно од Вардара, док се Угљеша учврстио источно од реке.

Иако се осамосталио, Вукашин је наставио да користи титулу краља. Центар његове власти био је у Прилепу, па се његова држава често назива **Прилепско краљевство**. Територије деспота Угљеше познате су као **Серска држава** или **Серско деспотство**. У својим областима ковали су сопствени новац, а такође су се истакли као ктитори цркава и манастира.

Њихова самосталност убрзо је била угрожена новом претњом са истока — Османлијама. Године 1371. Вукашин и Угљеша погинули су у Маричкој бици у сукобу са османском војском. Након њихове смрти, Серска држава је пропала. Власт над Вукашиновим поседима преузео је његов син **Марко**, који је наследио краљевску круну.

Краљ Марко није успео у потпуности да сачува земље које је наследио. Већина околних феудалаца престала је да му се покорава, па је задржао власт само у **Пелагонијском региону**. После извесног времена, био је приморан да прихвати **вазални однос** према Османлијама. Као османлијски вазал, морао је да плаћа данак, учествује у султановим војним походима и дозволи османлијској војсци слободан пролаз кроз своју територију. Тиме је окончао самостално постојање такозваног Прилепског краљевства.

Медаљон Вукашина из Марковог манастира са натписом: „У име Христа Бога, благоверни краљ Вукашин“. Данас се налази у Националном историјском музеју у Софији.

Научи више:

Краљеви Вукашин и Марко, као и многи средњовековни владари, били су снажно посвећени изградњи цркава и манастира. Данас је од њиховог грађитељства сачувано значајно културно наслеђе. Међу најпознатијима су Марков манастир и црква Светог Андреја у Скопској области. Са овим владарима се повезује и Варошки манастир код Прилепа, који је, вероватно, обновљен у њихово време.

Представа краља Марка у Марковом манастиру, Скопско

Држава Јована и Константина Дејанових

У време слабљења српске државе, поред Вукашина и Јована Угљеше, на историјској сцени појавили су се и други утицајни феудалци у Македонији. Међу њима су се истакла браћа **Јован** и **Константин Дејанови**. Они су успели да завладају областима у североисточном делу Македоније, са седиштем у граду **Велбужду** (Ћустендилу). У то време, највероватније су признавали врховну власт краља Вукашина.

После Маричке битке, у којој су Османлије поразиле Вукашина и Угљешу, браћа Дејанови искористила су прилику да се ослободе власти краља Марка и почну да владају **самостално**. Сматра се да су у том периоду проширили своју власт ка југу, чиме је велики део источне Македоније ушао у састав њихове феудалне државе. Крајем седамдесетих година XIV века, Јован је преминуо, након чега је Константин остао једини владар.

Као и већина самосталних хришћанских владара тог доба, и они су издавали повеље (документе) којима су даривали имања манастирима и ковали сопствене монете. Ипак, током осамдесетих година XIV века, Константин је био приморан да прихвати османску власт и постане **вазал султана**. Историја њихове феудалне државе окончала се слично као и она Прилепског краљевства – потпадањем под османску власт.

Истражи:

Старији од браће Дејанови, Јован, у документима се потписивао као Јован Драгаш, док његов брат Константин никада није користио то име. Ипак, Византинци су обојици браће давали презиме Драгаш.

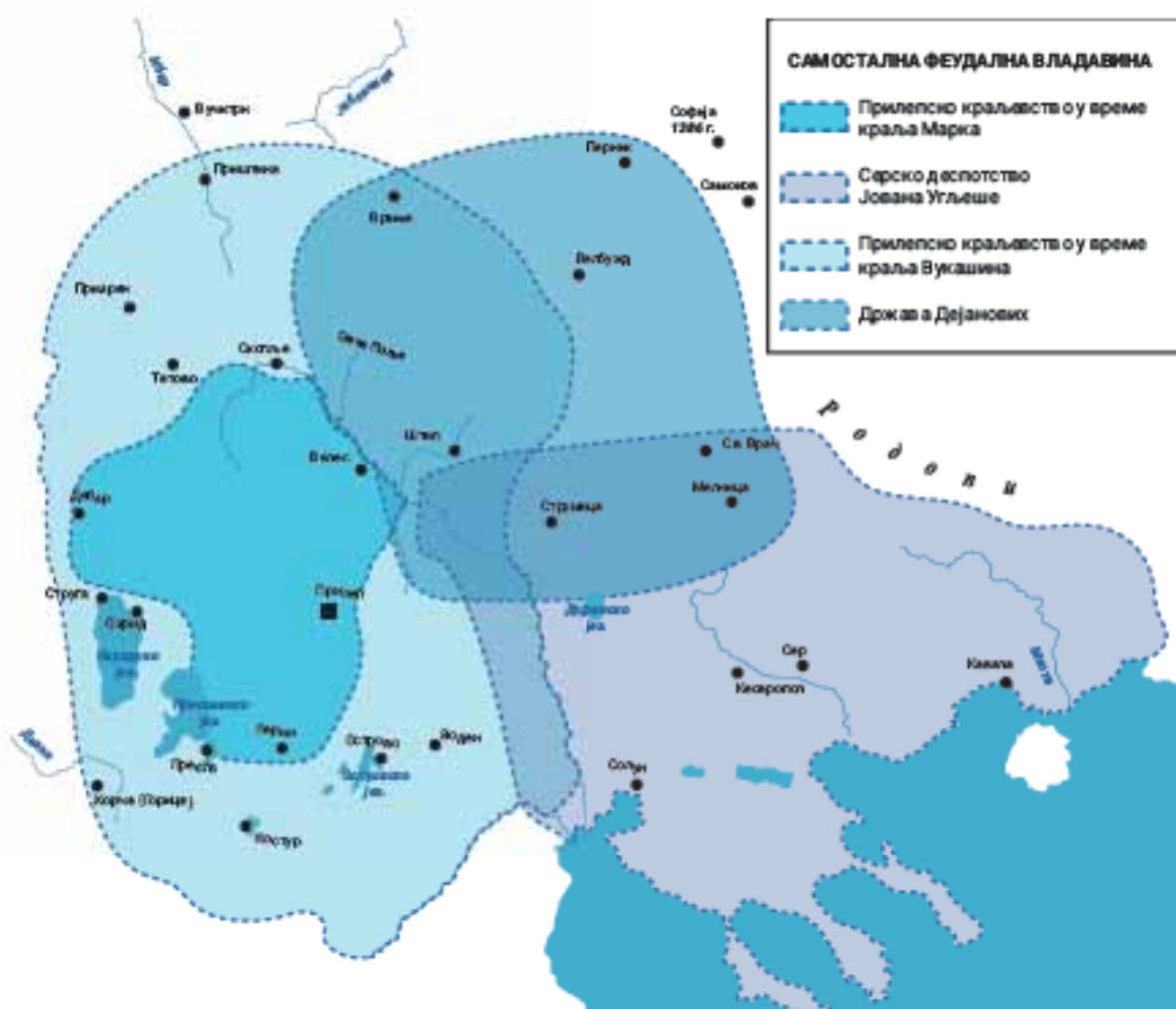
Истражи зашто се последњи византијски цар звао Константин XI Драгаш!

Минијатура из XIV века на којој је крајње лево приказан Константин Дејанов

Битка код Ровина у којој су Константин Дејанов и краљ Марко ратовали као османски вазали

Прилепско краљевство, Серско деспотство и држава браће Дејанови

Провери научено:

1. Зашто се у XIV веку на територији Македоније појавило више феудалаца који нису желели да се потчине српској централној власти?
2. Какве титуле су добили Вукашин и Јован Угљеша од српског цара Уроша V?
3. На којим територијама су углавном били концентрисани браћа Вукашин и Угљеша и како су се називале њихове феудалне државе?
4. Какве је обавезе имао краљ Марко према Османском царству након што је постао вазал султана?
5. Објасни како су Јован и Константин Дејанови постали самостални феудални владари.

Задатак:

1. Замисли да си писар на двору Вукашина и Угљеше!
Напиши кратак текст (есеј) у којем ћеш описати њихову владавину и највеће успехе које су постигли као владари.

Османлије и њихова освајања на Балкану

Током XIV века, као нова војна сила на Балкану појавила се Османска држава. Она је била основана од стране **Турака Селџука**. Они су под притиском Монгола у XII веку населили источне пределе Мале Азије. Тамо су формирали више малих кнежевина, познатих као беглукци, на чијем челу су били емири. Најмоћнији међу њима био је беглук којим је управљао емир **Осман**. Он је успео да уједини мање беглуке у једну државу, која је по њему добила име – **Османска држава**. Становници те државе називани су **Османлије**. Османлијски владари носили су титулу **султана**.

Наследници Османа су ојачали Османску државу до те мере да је постала водећа сила у Малој Азији. Већ средином XIV века, Османлије су почеле да разматрају освајање Балкана.

У то време, балканске државе су биле знатно ослабљене и расцепкане. Византија је била исцрпљена дуготрајним унутрашњим сукобима и спољним притисцима. Била је само бледа сенка некадашње моћне империје. Њена власт се сводила на мале поседе око Константинопоља, Солуна и Пелопонеза. Истовремено, Друго Бугарско Царство било је подељено на два дела, а Српско Царство се распало на више феудалних области. Заправо, након распада Душанове Србије, на Балкану није остала ниједна јака држава. Локални феудални владари, заокупљени међусобним сукобима, нису успели да препознају османску претњу која се надвијала над свима.

Османска освајања на Балкану

Продор Османлија на Балкан започео је средином XIV века. Освајањем стратешки важног града Галипоља, успели су да заобиђу Константинопољ и продрли су у Тракију. Убрзо затим заузели су град Адријанопољ, који је преименован у **Одрин**. Новоосвојени град одмах је постао престоница Османске државе. Преношењем престонице у Одрин, Османлије су јасно показале да су њихове освајачке тежње усмерене ка Западу, односно ка Балкану.

Емир Осман

Остатоци од тврдината Цимпе на Галиполскиот Полуостров – првата тврдина на Балканот освоена од Османлиите (1352 г.)

А) Македонија

Због свог географског положаја, прва на удару Османлија нашла се област деспота Угљеше. Одмах по ступању у контакт с његовом државом, османске војне јединице почеле су да нападају и пљачкају његове територије, с намером да га изазову на отворену битку. Током једног таквог напада, уништени су чак и манастири на Светој Гори.

Свестан опасности од Османлија, Јован Угљеша затражио је помоћ од других феудалних владара у Македонији. На његов позив за борбу против Османлија одазвао се једино његов брат Вукашин. Уместо да се бране, двојица браће одлучили су да крену у поход и протерају Османлије са Балкана. **Године 1371.** њихова војска стигла је до места Черномен на реци Марици. Тамо су били нападнути од стране османске војске. У сукобу познатом као **Битка на Марици**, војска Вукашина и Угљеше била је потпуно уништена. У бици су погинула оба владара.

Маричка битка показале се као једна од пресудних за османско освајање Балкана. Већ током осамдесетих година XIV века, Османлије су заузеле град Сер. Тим догађајем престала је да постоји држава Јована Угљеше. Тако су некадашње Угљешине територије постале прва подручја у Македонији под директном османском влашћу.

Након заузимања Серске државе, Османлије су принудиле владаре Прилепског краљевства и државе браће Дејанових да прихвате вазалне односе с њима. Такви односи трајали су до **1395. године**, када су краљ Марко и Константин Драгаш погинули

Маричка битка (приказ)

Творци историје:

Највише информација о Маричкој бици дознајемо из записа монаха Исаије Серског. Он пише да је војска Вукашина и Угљеше, која је бројала 60.000 војника, била изненада нападнута од стране Османлија током ноћи и на тај начин поражена. Међутим, научна анализа догађаја указује да су Вукашин и Угљеша вероватно имали знатно мањи број војника. Такође је мало вероватно да би током похода своју војску оставили незаштићену током ноћи.

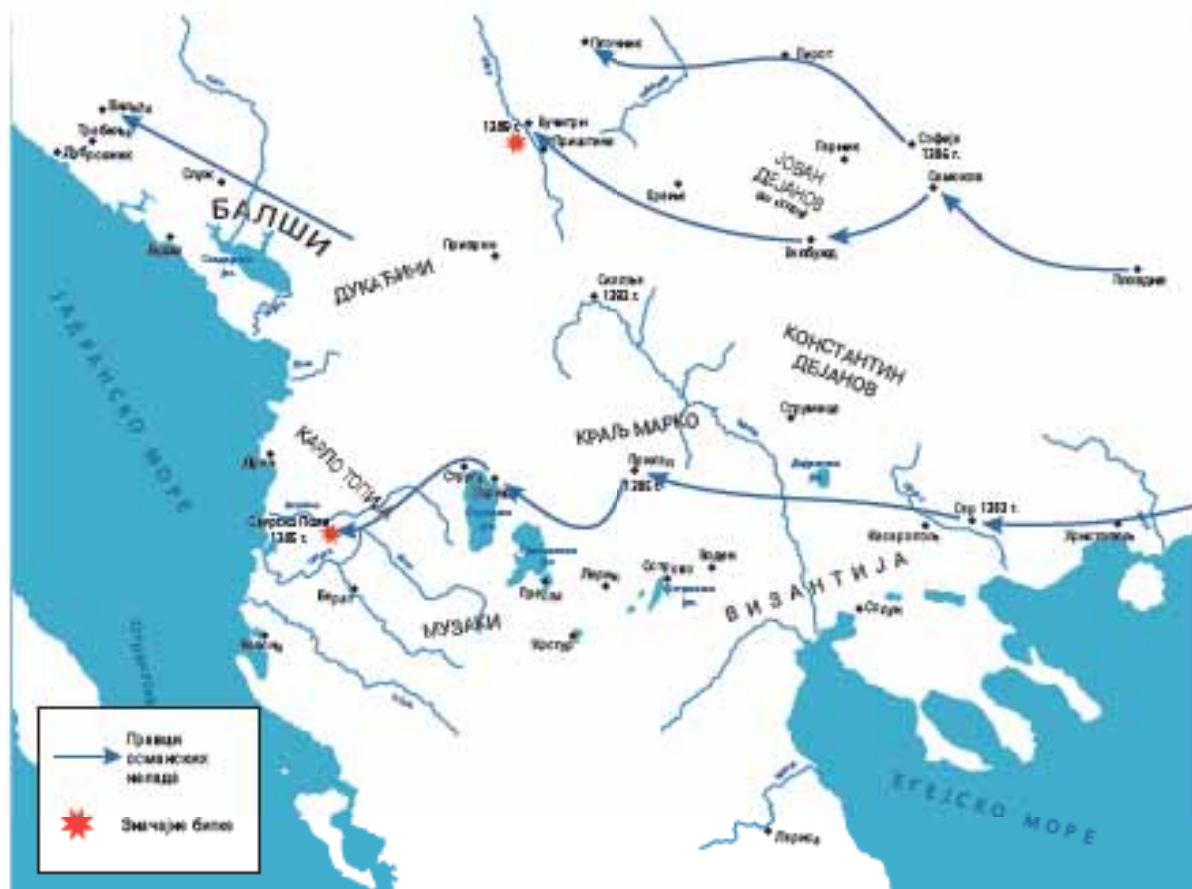

Истражуј:

Истражи на интернету битке цара Самуила против Византије код Сперхеја (997. године) и код Скопља (1004. године). Постоји ли нека сличност између тих битка и Маричке битке?

Османлијско оружје из Маричке битке.

Македонија после Маричке битке (карта)

у бици код места **Ровине** као османски вазали. Након њихове смрти, територије којима су управљали постале су део Османске државе.

У међувремену, Османлије су освојиле и остале делове Македоније, са изузетком града Солуна, који је коначно пао 1430. године. Тако је на територији Македоније успостављена османска власт.

Смртта на кралот Марко
(приказ од XIX век)

Б) Србија

После Маричке битке и пораза војски браће Вукашина и Угљеше, Османлије су у релативно кратком року успоставиле своју власт у Македонији, али и у деловима јужне Србије. Тамо су се османске војне јединице сукобиле са кнезом Лазаром Хребељановићем, који је након смрти цара Уроша V постао најмоћнији феудални владар у Србији.

Године 1389, османски султан Мурат I кренуо је са великом војском ка Србији. Са друге стране, кнез Лазар Хребељановић позвао је околне феудалне владаре да му помогну у борби против Османлија. Одлучујућа битка између две војске одиграла се на Косову Пољу. У **Косовској бици** погинула су оба владара. Након битке, наследник кнеза Лазара, његов син Стефан, прихватио је вазални однос према новом османском султану Бајазиту I.

Почетком XV века, Османска држава била је нападнута са истока од Монгола и убрзо потом захваћена великим унутрашњим сукобима. Искористивши ту ситуацију, кнез Стефан прекинуо је вазалне односе са Османлијама. Од византијског цара добио је титулу деспота, чиме је Србија постала деспотовина. Српска деспотовина постојала је до 1459. године, када су Османлије заузеле престоницу Смедерево. Тиме је окончана историја српске средњовековне државе, а Србија је потпала под османску власт.

Научи више:

Постоје различите верзије о начину на који је погинуо султан Мурат I. Према једној од најпознатијих легенди, Милош Обилић је, под изговором да се предаје, ушао у султанов шатор и убио га својим мачем. С друге стране, према турским изворима, султана је убио други српски војник који је на бојном пољу глумио да је мртав.

Кнез Лазар Хребељановић

Косовска битка (приказ)

Султан Мурат I

В) Бугарска

У другој половини XIV века, бугарска држава била подељена на два дела: **Трновско царство** и **Видинско царство**. Након Маричке битке, као и већина балканских владара, цар Иван Шишман, који је владао Трновским царством, прихватио је вазални однос према Османлијама.

Међутим, током осамдесетих година XIV века, Иван Шишман покушао је да прекине вазалне односе, одбивши да плаћа данак Османлијама. Због тога су Османлије продрле у Бугарску и том приликом заузеле старе бугарске престонице — Плиску и Преслав. Након ове демонстрације моћи, Трновско царство поново је прихватило вазални однос према Османлијама.

Након Косовске битке и доласка султана Бајазита I на власт, он је појачао притисак на Бугарску. После тромесечне опсаде 1393. године, Османлије су заузеле Трново. Тим догађајем Трновско царство престало је да постоји.

Владар Видинског царства, цар Иван Страцимир, 1396. године придружио се удруженим европским војскама које су кренуле у поход против Османлија. Међутим, војска европских владара доживела је тежак пораз у бици код Никопоља. Након овог неуспешног похода, Османлије су нападе и заузеле град Видин. Тим догађајем окончано је постојање Видинског царства, а територија Бугарске постала је део султановог поседа.

Сребрна монета цара Ивана Шишмана

Битка код Никопоља (минијатура из XV века)

Г) Албанија

Османско освајање Албаније започело је у другој половини XIV века. У то време, територија Албаније била је подељена између феудалних породица **Топија**, **Балши** (**Балшићи**), **Кастриоти** и других. Између ових феудалних породица непрестано су се водиле борбе за превласт над албанским областима.

Међусобно завађени албански феудалци не само што нису били у стању да пруже озбиљан отпор Османлијама, већ су често ступали у њихову службу

Научи више:

Територије у Албанији које су Османлије освојиле у првој половини XV века постале су део тзв. Албанског санџака са седиштем у Ђирокастру. С друге стране, албанске територије под контролом Венеције у средњем веку биле су познате под именом Венецијанска Албанија.

тражећи помоћ против својих ривала.

Неки феудални владари, како би сачували своје поседе и привилегије, добровољно су признавали османску власт. Као гаранцију своје лојалности султану, слали су своје синове у османску престоницу у Одрину. У суштини, настављали су да владају као вазални владари.

Након што су Османлије освојиле остале балканске земље, почеле су да разматрају успостављање директне контроле над Албанијом. У првој половини XV века, Османлије су заузеле централне и јужне делове Албаније. На тај начин, те територије постале су део Османске државе.

С друге стране, северни делови Албаније били су под влашћу Венеције. Она је држала под контролом градове Драч и Скадар. У планинским пределима северне Албаније владали су локални племенски поглавари. Они су понекад признавали венецијанску, а понекад османску власт, у зависности од тога која је држава у том тренутку била моћнија.

Тврђава у Берату

Провери научено:

1. Како је настала Османска држава?
2. Зашто балканске државе нису успеле да спрече продор Османлија на Балкан?
3. Који феудални владари из Македоније су учествовали у Маричкој бици и како је она завршила?
4. Какве су биле последице Косовске битке за Србију?
5. Како је било подељено Друго Бугарско царство у време османског освајања?
6. Објасни османско освајање Албаније.

Задатак:

1. Замисли да си феудални владар на Балкану у XIV веку, а османске војне трупе стално упадају и пљачкају твоје територије. Напиши писмо другим феудалним владарима у коме ћеш их убедити да ти се придруже у борби против Османлија.

Привредни и културни живот на Балкану (XII–XV век)

Привредне делатности

У развијеном и касном средњем веку, становништво Балкана бавило се различитим привредним делатностима. Главна занимања била су **пољопривреда** и **сточарство**. У равничарским пределима и речним долинама било је најзаступљеније ратарство. Притом, најзаступљеније су биле житарице. Људи који су радили на њивама били су углавном **зависни сељаци**. За орање земље користили су плуг и рало, а за остале послове разноврсне алате. Произведено жито мелено се у воденицама.

Стоچارство је обезбеђивало производе као што су месо, млеко и кожа. О стоки су се обично бринули сточари, који се у изворима називају и **власима**. Ипак, појам „Власи“ понекад је означавао припадност посебном народу.

На манастирским имањима нарочито је било заступљено **виноградарство**. Људи су такође поседовали **воћњаке**, из којих су добијали свеже и сушено воће. **Пчеларство** је било значајна делатност, а за мед и восак постојала је велика потражња на пијацама. Становништво крај језера, као што су Охридско и Скадарско, бавило се **риболовом**. У приморским крајевима, попут Драча и Валоне, постојале су солане за производњу соли.

Кључну улогу у средњовековној привреди имало је и **рударство**. Међу најпознатијим рудницима били су Злетово и Саса у Македонији и Ново Брдо у Србији, где се ископавала руда, што је омогућавало **ковање новца**. **Трговина** је, пак, значајно напредовала захваљујући управо ковању новца.

Научи више:

У развијеном и касном средњем веку за обраду земље користио се такозвани триполарни систем. То је био метод обраде при којем се земља делила на три дела. Први део се засађивао једном врстом култура, други другом, а трећи је остајао необрађен (угар). Угар се користио за испашу стоке, чији је измет обогаћивао земљиште. У овом систему, поједини делови су мењали намену сваке године. То је чувало плодност земље и омогућавало веће приносе.

Монета краља Вукашина (XIV век)

Истражи:

Покушај да пронађеш више информација о Власима у средњем веку!

Затим напиши кратак текст (есеј) о њиховом начину живота!

Књижевност

Политички и привредни успон балканских држава у XIII и XIV веку омогућио је значајан развој културе. У близини нових престоница или важних градских центара формиране су **књижевне школе**, најчешће смештене у црквама и манастирима. Ови центри наставили су традицију и постали главна места неговања словенске писмености и стварања нових књижевних дела. Заправо, словенска писменост, која је у време Византије била делимично потиснута, доживела је нови процват на Балкану. Међу значајнијим књижевним центрима издвајају се **скопски књижевни центар** у Марковом манастиру, **Трновска књижевна школа** у бугарској престоници Трнову и **српски књижевни центар у Хиландару** на Светој Гори.

У овом периоду словенска писменост се углавном изражавала кроз **ћирилично писмо**. Најчешће су се писала дела **духовног садржаја**, као што су житија, молитве, похвална слова и литургијски текстови. Поред религиозних дела, почели су да настају и **световни текстови** који су обрађивали теме из свакодневног живота или историјске догађаје. Такви примери су летописи, родослови и историјски романи. Значајан пример је дело Ђона Музакија, које се односи на историју племићке породице Музаки и написано је на италијанском језику. Посебно популаран постао је роман „Александрида“, у којем је обрађен живот Александра Великог.

Народно стваралаштво такође је имало важну улогу у култури Балкана. Сачуван је велики број историјских песама и легенди, међу којима посебно место заузимају приче о значајним владарима, као и легенде о краљу Марку.

У неким регионима Балкана, као што је Албанија, књижевно стваралаштво било је под утицајем не само византијске културе, већ и западне традиције. Тамо се срећу текстови написани на латинском и грчком језику, али постоје и сведочанства о словенској писмености, која је била део локалне културне традиције.

Научи више:

У средњем веку постојали су текстови који су се називали апокрифи или тајне књиге, а обрађивали су мистичне религиозне теме, легенде и приче. Црква их је забрањивала јер се нису поклапали са црквеним учењем. Због тога су се ове књиге често тајно шириле међу људима.

Камена плоча са грбом Карла Топије пронађена у цркви Шен Гон у близини Елбасана. (XIV век)

Црква „Свети Димитрије“ (Марков манастир) из XIV века, делимично обновљена од стране краља Вукашина, а у потпуности довршена од краља Марка

Градитељство и уметност

Градитељство у развијеном и позном средњем веку надовезивало се на традиције из ранијих периода. Настављена је изградња снажних **тврђава** и **дворова** за владаре и племство, као и верских објеката. Међу најпознатијим тврђавама из овог периода издвајају се Маркове куле код Прилепа, Штипска и Велешка тврђава, Царевац у бугарској престоници Трнову, као и тврђаве у Скадру и Лешу. Ове грађевине су штитиле градове од освајача, али су уједно истицале величину и моћ владара.

Поред одбрамбених грађевина, владари и племство посвећивали су велику пажњу изградњи **црква** и **манастира**, нарочито у XIII и XIV веку. Међу значајним хришћанским објектима издвајају се **Марков манастир** и црква „**Свети Андреја**“ код Скопља, подигнути од стране породице краља Вукашина. За српску династију Немањића посебно је био важан **Дечански манастир** код Пећи. Албанска породица Топија обновила је познату цркву **Шен Ђон**, док је **Килифаревски манастир** код Трнова био једна од најзначајнијих хришћанских грађевина бугарских царева. Ови храмови нису служили само за богослужење, већ су прерасли у културне центре.

Са изградњом храмова паралелно се развијала и **црквена уметност**, нарочито кроз **фрескосликарство** и **иконопис**. На зидовима црква често су били приказани главни добротвори изградње, који су се називали **ктиторима**. То су обично били владари или локални феудалци. Ови прикази истицали су њихову побожност и заслуге за учвршћивање вере. За потребе сликарства развијали су се **иконописачки центри** у којима су се уметници обучавали да стварају дела високе уметничке вредности. Један од најпознатијих таквих центара налазио се у Охриду, а слични су постојали широм Балкана.

Храмови су често били украшавани резбаријама од камена и дрвета. **Уметнички занати** доживели су значајан развој. Занатлије су израђивале уметничке предмете од злата, сребра и бакра. Владари и феудалци наручивали су луксузне предмете као што су накит, круне, пехари и украси са драгим камењем. За потребе цркве производили су се кр-

Маркове куле код Прилепа

Манастирска црква у Дечанском манастиру, изграђена у XIV веку.

Истражи:

У развијеном и позном средњем веку Балкан је доживео процват у књижевности и градитељству, стварајући велико културно наслеђе.

Истражи значај следећих културних и историјских споменика:

- Летопис попа Дукљанина
- Борилов синодик
- Варошки манастир
- Зографски манастир

Напиши краток текст во кој ќе објасниш зошто овие дела и места се важни за историјата и културата на Балканот.

стови, кандила, књиге са украшеним корицама и разноврсне одежде за црквени живот. У западним деловима Балкана развила се и вајарска уметност, односно израђиване су скулптуре и украсни рељефи.

Поред осталог, развила се и **музичка уметност**. Она је била тесно повезана са црквеним животом. Свештеници су користили црквено појање током богослужења, а постојали су и црквени хорови као пратећи део литургије.

Јован Кукузел, познати црквени композитор

Црква и зидине тврђаве Царевац у Трнову

Манастирски комплекс Трескавец у Прилепском крају, изграђен у XIII веку

Провери научено:

1. Која су била најзначајнија привредна занимања на Балкану у развијеном и позном средњем веку?
2. Наведи неке од значајнијих књижевних центара из тог периода!
3. Какве су се врсте грађевина подизале у тим вековима?
4. Објасни шта је уметнички занат!

Задатак:

1. Истражи да ли у твојој околини постоји грађевина из средњег века, као што је црква, манастир или тврђава. Ако пронађеш такав објект, напиши кратак есеј у којем ћеш га описати. Укључи информације о његовој историји, архитектури и значају за локалну културу.
Ако не можеш да пронађеш грађевину у својој околини, изабери неки познати објект са територије Македоније и истражи га!

„Последње писмо владара“

Опис активности:

Пред вама се налази текст који представља „последње писмо“ једног од владара Балкана (XI–XV век). Писмо садржи празна места која треба попунити тачним историјским подацима, као и креативни део у којем ви, ученици, у његово име треба да размислите о другачијим одлукама које је владар могао да донесе. За попуњавање информација можете користити уџбеник и истраживање на интернету. На крају, писма прочитајте пред одељењем, а остали ученици треба да погоде о коме се ради.

Текст на писмото:

„Драгом и верном народу,

Ја, _____ (име владара), по милости Божијој, владар _____ (име територије или државе), пишем ово писмо у последним данима своје животна. Иако сам моје владавине суочио сам са многим изазовима, као што је _____ (опис изазова), али сам се свим силама трудио да сачувам своје територије и народ. Ипак, успео сам да постигнем и значајне успехе, међу којима је _____ (навести конкретан подвиг или догађај).

Моја држава била је позната по _____ (ресурсима, култури или војној снази), а моји савезници били су _____ (име савезника или пријатеља). Верујем да ме њихови неће заборавити и да ће моје наслеђе _____ (важне личне вештеће наслеђа владара) остати урезано у њиховом сећању.

Креативни део

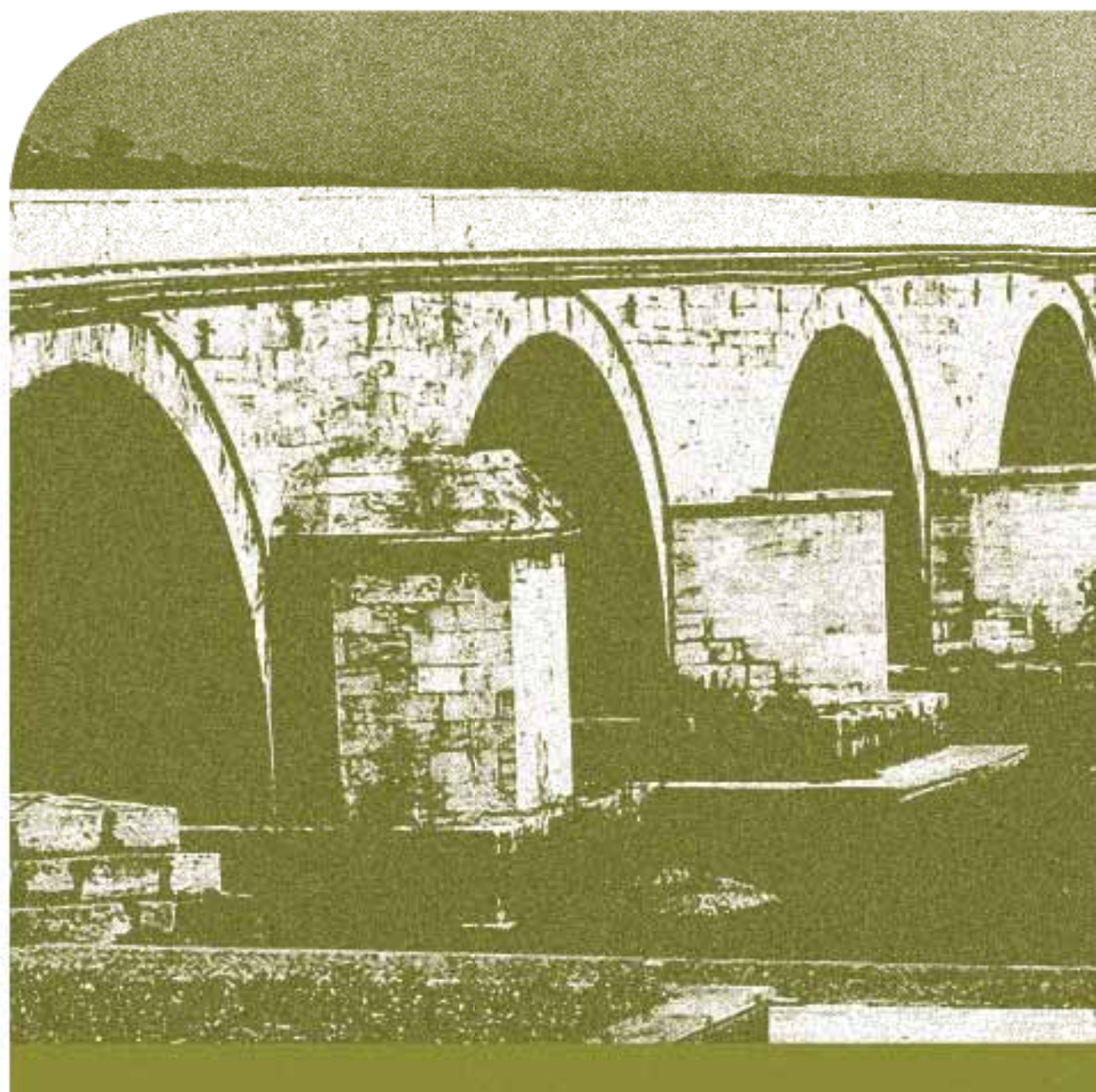
Јако ми је због неких ствари које нисам успео, али када бих могао да вратим време, донео бих другачију одлуку у вези са _____. Та одлука би променила следеће: _____.

Ваши заштитник и владар,
_____ (попис)

Т Е М А

5

Балкан и Македонија под османском влашћу

Османско царство

Уређење и организација државе

Организација и управљање Османским царством темељили су се на селџучком наслеђу, исламској традицији и елементима византијског наслеђа. Османско царство било је централизована држава на чијем челу се налазио **султан**. Његова власт била је неограничена и наследна. Султан се сматрао Божјим намесником на земљи. Истовремено је био врховни војни заповедник, верски поглавар и законодавац. Располагао је животом, имовином и чашћу својих поданика. Иако је његова власт формално била ограничена прописима, у пракси је владао апсолутистички.

У управљању државом султану је помагао султански савет, назван **диван**. У његовом раду учествовали су највиши државни, административни и војни званичници. Диван је доносио одлуке о најважнијим питањима у држави и саветовао султана. У почетку је самим диваном председавао лично султан, али касније ту улогу преузео је **велики везир**, који се сматрао првим помоћником султана.

Државна религија у Османском царству био је ислам. Сходно томе, правни систем у држави био је подређен исламском **шеријатском праву**. За спровођење шеријата биле су задужене судије познате као **кадије**. У османској држави судска и тужилачка власт нису биле раздвојене. Кадија је истовремено имао улогу и тужиоца и судије. На нижим нивоима, државној власти су били на располагању бројни службеници из различитих области.

Османска држава била подељена на велике административне области, зване **ејалети**. У првим вековима постојања државе, то су били **Румелијски** и **Анадолијски ејалет**. Османска власт на Балкану припадала је Румелијском ејалету, а она у Малој Азији Анадолијском ејалету. Ејалетом је управљао **бегербег**, један од најмоћнијих људи у држави. Ејалети су се делили на **санџаке**, којима су управљали **санџак-бегови**, а санџаци су се даље делили на мање административне јединице. Османски

Стилизовани потпис султана Сулејмана Величанственог. Овакви потписи османлијских султана називали су се тугра.

Сазнај више:

Чак и када није лично председавао диваном, султан је у сваком тренутку могао тајно да прати састанке. То је чинио преко посебног прозора са решеткама, који је гледао директно у просторију у којој је заседао диван. На тај начин се створила прича да султан увек све зна.

Судски спор у Османској држави (минијатура)

– Топкапи сарај – званична резиденција свих османских султана од XV до XIX века

управни апарат преузео је и прилагодио различите институције из претходних система потчињених народа и земаља. Зато су у њега уграђени елементи из византијског, словенског и арапског порекла.

Османска војска

Војска је била један од главних стубова Османске државе. Сматра се да су Османлије у средњем веку имале једну од најбоље организованих војски. Најзначајније јединице биле су **спахије** и **јаничари**.

Спахије су биле окосница провинцијске војске. У ратовима су учествовале као коњаници. Као надокнаду за војну службу добијале су лене, поседе са којих су имале право да прикупљају одређене порезе, пре свега десетак. Право на прикупљање пореза било је условљено редовним извршавањем војне службе.

Ударну снагу османлијске пешадије чинили су **јаничари**. То је била централна војска и лична гарда султана. Јаничари су потицали из потчињеног становништва. Османлије су бирале најспособнију мушку децу и слали их на посебну обуку у престоницу. Већина њих касније је улазила у јаничарски корпус, док су други служили као дворске слуге. Најспособнији међу њима могли су да се уздигну до највиших положаја у држави – **великог везира**. У неким об-

Мање познати речи

Султан – владарска титула у Османској држави

Диван – султански савет, тело које је саветовало султана

Везир – помоћник султана, висока функција у Османској држави

Лено – врста поседа од којег је спахија остваривао приходе путем прикупљања пореза

Ага (заповедник) јаничара стоји поред јаничара

ластима становништво је добровољно слало своју децу да постану јаничари, верујући да ће им то донети углед и напредак. У другим крајевима, пак, људи су се противили и настојали да избегну ову обавезу.

Јаничари су били васпитавани у османском духу и зато су важили за најпоузданије чуваре султана и државе. Нису имали право да заснивају породицу нити да поседују имовину. Њихова посвећеност војној служби често је била кључна за војне успехе Османлија. Поред копнене војске, Османлије су имали и морнарицу.

Османлије на три континента

Током XV и XVI века, Османска држава достигла је врхунац своје моћи. Године 1453. Османлије су освојиле Константинопољ, који је постао престоница царства. Због тог великог успеха, султан **Мехмед II** добио је надимак **Освајач**.

Наследници Мехмеда II успели су, поред Балкана, да освоје и земље Блиског истока (Палестину, Сирију и Иран), као и **Северну Африку**. На тај начин, Османлије су успоставиле контролу над трговином у Средоземном мору, а њихова држава се простирала на три континента: **Азију, Европу и Африку**.

Средином XVI века, за време владавине султана **Сулејмана Величанственог**, Османлије су прошириле своју власт на територију Угарске и стигле све до капија града Беча. То је био тренутак када је Османско царство било територијално највеће.

Поред војних успеха, султан Сулејман је сакупио све законе које су донели његови претходници и издао прву збирку закона познату као **Османски законик**. Због тога је добио надимак **Законодавац**.

У време султана Сулејмана, Константинопољ је био главни центар исламске културе. У његов двор долазили су уметници и занатлије из разних крајева света. Њихова дела представљала су спој европске и источњачке културе. Једно од великих градителских достигнућа тог периода је **Сулејманова џамија** – једна од најраскошних џамија на свету.

Сазнај више:

Ширењем државе, Османлије су освојиле три света града за муслимане: Јерусалим, Меку и Медину. Због тога су османски султани носили и титулу калифа – духовног поглавара свих муслимана у свету.

Спакхија

Сулејман I Величанствени
(1520–1566)

Захваљујући овим успесима, Сулејман Величанствени се сматра једним од најистакнутијих владара средњег века. Након његове смрти, моћ Османског царства почела је постепено да опада.

Османска монета из XVI века

Сулејманова џамија у Истанбулу

Провери знање:

1. Како је било државно уређење у Османском царству?
2. Објасни како је била организована османска војска!
3. На којим континентима се простирало Османско царство?
4. Зашто су поданици султана Сулејмана називали Законодавцем?

Задатак:

1. Замисли да си хроничар султана Сулејмана Величанственог. Истражи његов живот и напиши хронику са најважнијим догађајима из његовог живота и његовим достигнућима у спољној и унутрашњој политици.

Живот на Балкану и у Македонији под османском влашћу

Друштвени односи

Након османског освајања балканских земаља, оне су биле укључене у административни систем Османског царства. Пошто су те територије некада припадале моћном Византијском (Ромејском) царству, Османлије су их називале **Румелија**. Отуд потиче и назив **Румелијски ејалет**. Православне хришћане на Балкану Османлије су најчешће називале **Руми**.

У балканским земљама успостављен је османски **тимарско-спахијски систем**. То је феудални поредак са израженим војним карактеристикама. У том систему постојале су две основне друштвене класе: **аскер** (војничка класа) и **раја** (зависно становништво). У аскер су спадали спахије, државни службеници и исламски верски великодостојници. Сво остало становништво, без обзира на верску или етничку припадност, спадало је у категорију раје.

Султан, који је у име Бога располагао целом земљом у држави, додељивао је припадницима аскера лене (поседе) са којих су имали право да прикупљају одређене порезе. У зависности од висине прихода које су остваривали на тај начин, поседи су се делили на **тимаре**, **зијамете** и **хасове**. Управо због тога, спахије су биле обавезне на војну службу. Мањи део уживалаца таквих поседа обављао је и друге управне функције невојног карактера.

Становници у Османском царству имали су различите обавезе према држави и феудалном господару. Те обавезе су испуњавали кроз плаћање пореза и такси у новцу, кроз бесплатан рад и у натури. Један од најзначајнијих пореза у натури био је **десетак** – сељаци су били дужни да свом господару предају једну десетину свих пољопривредних производа. Неки порези били су обавезни за целокупно становништво, док су други важили само за одређене друштвене групе. Пример за то је порез **џизија** (гла-

Подсети се:

1. Како су се називали становници Византије?
2. За коју античку државу су становници Византије сматрали да су њени наследници?

Мање познати појмови:

Аскер – арапска реч која значи војник. У Османском царству овим појмом су се означавали припадници владајуће класе.

Раја – становништво које обрађује земљу феудалаца и плаћа порез.

Тимар – мали феудални посед (лено) у Османском царству.

џизија – порез по глави, који је плаћао сваки пунолетни мушкарца у породици. Познат и под именом арач.

Раја у Босни плаћа порез

варина). Овај порез су плаћали искључиво **немуслимани** као израз покорности и лојалности султану.

У време рата, држава је уводила и ванредне порезе. За потребе државе и попуњавање јаничарског корпуса, Османско царство је прикупљало најспособнију децу кроз порез познат као **девширме**.

Демографске промене

Након османског освајања Балкана, дошло је до уочљивих промена у структури становништва. У почетку су многи људи напустили градове и повукли се у удаљеније делове државе, даље од новог освајача. Да би оживела градове и организовала нову управу, власт је почела да насељава муслиманско становништво из Мале Азије. Први муслимански досељеници били су укључени у нову управу, судство и исламске верске институције. Након тога, насељени су и трговци, занатлије, учитељи и други. Овај процес насељавања муслиманског становништва из Мале Азије на Балкан назива се **колонизација**. Кроз колонизацију, Османлије су настојале да учврсте своју власт у новоосвојеним областима Балкана.

Крајем XIV века започело је насељавање турских номадских сточара из Мале Азије. Они су познати под именом **Јуруци**. Са њиховим досељавањем на Балкан, ово становништво је прешло на седелачки начин живота у организованим насеобинама. На територији данашње Македоније, јуручка насеља су била формирана у Овчепољском и Солунском региону, а најзаступљенија су била у планинским пределима Плачковице и Серте. У истом периоду, на Балкану се доселило и значајно јеврејско и ромско становништво. Јевреји су били најбројнији у **Солуну**, због чега је овај град добио епитет „мајка Израела“. Јеврејске заједнице су постојале и у Скопљу, Битољу и другим местима.

Са доласком Османлија започео је и процес преласка дела становништва са хришћанске на муслиманску вероисповест. У почетку су ислам прихватили имућнији слојеви друштва, како би сачували своје друштвене и економске привилегије. Ширење ислама било је најизраженије у Албанији, на Косову, у Босни, северозападној Македонији, као и у области Родопа у Бугарској.

Прикупљање девширме

Сазнај више:

Насељавање Јевреја у Османском царству било је последица њиховог прогона широм Европе. Након уједињења Шпаније, Јевреји који нису желели да пређу у хришћанство били су протерани са Пиринејског полуострва. У том периоду, слични прогони Јевреја дешавали су се и у Јужној Италији, на Сицилији и у француском региону Прованса.

Шарена џамија у Тетову

Прихватање ислама често је било повезано са разликама у правима и обавезама које су у Османском царству имали муслимани и немуслимати. Са жељом да избегну неке порезе, као и да стекну одређене повластице које су уживали муслимани, поједини људи су одлучили да пређу у ислам.

Већина људи који су прихватили ислам задржали су свој матерњи језик и обичаје. Неки од њих су сачували чак и поједине хришћанске верске ритуале. Ипак, прихватањем ислама стекли су значајне предности за напредовање у државној служби. Користећи те могућности, неки од новообращених муслимана касније су обављали високе функције у Османском царству.

Понекад је држава спроводила и присилну исламизацију. Најпознатији пример за то је порез девширме – одвођење деце из хришћанских породица. Та деца су најпре била превођена у ислам, а затим укључивана у војску као јаничари.

Постоје и примери присилне исламизације читавих региона, посебно у областима где су се јављали јачи устанички покрети против османске власти.

Привреда

У време османског освајања Балкана, већина становништва бавила се **пољопривредом**. Највише су се гајиле житарице и индустријске културе, а били су прилично развијени и виноградарство, повртарство и воћарство. Са османском колонизацијом Балкана, пољопривредна производња је обogaћена. Насељеници из Мале Азије донели су бројне нове културе и производе, које је локално становништво прихватило. Међу њима су били памук, сусам, пиринач, а касније и дуван, кукуруз и други. Они су донели и нова пољопривредна оруђа и алате, као и нове вештине и занате. Балканско становништво је од досељеника преузело и разна јела и зачине, карактеристичне за источне земље.

Било је развијено и **сточарство**. Од стоке су се добијали млеко, месо, вуна и кожа. Оне су се користили за исхрану и израду одеће. Ови производи су, поред тога, били важна извозна роба и предмет трговинске размене са Дубровником и Западном Европом. Планински предели Македоније, као и читавог

Истражи:

Истражи на интернету живот Мехмед-паше Соколовића и породице Ђопролу из Албаније. Затим одговори на следећа питања:

1. Које функције у држави је обављао Мехмед-паша Соколовић?
2. Зашто се један период историје Османског царства назива Ђопрулски период?

Мехмед-паша Соколовић

Сазнај више:

За разлику од Западне Европе, где се кукуруз проширио након открића Америке, у Османском царству ова култура је почела да се гаји након освајања Египта у XVI веку. Пошто је Египат био познат под именом Мисир, ова биљка је добила назив **мисирка**. Тај назив је и данас у употреби у неким деловима Македоније.

Балкана, пружали су повољне услове за **лов**, док су реке и језера омогућавале **риболов**. Због изузетних услова за риболов, **Охридско језеро** било је у поседу (хасу) османлијских султана.

Искоришћавање **рудних богатстава** са Балкана и из Македоније било је од посебне важности за Османлије. Рудници су најчешће били поседи султана (хасови), јер су доносили велике приходе држави. Међу најзначајнијим рударским центрима на Балкану били су: **Ново Брдо** у данашњој Србији и **Кратово** у Македонији, где је постојала ковачница за ковање новца (тарапана). У близини Охрида се експлоатисао сумпор, који је био важан састојак за производњу барута.

У градовима било је развијено **занатство**. Због новог начина живота, по доласку Османлија појавили су се и неки нови занати. Градска чаршија у сваком већем граду била је пуна различитих врста занатлија. Најпознатији су били фурнијере, бозације, алвације, ковачи, кујунџије, казанџије, оружари, резбари, занатлије из кожарске струке и други.

Занатлије које су израђивале исти производ обично су се налазиле у једном делу чаршије, који је био препознатљив по њима. Понекад су чак и сами градови били специјализовани за одређени производ. Баш као у Западној Европи, занатлије истог заната биле су организоване у своја удружења. У Османској држави таква удружења називала су се **еснафи**.

У Османској држави **трговина** је била под строгим државном контролом. Суочавала се са препрекама због несигурних путева широм државе. Сваки град имао је своју пијаци, која се одржавала једном недељно.

Временом су се појавили и трговци који су носили производе занатлија на разне вашаре. Број вашара на Балкану и у Македонији био је велики. Скоро сваки манастир или црква имали су свој вашар. Најпознатији од свих био је тзв. **Дољански вашар**. Због његовог великог значаја, опеван је у народним песмама ван Македоније.

Златкова кула – средњовековна кула у Кратову

Сребрна монета султана Бајазита II израђена у Кратову

Подсети се:

Како се називају удружења занатлија у Западној Европи?

Творци историје:

Важан извор за Дољански вашар је османски путописац Евлија Челебија, који је пропутовао кроз Македонију. Према његовом писању, током вашара се окупљало око 100.000 људи из Румелије, Арабије, Персије, целе Европе и свих других делова света. Биле су постављене хиљаде шатора, па је све то изгледало као војске Александра и Дарија. Вашар је трајао 40 дана, а тамо се могло наћи „и млеко од пилета“. Био је и велики број мађионичара, жонглера, играча и других забављача.

Свакодневни живот

Највећи део становништва на Балкану под османском влашћу живео је на селу. Током живота, велики број људи уопште није напуштао своје место становања. Њихове куће биле су скромне. Грађене су од дрвета или камена. Људи су, обично, спавали на земљаном поду.

Време у дому најчешће се проводило око породичног огњишта, где се припремала храна. При јелу се користила ниска округла подлога названа **софра**, око које су чланови породице јели седећи на поду. Јело се уз основни прибор из само једне чиније.

Људи су претежно проводили живот у раду, окружени својим блиским рођацима, суседима и мештанима. Породице су имале много деце. Најчешће је неколико генерација исте породице живело под истим кровом. У дому су послови обично били подељени, тако да је мушкарац радио на пољу или у радионици, а жена у кући и у башти. Деца су помагала у кућним пословима.

Одећа је била израђивана у домаћим условима и састојала се од вунених кошуља, прслука од крзна и слично.

Покривена пијаца (безистен) у Штипу

Софра

Провери знање:

1. Опиши тимарско-спахијски систем и наведи неколико османских пореза!
2. Која је разлика између колонизације и исламизације?
3. Које су главне привредне гране на Балкану и у Македонији под османском влашћу?
4. Опиши свакодневни живот људи на Балкану под османском влашћу.

Задатак:

1. Истражи на интернету и изради брошуру са примерима хране оријенталног порекла, која је данас заступљена у Македонији.

Отпор против османске власти

Разлози за појаву отпора

У другој половини XVI века, Османска држава почела је да показује знаке слабљења. Велики војни успеси били су све ређи, а порази на бојном пољу све чешћи. Због тога је ширење престало, а порази су били праћени постепеним губитком освојених територија.

Проблеми на спољном војном плану директно су утицали на продубљивање унутрашње кризе у османском друштву. У кризи се нашао тимарско-спахијски систем на којем се темељила османска доминација. Спахије више нису биле мотивисане као раније за успех у рату. Више су се интересовали за експлоатацију својих ленова. При томе су почеле да избегавају војну обавезу и да шаљу замену, која није имала одговарајуће искуство, нити посебан интерес.

Јаничари, некадашња ударна сила османске пешадије, такође су изгубили свој стари сјај. Због недостатка успешних ратова, више није било ни богатог плена из освојених територија. Једини начин да се попуни празнина у државној каси било је повећање пореза. Њихово прикупљање било је праћено злоупотребама, па је становништво плаћало знатно више него што је било прописано.

Због тога је код потчињеног становништва почео да се јавља отпор према османској власти. Тај отпор је био стално присутан у различитим облицима и формама. Делимо га на **пасивни** (неоружани) и **активни** (оружани) отпор.

Пасивни отпор

Пасивни (неоружани) отпор обухватао је све облике избегавања правила и прописа у Османлијској држави. Такав отпор се испољавао кроз различите форме. Најчешћи облици пасивног отпора били су: избегавање плаћања пореских обавеза, необрађивање и напуштање земље, непоштовање и заобилажење судова, отпор према ширењу ислама и духовни отпор изражен кроз народно стваралаштво.

Битка код Лепанта (1571. године) – у њој су Османлије изгубиле готово целу флоту

Сазнај више:

Један период из историје Османлијске државе у XVII и XVIII веку био је обележен честим побунама јаничара. Они су имали толико моћи да су чак могли да смене султана који им нису одговарали. Тако се јаничарски корпус, од ударне снаге у османлијској војсци, постепено претворио у извор проблема за саму државу.

Истражи:

Истражи на интернету живот Злате Мегленске и Ђорђа Кратовског. Затим у свесци напиши кратак текст (есеј) о њиховом животу и одговори на следећа питања:

1. Који облик отпора су практиковали?
2. Зашто су проглашени за светитеље?

Све то било је праћено разним молбама и жалбама упућеним властима. Избегавање пореских обавеза понекад је било индивидуално, али је било и случајева када је целокупно становништво напуштало село пре доласка порезника. Посебно снажан био је отпор према одвођењу деце у јаничарски корпус.

Становништво је често игнорисало османлијске судове. Међусобне спорове настојало је да решава ван њих. Најчешће се то дешавало уз посредовање неког уваженог човека у селу (учитеља, свештеника и сл.). Ради јачања народног духа, ширили су се разни митови и народна предања. У Македонији, најпознатији такви митови били су повезани са краљем Марком.

Активни отпор

Најпознатији облик активног (оружаног) отпора било је **хајдутство**. Ова појава представљала је израз незадовољства становништва османлијским државним системом, у којем су владали насиље и безакоње. Хајдучки покрет био је најјачи у другој половини XVII и током XVIII века. У том периоду, хајдучке чете су крстарили широм Османлијске државе. Хајдутство је посебно долазило до изражаја у време ратова, када је држава била обузета спољним проблемима.

Хајдуци су били људи који су напуштали своје домове и породице са циљем да се освете за нанету неправду и да се супротставе представницима власти. Били су организовани у чете, најчешће састављене од 20 до 30 људи. На челу сваке групе налазио се **харамбаша**. Хајдучке чете су се окупљале у пролеће (око Ђурђевдана), а распуштале на јесен (око Митровдана). Током зиме, хајдуци су се скривали код поверљивих људи. Особе које су им помагале називале су се **јатаци**. Они су прикупљали храну, одећу, информације и оружје за хајдуке. Такође, скривали су болесне и рањене хајдуке.

Хајдучке чете нападале су имања богатих феудалних господара, трговачке караване и порезнике. Међутим, нису нападале сиромашно становништво. Због тога је народ хајдуке доживљавао као своје заштитнике. Хајдутство је опевано у великом броју народних песама, а сачуване су и бројне легенде о њиховим подвизима.

Св. Злата Мегленска

Извори говоре:

Најстарији податак који сведочи о хајдутству у Македонији потиче из 1502. године. Ради се о нападу на један трговачки караван. У вези са тим случајем, штипски кадија је осудио на смрт шесторицу хајдука.

Деда Иљо Малешевски у хајдучкој ношњи (XIX век)

Осим мушкараца, у редовима хајдучких чета било је и жена. Постоје ретки случајеви када су жене предводиле хајдучке дружине. Један такав пример је Сирма-војвода, која се прославила у североисточним деловима Македоније. Многе легенде су испричане и о подвизима Румене-војводе.

Османлијска власт је предузимала различите мере за неутралисање хајдутства.

Чињеница да је хајдутство опстало све до краја Империје говори о његовој чврстој организацији. Ухваћени хајдуци најчешће су били осуђивани на смрт или на дугогодишње затворске казне. Тела кажњених хајдука дуго су остајала изложена на јавним местима као средство за застрашивање. Понекад је власт опраштала преступе одметнутих хајдука.

Још један облик активног отпора против османлијске власти биле су **побуне** становништва. Једна од познатијих побуна у Македонији била је Прилепско-мариовска побуна, која је избила у другој половини XVI века. Због нарушавања одређених права, око 1.000 сељака из Прилепа и Мариова, наоружаних моткама, секирама и вилама, напало је прилепски суд и градску управу. У XVII веку побуне су постале честа појава на Балкану и у Македонији. Ови облици отпора представљали су увод у озбиљније облике борбе – устанке. За разлику од побуна, које су биле спонтани израз незадовољства без јасне идеологије, устанци су били покретани ослободилачком идејом и имали организованији карактер.

Сирма-војвода

Истражи:

Прочитај народну песму или причу повезану са Сирмом-војводом, Руменом-војводом или неким другим хајдуком. Опиши како су те личности представљене у народном стваралаштву

Провери знање:

1. Зашто се појавио отпор против османлијске власти на Балкану?
2. Који облици пасивног отпора су били заступљени?
3. Опиши деловање хајдучких чета!
4. Која је главна разлика између побуна и устанака?

Задатак:

1. Замисли да си становник једног планинског села у Македонији и да сарађујеш са хајдучком четом која се крије у околној шуми. Објасни организацију чете и своју улогу у њој.

Устанак Скендербега

Албански отпор у првој половини XV века

У првој половини XV века, централни и јужни делови Албаније били су под влашћу Османлија, док су северни делови били под контролом Венеције.

Убрзо након успостављања османлијске власти, појавили су се први облици отпора међу становништвом. Први већи устанак у јужним деловима Албаније предводио је **Ђерђ Аријанит**. До средине XV века, он је у више наврата успео да порази османлијске трупе. Вести о његовим успесима против наизглед непобедивих Османлија прошириле су се широм Европе. Ради очувања своје власти, Ђерђ Аријанит је склапао савезе са европским владарима против Османлија. Ипак, због жестоких османлијских напада, склонио се и остатак живота провео у венецијанским поседима у Албанији.

До средине XV века у јужној Албанији било је више мањих побуна и устанака. Сви су завршили без успеха. Феудални владари у Албанији нису успели да се уједине, па самим тим нису могли ефикасно да се супротставе Османлијама.

Порекло Скендербега и почетак устанка

Најупечатљивија личност међу феудалним владарима који су у првој половини XV века покушали да одбаце османлијску власт био је Ђон Кастриот, из феудалне породице **Кастриоти**. Он је владао областима од реке Мат до града Драча. Ипак, његов први покушај отпора био је неуспешан. Османлије су га приморале да свог сина **Ђерђа Кастриота** пошаље у Одрин као залог своје лојалности султану.

Тако је млади Ђерђ Кастриот стигао на султански двор у Одрину. Тамо је примио ислам и почео да похађа школу у којој су се обучавали будући јаничари. Ђерђ Кастриот се по својим способностима издвајао од остале деце. У школи је добио муслиманско име Искендер, односно **Скендер**. По завршетку шко-

Биста Ђерђа Аријанита из музеја у Кроји

Грб породице Кастриоти

Сазнај више:

Сматра се да је Ђерђ Кастриоти добио име Искендер због својих изузетних војних способности. Име Искендер потиче из османлијске верзије имена Александар. Тим именом Османлије су упоређивале његове војне способности са способностима легендарног античког владара Александра Великог

ле био је укључен у османлијску војску, са којом је учествовао у више војних похода.

Скендер-бег је постигао запажене успехе у војним походима Османлија. Као награду за то, султан му је доделио титулу бега. Истовремено, добио је санџак у Албанији, којим је управљао као санџакбег.

Године 1443. Османлије су претрпеле велики пораз од Мађара. Охрабрен тим поразом, у којем је и сам учествовао, Скендер-бег је одбацио османлијску власт. Уз помоћ лукавства успео је да освоји град **Кроју**. Убрзо након тога, завладао је већим делом Албаније и деловима западне Македоније (Дебарско-струшки крај).

Лешка лига и борбе са Османлијама

Иако је имао почетне успехе, Скендер-бег је знао да су му за наставак рата против Османлија потребни савезници. Због тога је организовао скуп са вођама других феудалних породица у Албанији. Састанак је одржан у цркви Шен Кол у граду Лешу. Присуствовали су представници породица Аријанићи, Топија, Дукађини и других. Тада је формиран војни савез познат као **Лешка лига** или **Албанска лига**. На том скупу Скендер-бег је добио титулу капетана Албаније.

Портрет Скендер-бега (1552. година)

Сазнај више:

Када је Скендер-бег стигао пред капије Кроје, управнику града је показао писмо у којем султан, наводно, препушта град Скендер-бегу. Такво писмо Скендер-бег никада није добио, али је на тај начин успео да уђе у Кроју и да освоји град.

Скендер-бег улази у Кроју

Након стварања овог војног савеза, Скендер-бег је у више битака у Албанији и западној Македонији успео да порази османлијску војску. Због тих успеха, стекао је велики углед међу хришћанским владарима.

Након неколико пораза, велика османлијска војска под личним вођством султана Мурата II продрла је у Албанију. Град Кроја, који је био центар устанка, остао је под опсадом око пет месеци. И овај османлијски поход завршио је неуспешно. Отпор Скендер-бега изазвао је одушевљење у западној Европи. Папа Каликст III назвао је Скендер-бега *Athleta Christi* – „заштитник Христове вере“.

Скендер-бег је био успешан у борбама против Османлија током 50-их и 60-их година XV века. Ипак, није имао довољно снаге да одбрани своју територију. Након освајања Константинопоља, султан Мехмед II је окупио снажну војску и кренуо ка Албанији, на коју је гледао као базу за даље османлијско ширење ка Италији. У међувремену, Скендер-бег није добио одговарајућу помоћ од западноевропских владара. У таквим околностима, неки феудал-

Оригинални шлем Скендер-бега. Данас се чува у музеју у Бечу.

Скендер-бег на минијатури из XV века – један од његових најстаријих приказа.

Сабор у Лешу

ни моћници су га напустили и прешли на страну Османлија.

Територија под устаничком контролом Скендер-бега постепено се смањивала, а обруч око Кроје се све више стезао. Године 1468, док се припремао за нови сабор албанских феудалаца, Скендер-бег се изненада разболео и преминуо у граду Лешу. Сахрањен је у тамошњој цркви Шен Кол. Његове власти након тога припале су Венецији.

Име Скендер-бега оставило је снажан траг у сећању Албанаца. Током XIX века, када су се Албанци почели дизати против Османлија, његово име је постало симбол јединства народа, без обзира на верску припадност. Постао је симбол борбе за ослобођење од османлијске власти и за стварање независне албанске државе. Због тога је опеван у народном стваралаштву.

Скендер-бег је био поштован и широм хришћанске Европе. Његовом смрћу, европске државе су изгубиле човека који је више од две деценије успешно пружао отпор Османлијама у једном делу Европе. Његова борба је представљена у бројним научним и уметничким делима, на различитим светским језицима.

Албанија након устанка Скендер-бега

У периоду непосредно после смрти Скендер-бега, Венеција не само што је задржала, већ је и проширила своје поседе. У другој половини XV века, Османлије су успеле да освоје кључне градове који су били под венецијанском контролом. Године 1501. османлијске трупе су ушле у град **Драч**, који је био последње упориште венецијанске власти. Тим освајањем, цела територија Албаније нашла се под османлијском влашћу.

Након потпадања Албаније под османлијску власт, територије којима су управљали локални феудалци биле су укључене у османлијски систем управљања. Једини део који је остао ван тог система били су планински предели у северној Албанији. Тамо је опстајао облик **племенског самоуправљања**. Племенски старешине биле су обавезне да плаћају го-

Творци историје

Занимљиве податке о Скендер-бегу сазнајемо од његовог биографа Марина Барлетија. Он је написао дело „Историја живота и дела Скендер-бега“. Књига је била одштампана у Венецији, а потом и у Риму, почетком XVI века. Тако се прича о Скендер-беговој борби против Османлија проширила широм Европе. Скендер-бег је опевао и македонски песник Григор Прличев у поеми „Скендербег“.

Марин Барлети

Андроника (Доника) – Скендер-бегова супруга

дишњи данак Османлијама и имале су право да управљају својим племеном. На тај начин, Османлије су прихватиле ову племенску организацију као део свог система владавине.

Током XVI и XVII века, области у Албанији у којима је функционисало племенско самоуправљање биле су главна жаришта отпора против Османлија. Након слабљења државе и њених ратова са европским силама, Албанци су поново покушали да одбаце османлијску власт. Први значајнији устанак догодио се у време Великог турског рата (1683–1699). Устанак се проширио широм Косова, као и у северним деловима Албаније. Његов вођа био је епископ **Пјетр Богдани**. Он се са устаницима придружио Аустријанцима. Ипак, устанак је био угушен од стране Османлија.

Сазнај више:

Племенско уређење у северној Албанији било је организовано по сопственим законима. Оно се заснивало на обичајном праву, које није било исто код свих племена. Као основа служио је тзв. Закон Леке Дукађинија (збирка албанских обичајних правила). За важнија питања сазивана је племенска скупштина.

Пјетр Богдани

Провери знање:

1. Зашто албанске побуне нису успеле пре устанка Скендербега?
2. Како је започео устанак Скендербега?
3. Објасни значај Скендербега за Албанце и за западноевропске земље!
4. Какве обавезе су имале племенске старешине у северној Албанији према Османлијама?

Задатак:

1. Замисли да си учесник на сабору вођа феудалних породица у Албанији и да треба да убедиш присутне да се придружи Лешкој лиги. Шта ћеш им рећи? Напиши своје аргументе у свесци.

Карпошев устанак

Велики турски рат

Крајем XVII века започео је **Велики турски рат** (1683–1699), који представља један од најзначајнијих војних сукоба Османлија у Европи. Водио се између Османлија и неколико европских држава удружених у савез познат као **Света лига**. У почетку су чланице савеза биле Аустрија и Пољска, а касније су се придружиле Русија и Венеција. Главну ударну снагу чинила је аустријска војска, која је постигла највеће успехе. Рат је започео покушајем Османлија да освоје град Беч 1683. године. Након скоро два месеца опсаде, османлијски напад је одбијен, а аустријска војска је кренула у контранапад ка југу, односно ка Балкану. Године 1689. аустријска војска се пробила дубоко на Балкан и стигла до Македоније. Том приликом, османлијске снаге нашле су се у тешкој и сложеној ситуацији.

Главнина аустријске војске, под командом искусног генерала **Пиколоминија**, без озбиљнијег отпора заузела је Косово. Након тих успеха, аустријске трупе наставиле су ка југу. Када су заузеле Качаничку Клисуру, нашле су се пред **Скопљем**. Османлијске снаге које су покушале да се супротставе Аустријанцима биле су поражене у првом сукобу испред града и разбежале се. Појава аустријске војске пред Скопљем изазвала је панику у граду. Већина османлијских војних снага, градска управа, као и део становништва, у паници су напустили Скопље.

Тако су аустријске трупе ушле у град без борбе. Пиколомини је, након анализе ситуације, закључио да није безбедно да остане у Скопљу. Није имао довољно војске да настави даље, а ако би остао у граду, ризиковао би напад османлијске војске. Ови догађаји одиграли су се крајем октобра 1689. године, што је представљало додатни разлог за забринутост. Због јесењих киша постојала је опасност да се аустријске трупе суоче са тешкоћама при повратку кроз Качаничку Клисуру. Да не би оставио град Османлијама, Пиколомини је одлучио да спали Скопље и повуче се. Град је спаљен, а пожар је беснео два дана. Аустријанци су се затим повукли ка Качанику.

Пољски краљ Јан III Собјески помаже Аустријанцима у одбрани Беча

Извори говоре:

Своје утиске о граду Скопљу Пиколомини је изнео у писму упућеном цару Леополду I. У писму пише: „Град Скопље је скоро велик као Праг. Он је без зидина и без ровова. Затекао сам га напуштеног, лишеног свих драгоцености, али богато снабдеженог робом.”

Сазнај више:

У периоду када су Аустријанци боравили у Скопљу, проширила се епидемија куге. Због тога се у делу литературе наводи да је куга била разлог за спаљивање града. Сам Пиколомини је записао да му је било жао лепих зграда, џамија и башта, али да је морао да спали Скопље јер није имао довољно војске – а не због куге. Ипак, убрзо након тога, преминуо је од куге.

Град Скопље крајем XVI века

Након паљења Скопља, аустријске снаге са севера извеле су још неколико упада у Македонију, у правцу Штипа, Велеса и Маврова. У међувремену, османлијске снаге, због лоших резултата на бојном пољу и аустријске претње, повукле су се из северних делова Македоније. Тако је овај простор практично остао без присуства и аустријске и османлијске војске. У суштини, област се претворила у **ничију земљу**. Такву ситуацију искористили су хајдуци, који су успели да преузму контролу.

Почетак и ток Карпошевог устанка

Током рата против Свете лиге, због повећаних трошкова, османлијска држава је значајно подигла порезе и увела нове. Победе Свете лиге подстакле су становништво да размишља о ослобођењу од Османлија. У таквим условима, на Балкану и у Македонији дошло је до јачања хајдучког покрета. Та појава била је нарочито изражена у североисточним деловима Македоније.

Један од познатих хајдучких вођа у овом региону био је Карпош. О његовом животу пре устанка постоји мало података. Према османлијским хроникама, био је хајдук који је деловао на простору око западних Родопа. Пошто нису успели да га неутралишу, Османлије су покушале да га придобију у своју службу. Именовали су га за старешину који

Император Леополд I из династије Хабзбург (1658-1705)

Сазнај више:

Због недостатка података у историјској науци, постоје недоумице чак и у вези са именом Карпош. Према доступним информацијама, није јасно да ли се ради о личном имену или о некој врсти надимка. У османлијским хроникама он се помиње као Карпуз, што је у словенским језицима пренето као Карпош.

је требало да гони хајдуке. Међутим, током аустријског паљења Скопља **1689. године**, Карпош се одметнуо од Османлија и подигао устанак против османлијске власти. Тај устанак је познат као **Карпошев устанак**. Као главни центри устанка сматрају се **Крива Паланка** и **Куманово**.

Према османлијским хроникама, након спаљивања и повлачења Аустријанаца, Скопље се такође нашло под контролом Карпошевих устаника. На простору између Скопља, Куманова и Криве Паланке створена је **слободна територија**, која је трајала шест недеља. Устаничкој области припадали су и Кратово, као и крајеви око Леснова. Устаници су Карпоша сматрали ауторитетом, односно својим краљем, и ширили такве гласине. Међутим, та прича нема документовану потврду. Привремено битисање Карпоша на том простору одговарало је и Аустријанцима и Османлијама. За Аустријанце, Карпош и његови устаници представљали су прву линију одбране у случају османлијског контра напада. За Османлије, устаничка област била је неутрална зона која им је омогућавала реорганизацију пре наставка рата. Тако је Карпошева територија представљала врсту **тампон-зоне** између аустријске и османлијске војске.

Гушење Карпошевог устанка

У међувремену, Османлије су се реорганизовале и већ током зиме нападе устаничку територију. У помоћ им је дошао и татарски хан Селим Гирај. Одлучујућа битка између османлијске војске и Карпошевих устаника одиграла се код Куманова. У отвореном сукобу устаници су били поражени, а Карпош заробљен. Османлије су без већих потешкоћа заузеле и град Скопље. Вођа устанка – Карпош – био је сурово убијен поред Каменог моста у Скопљу. На тај начин, Карпошев устанак је био угушен. Османлије су преузеле иницијативу у рату и успеле, барем привремено, да протерају Аустријанце са Балкана.

Творци историје

Све информације о Карпошевом устанку којима располажемо засноване су на хроникама османлијских летописаца Рашида, Силах дара и Дефтердара. Поред тога, постоји и неколико званичних османлијских докумената. У аустријским документима не постоји ниједан податак у којем се директно помињу Карпош и његов устанак.

Споменик Карпошу у Скопљу

Извори говоре:

Када су Аустријанци приметили да се ратна срећа окреће у корист Османлија, почели су да шаљу позиве становништву Балкана, обећавајући заштиту и разне привилегије, како би поново придобили њихово поверење. Тако је аустријски цар Леополд I издао једно писмо о заштити „македонском народу“ (gens Macedonica). У писму се наводи да је оно издато на захтев двојице „Македонаца“ (Macedones), Марка Крајде из Кожана и Димитрија Георгија Поповића, обојице „рођених у македонском Солуну“ (in Saloniki macedonica natos).

Простор захваћен Карпошевим устанком

Последице и значај Карпошевог устанка

Велики турски рат и Карпошев устанак оставили су озбиљне последице у угроженим областима. Велики део хришћанског становништва из Скопске, Кумановске, Штипске, Кривопаљанчке и других области Македоније почео је да се повлачи ка северу, заједно са аустријском војском. Они су били насељени на територијама Угарске, које су након овог рата дошле под аустријску власт.

Карпошев устанак има огроман значај у историји Македоније. Током овог устанка, први пут од османлијског освајања дошло је до прекида власти. Учествојући у Карпошевом устанку, македонско становништво показало је да је спремно да искористи сваку повољну прилику за ослобођење од осман-

Сазнај више:

Велики део исељеника из Македоније, под притиском католицизма из Угарске, наставио је пут ка православној Русији. Русија их је населила на територији Украјине. Исељавање након Карпошевог устанка представља један од првих документованих случајева емиграције. По доласку у Русију, ови емигранти су се укључили у царску руску војску. Године 1759. од њих је формиран тзв. Македонски пук у руској војсци

лијске власти. На тај начин Карпош је постао симбол борбе за слободу од османлијске власти.

Плоча у знак сећања на Карпоша на
Каненом мосту у Скопљу

Канени мост у Скопљу

Провери знање:

1. Зашто је аустријски генерал Пиколомини запалио град Скопље?
2. Опиши живот Карпоша пре устанка!
3. Како су Аустријанци и Османлије гледали на територију под контролом Карпоша?
4. Које су последице Карпошевог устанка?
5. Какав је значај Карпошевог устанка у историји Македоније?

Задатак:

1. Замисли да си хајдучки вођа у северним деловима Македоније 1689. године, а аустријска војска је управо нанела нов пораз Османлијама. Напиши проглас у којем позиваш становништво на устанак за ослобођење од османлијске власти.

Положај Охридске архиепископије у Османлијској држави

Османлије и Охридска архиепископија

Након освајања Охрида и успостављања стабилне власти, Османлије нису задрале у статус Охридске архиепископије. Султани су били толерантни према овој црквеној институцији, што је било од користи за обе стране: архиепископија је у Османлијама добила сигурног заштитника, а султан је добио лојалну установу. Ипак, рад архиепископије био је прилагођен новим условима. Избор новог архиепископа морао је бити потврђен султанским актом. Посебним актима потврђивани су и епископи. Према османлијским документима, охридски архиепископ је био именован као **румелијски архиепископ Охрида и његове пастве**, или као архиепископ Охрида и његове пастве неверника.

Толерантном политиком и поштовањем старе црквене организације, Османлије су лако успевале да успоставе контролу над потчињеним хришћанским становништвом. Уз помоћ лојалног верског поглавара обезбеђиван је мир међу становништвом у односу на нову власт. Такав приступ имао је теоријску основу у исламском шеријатском праву. У њему се хришћани наводе као један од тзв. „народџа Књиге“, који имају право да слободно исповедају своју веру.

На тај начин, након османлијског освајања Охрида, успостављена је извесна сарадња између врха Архиепископије и османлијских власти. Охридска архиепископија је у почетку не само задржала своје епархије, већ је уз подршку власти успела да прошири своју дијецезу на рачун других цркава. Османлије су, с друге стране, преко ње успеле да остваре свој циљ – контролу над хришћанским становништвом.

Подсети се:

1. Шта означавају термини Руми и Румелија?
2. За које становништво су Османлије користиле те термине и зашто?

Мање познате речи

Паства – група хришћана за коју је одговоран један духовни поглавар.

Сазнај више:

Охридска архиепископија имала је привилегован статус у односу на друге цркве на Балкану. Та подршка од стране Османлија постојала је из више разлога. За разлику од других цркава које су биле повезане са средњовековним државама, Охридска архиепископија није била директно повезана ни са једном државном круном. Поред тога, Охридска архиепископија била је једина црква која се противила унији са западном црквом, за разлику од осталих балканских цркава.

Током XV века, Охридској архиепископији су биле прикључене епархије у **Бугарској, Влашкој, Молдавији** и деловима **Србије**. На тај начин, Охридска архиепископија постала је доминантна православна црква на Балкану. Њеној територији биле су прикључене чак и неке православне општине које нису имале никакве историјске везе са Охридском архиепископијом, као што су биле православне општине у Италији.

Након османлијског освајања Константинопоља, османлијске власти су се окренуле **Цариградској патријаршији**. Она је, уз подршку султана, почела да учвршћује свој утицај у држави. У таквим околностима, власти су промениле однос према Охридској архиепископији. Због тога је током XVI века изгубила значајан део раније стечених привилегија и територија.

Однос османлијских власти према Охридској архиепископији почео је да се мења у првој половини XVI века, нарочито за време султана Селима I и Сулејмана I Величанственог. Током њихове владавине, више црква било је претворено у џамије. Међу њима су биле и охридске цркве „Св. Софија“ и „Св. Пантелејмон“. Након што је саборна црква Св. Софија претворена у џамију, седиште Архиепископије премештено је у цркву **„Св. Богородица Перивлепта“**. Тамо су привремено пренете и мошти св. Климента, које су се раније налазиле у цркви „Св. Пантелејмон“.

Круна охридског архиепископа

Истражи:

Круна охридског архиепископа данас се налази у Националном историјском музеју у Софији. Истражи на интернету и одговори како је доспела тамо.

Црква „Св. Богородица Перивлепта“

Стање се додатно погоршало крајем XVI и почетком XVII века, када је Османлијска држава запа­ла у унутрашњу кризу. Тада је започело одузимање црквене имовине и богатства. Држава је увела различита ограничења у погледу изградње нових цркава и обнове старих, при чему су се изнуђивала значајна новчана средства. На тај начин, Охридска архиепископија је постепено запала у тешку економску ситуацију.

Охридска архиепископија у хришћанском свету

Током XV и XVI века, Охридска архиепископија уживала је велико поштовање од стране других цркава. Повремено се њен утицај осећао широм православног света. Охридски архиепископи учествовали су на значајним црквеним саборима, па чак и председавали неким од њих. У другој половини XVI века, неки архиепископи су се у преписци са другим црквеним поглаварима потписивали и као патријарси, чиме су истицали своје амбиције за проглашење патријаршије.

Неки охридски архиепископи сматрали да треба да стану на чело борбе против Османлија. Тражили су подршку од европских владара за устанак против Османлијске власти. Најдаље у тим настојањима

Четири манастира Охридске архиепископије 1654. године траже финансијску помоћ од руског цара Алексеја I Романова

Фреска „Успене Пресвете Богородице“ из цркве „Св. Богородица Перивлепта“

Детаљи са фасаде цркве „Св. Богородица Перивлепта“

отишао је архиепископ **Атанасије I**. Он је лично, или преко својих изасланика, пропутавао готово целу Европу тражећи помоћ за устанак. Сам је намеравао да стане на чело тог устанка. Ипак, није успео да оствари те планове.

Укидање Охридске архиепископије

Као последица слабљења Охридске архиепископије у XVII веку, Цариградска патријаршија почела је да се меша у њене унутрашње послове. Крајњи циљ тог мешања био је укидање Архиепископије и преузимање њене имовине од стране Цариградске патријаршије.

Због таквог спољашњег мешања дошло је до раскола међу високим свештенством. Једну групу чинили су епископи који су стали на страну Цариградске патријаршије. У другој су били епископи који су се борили за очување аутокефалности Охридске архиепископије. Између те две групе постојао је сукоб.

Због ових сукоба долазило је до честих промена охридских архиепископа. Ти сукоби посебно су се заострили током XVIII века. Тада су присталице Цариградске патријаршије више пута покушавале да поставе архиепископа који би у потпуности зависио од цариградског патријарха. Постављањем таквог архиепископа постепено се припремао терен за укидање Охридске архиепископије.

Последњи такав покушај догодио се 1763. године. Тада су епископи који су се борили за очување аутокефалности Архиепископије успели да за архиепископа изаберу Арсенија. Међутим, убрзо је Цариградска патријаршија успела да зада последњи ударац. Цариградски патријарх је придобио неколико епископа и преко њих спровео свој план за укидање Охридске архиепископије.

Јесени 1766. године, Арсеније је позван у Константинопољ. Под притиском цариградског патријарха и султана, архиепископ Арсеније је **16. јануара 1767. године** поднео оставку. Његова оставка значила је и крај Архиепископије. Султанском одлуком, Охридска архиепископија је укинута, а њене територије потчињене Цариградској патријаршији.

Судбина Охридске архиепископије у различитим периодима зависила је од интереса Османлија. Ако

Самуил Ханџер, цариградски патријарх

Мустафа III, османлијски султан у чије време је укинута Охридска архиепископија

Извори говоре:

„Овом својом добровољном и ненаметнутом оставком, до-
лепотписани изјављујем да, не
могавши да уредим и поправим
потребе Охридске архиеписко-
пије... одустајем од Охридске
архиепископије, осим од своје
бивше (Пелагонијске) епархије,
коју ћу задржати док сам жив,
како бих се прехранио и задо-
вољио своје потребе.“

— из оставке охридског архиепис-
копа Арсенија

се до средине XVI века јачала и ширила, од друге половине тог века почела је да слаби, да би у XVIII веку била укинута. Ипак, имала је велики значај за очување словенске писмености и културе у том периоду. Део црквених рукописа насталих у њеним манастирима сачуван је до данас.

Сазнај више:

Да би се избрисала свака успомена на Охридску архиепископију, цариградски патријарси укинули су чак и Охридску епархију. При томе су отишли толико далеко да су за град Охрид почели да користе његово античко име – Лихнидос.

Црква Св. Константина и Јелене (Охрид)

Провери знање:

1. Објасни односе између Охридске архиепископије и османлијских власти.
2. Која је црква постала седиште Охридске архиепископије у XVI веку?
3. Који охридски архиепископ је желео да организује устанак против Османлија?
4. На који начин је Цариградска патријаршија допринела укидању Охридске архиепископије?

Задатак:

1. Потражи на интернету песму „1762. лето“ Григора Прличева. Затим одговори на следећа питања:
 - На који историјски догађај се односи песма?
 - Да ли су историјски догађаји тачно приказани у песми?

Култура и културно наслеђе на Балкану и у Македонији од XV до XVIII века

Књижевност

Након пада балканских земаља под османлијску власт, главна жаришта културе остали су **манастири**. У њима се одвијао богат културни живот. Манастири су представљали уточиште за велики број свештеника, учитеља, уметника и књижевних стваралаца. У неким од њих развили су се и функционисали **скрипторијуми**. Тамо су се преводила и преписивала дела духовне тематике за потребе цркве. Такође, у манастирима су постојале библиотеке са старим рукописима и ретким књигама. На тај начин, манастири су прерасли у **књижевне центре**. Такви значајни центри у Македонији били су Лесновски, **Трескавечки** и **Слепчански** књижевни центар.

Истражи:

Истражи на интернету дамаскинску књижевност и одговори на следећа питања:

1. Зашто су ова дела названа управо дамаскини?
2. Који је најпознатији дамаскин из Македоније?

Манастир „Св. Јован Претеча“ у селу Слепче (Демир Хисар)

У другој половини XVI века појавили су се поучни зборници са причама, легендама и приповеткама о догађајима или личностима повезаним са хришћанством. Ова дела названа су **дамаскини**. У почетку су се преводила са грчког на црквенословенски језик. Касније су писана на црквенословенском језику са снажним примесама народног говора, како би била приступачнија обичном човеку.

Као резултат појаве штампарске технике, почело је штампање књига. Оне су се најчешће штампале ван територије Македоније. Међу првима био је Јаков из Камене Реке, који је штампао у Венецији, али је за своју отаџбину сматрао Македонију. Међу најпознатијим ауторима из Македоније који су штампали у иностранству је Дојранчанин Христофор Жефаровић са својим делом „**Стематологија**“, које је штампано у Бечу 1741. године.

У исламским верским објектима стварана су дела на арапском језику са исламским религиозним садржајем. Најчешће се преписивао Куран. У области књижевности на Балкану коришћени су и турски и персијски језик. Понекад се писало и на народном језику, али уз употребу арапског писма.

У појединим крајевима Балкана, за писање дела на народном језику користила се и латинична азбука. Такав је пример са Албанијом. Прва позната књига штампана на албанском народном језику појавила се средином XVI века у Риму. То је збирка литургијских текстова „**Мешари**“ (Молитвеник), коју је написао католички свештеник **Ѓон Бузуку**. Током XVIII

Писар дамаскина из XVIII века (Бугарска)

Историјска личност

Христофор Жефаровић

Христофор Жефаровић је познати зограф, иконописац, бакрорезац, писац, трговац и хералдичар из прве половине XVIII века, пореклом из Македоније. У свом делу Стематологија представио је македонски земаљски грб.

Задатак: Истражи на интернету шта представља хералдика.

Ѓон Бузуку и књига Мешари (приказ из XX века)

Земаљски грб Македоније у „Стематологији“ Жефаровића

века начињени су и први покушаји прилагођавања латинице албанском језику. Једну такву азбуку саставио је Теодор Хаџи Филипи из града Елбасана.

Образовање

У Османлијској држави није постојао јединствен образовни систем у којем би деца могла да се школују. Због тога су у овом периоду главни центри образовања и писмености биле верске институције.

У оквиру манастира широм Балкана основане су црквене школе, познате и као **ћелијске школе**. У њима су учитељи били монаси и свештеници, а изучавале су се различите верске садржине. Током XVIII века, под утицајем манастирских центара, овакве црквене школе постојале су и у градовима. Поред њих, у градовима су постојале и **световне школе**, које су финансијски подржавали имућни трговци и занатлије.

У градовима су отворане и исламске верске школе, зване **медресе**. Оне су најчешће грађене поред џамија. У медресама су се изучавали верски садржаји, али и арапски језик и шеријатско право. Поред верских лица, у њима су се школовали и државни службеници. Међу најпознатијим медресама на Балкану била је **Исабегова медреса** у Скопљу, која постоји од друге половине XV века.

Архитектура и уметност

Иако су у овом периоду балканске земље биле под османлијском влашћу, грађен је и обнављан велики број цркава и манастира. Карактеристичне за османлијски период биле су такозване **пећинске цркве**. Оне су грађене у скривеним и неприступачним пећинама, подаље од османлијских власти. У Македонији, највећи број оваквих цркава налази се у околини Охридског језера.

Цркве и манастири били су украшавани **фрескама** и **иконама**. Било је развијено и дрворезбарство, односно израда резбарија у дрвету. Резбаријама су најчешће представљане теме са хришћанским садржајем. Резбама су украшавани и домови имућних људи.

Al	B	Ç	D	E	F	G	H	I	J
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Азбука коју је саставио
Теодор Хаџи Филипи

Медреса у Османлијској држави (приказ)

Пештерска црква „Св. Атанасиј“ с. Калишта
(Струшко)

У периоду након османлијског освајања, градови на Балкану и у Македонији почели су да мењају свој изглед. У њима се развијало **османлијско градитељство**, а промене је доживела и сама структура градова. Тако су постојала два јасно раздвојена дела града. У центру су били смештени занатски и трговачки објекти. Тај део града називао се **чаршија**. Други део града био је намењен за становање и био је подељен на **махале** (мазала).

У градовима су се претежно градили исламски верски објекти. **џамије** и **турбета**. Такође су подизале **чесме** и **сахат-куле**. Јавна хигијена се одржавала изградњом јавних купатила, званих **амами**. У неким градовима постојале су и покривене пијаце, познате као **безистени**. За одмор путника који су пролазили кроз градове грађени су посебни објекти, који су се називали **ханови**. Најбогатији људи, припадници османлијске управе, имали су велике куће окружене пространим двориштима названи **сарајима**. Они су били украшени парковима и фонтанама.

Османлијска архитектура на Балкану представља културно наслеђе свих народа који живе на овом простору. У време када су Балкан и Македонија били део Османлијске државе, она је била једна од најмоћнијих сила у историји човечанства. Поред архитектуре, оставила је снажан траг у различитим аспектима људског живота. Контакти са османлијском

Мање познате речи

Турбе – исламски надгробни објекат. У њему су сахрањиване значајне личности.

Амам – јавна бања

Ан – врста гостионице и преноћишта

Безистен – покривена пијаца

Махала – насеље, део града

Стара скопска чаршија

Куршумли ан у Скопљу – један од најпознатијих ханова на Балкану

културом оставили су дубок утицај на музику, исхрану, одећу, менталитет, језик и начин живота свих народа на Балкану.

Султан Муратова џамија у Скопљу, изграђена средином XV века – једна је од најстаријих сачуваних џамија на Балкану

Турбе у Мустафа-пашиној џамији (Скопље)

Провери знање:

1. Шта представљају дамаскини?
2. Какве су школе постојале на Балкану под османлијском влашћу?
3. Зашто су се цркве градиле у пећинама?
4. Опиши како је изгледао један град у османлијском стилу (како је био организован и какви су објекти постојали у њему).

Задатак:

1. Истражи на интернету и изради брошуру са примерима османлијске архитектуре на Балкану.

„Моје белешке из Румелије“

Задатак:

Замислите да сте путописци који су пропутовали Румелијски ејалет у време султана Сулејмана Величанственог. Током путовања посетили сте многе градове и села.

Опишите оно што сте видели, чули, сазнали и доживели током својих путовања. Потрудите се да објасните начин живота људи и изглед насељених места у то време. Ваше белешке биће значајан историјски извор за будуће историчаре!

Припрема:

У одељењу се поделите у две групе:

Прва група: Ви описујете живот у селима која сте „пропутовали“. Чиме су се људи бавили? Који су били њихови главни животни проблеми? Потрудите се да дате информације и о стањима људи, породици и свакодневном животу у селима под османлијском влашћу.

Друга група: Ви описујете живот у градовима које сте „посетили“. Објасните како је изгледао један град на Балкану под османлијском влашћу. Какве врсте објеката је имао град? Како је био подељен? Како је изгледала чаршија и чиме су се људи бавили?

Завршна дискусија:

Прочитајте белешке са „својих путовања“ пред целим одељењем. Потом, уз помоћ наставника, разговарајте о разликама између сеоског и градског привредног живота у време османлијске власти.